

Ш 14595

1999.4

сбд

Національна академія наук України
Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського
Науково-теоретичний та практичний журнал

№4 1999

БІБЛІОТЕЧНИЙ ВІСНИК

LIBRARY NEWS

Перша сторінка CD-ROMу з електронною версією
Львівського Апостола

Національна бібліотека України
імені В.І.Вернадського

Перлини з фондів книгозбірні

**ЛЬВІВСЬКИЙ АПОСТОЛ
1574**

(електронна копія)

Початок перегляду

Відділ стародруків і рідкісних видань,
тел.: (380 44) 224-10-24;
E-mail: rara@csl.freenet.kiev.ua

Рекомендації міжнародної наукової конференції “Львівському Апостолу - 425”

Стародрукована книга є унікальною цінністю, яка належить світовій культурі. Це об'єкт видатного історичного значення, котрий становить винятковий інтерес для дослідників.

Конференція виходить з того, що дедалі більше ознайомлення найширших кіл суспільства з джерелами духовних скарбів, до яких належать і стародруковані твори, активніше їх введення в науковий, освітній і культурний обіг сприятиме піднесенню духовності, інтелектуального рівня народів, загальної культури, збереженню її пам'яток.

Форум, покладаючися на ідею об'єднання зусиль учених, фахівців, працівників бібліотек, музеїв, архівів, максимального використання творчих ресурсів у комплексній програмі збереження стародруків для майбутніх поколінь, сподівається на державну підтримку та міжнародне наукове й творче співробітництво.

Зважаючи на вищевикладене, учасники міжнародної наукової конференції “Львівському Апостолу - 425” рекомендують:

- усім фондотримачам стародрукованих видань скоординувати зусилля щодо дослідження стародруків, насамперед кирилических, підготовки наукових попримірникових описів колекцій названих видань, а також питань бібліографування, копіювання, перекладу на сучасну мову, перевидання;
- розробити комплексну програму збереження рукописів і стародруків, з огляду на об'єктивний процес фізичної руйнації, пов'язаний з процесом старіння, зважаючи на загрозу викрадення безцінних друків;
- провести круглий стіл з комплексних питань збереження стародруків під егідою Ради директорів наукових бібліотек та інформаційних центрів - членів Міжнародної асоціації академії наук і Асоціації бібліотек України (АБУ);
- створити спеціальне громадське об'єднання і покласти на АБУ організуючі функції з метою розробки загальнодержавної програми зі збереження стародруків з виходом на розробку міжнародної програми і поданням конкретних пропозицій до ЮНЕСКО;
- провідним бібліотекам розробити й поетапно реалізовувати програми переведення стародруків на сучасні носії інформації. У кооперації підготувати копії найпріоритетніших стародруків на CD-ROM та DVD-дисках;
- виставити електронні копії стародруків на WWW-сервері Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського (НБУВ) й інших великих бібліотек країни;
- створити у машиночитаній формі загальний каталог стародруків усіх бібліотек України;
- оскільки в НБУВ зберігаються стародруки різними мовами народів, чия культура історично й органічно вросла в українську, то необхідно забезпечити організаційне їх збереження, блок страхових копій;
- розробити програму копіювання для НБУВ стародруків (особливо цінних) з архівів та бібліотек інших країн і план заходів щодо їх перекладу українською мовою;
- розробити концепцію підготовки “Енциклопедії стародруків” (координацію покласти на АБУ та НБУВ);
- розпочати підготовку біобібліографічного довідника друкарів, видавців, художників-оформлювачів книги, книгознавців та ін., видати бібліографічний покажчик “Іван Федорович і Україна”; започаткувати серію книжок на зразок “Нове життя стародруків” (факсимільні перевидання стародрукованих пам'яток). Створити редакційну колегію з провідних істориків, книгознавців, джерелознавців, мовознавців та ін. з проблем стародрукованої книги;
- підготувати друге, доповнене видання національного реєстру стародруків, видати друкований і створити електронний його варіанти, залучати до цієї роботи фахівців різних спрямувань: джерелознавців, мовознавців, лінгвістів-програмістів, бібліотекознавців, бібліографознавців, книгознавців та ін.;
- провести спільне засідання редколегій і редакцій гуманітарних академічних та профільних журналів з метою розробки під егідою АБУ, як координуючого центру, концепції висвітлення питань, пов'язаних з проблемами не тільки стародрукованої, рукописної, а й взагалі української книги;
- просити редакції журналів книгознавчого й гуманітарного профілів розширити тематику публікацій та відкрити в журналах рубрики, які відбиватимуть реалізацію комплексної програми збереження стародруків. Започаткувати видання “Українські стародруки” як додаток до “Бібліотечного вісника”;
- надавати інформацію та активну допомогу укладачам зведеного каталогу слов'янських стародруків та реєстру “Книжні пам'ятки” (Москва, Росія);
- розробити програму “Дезидерати”, в якій передбачити створення банку даних про розшук і можливість придбання в копіях рукописів і стародруків; розробити й реалізувати програму повернення в Україну рукописної та стародрукованої книги, яка по праву належить їй історично;
- щорічно організовувати науково-методичний семінар фахівців-співробітників відповідних відділів бібліотек, музеїв, архівів, котрі безпосередньо працюють зі стародруками, для обговорення та вирішення нагальних практичних завдань. Місце проведення й тематична спрямованість кожного семінару можуть варіюватися;
- розширити тематику дипломних та дисертаційних робіт з книгознавства та історії книги;
- реконструювати бібліотеку Ярослава Мудрого (виконавець - НБУВ);
- підготувати збірник наукових праць конференції.

БІБЛІОТЕЧНИЙ ВІСНИК

Науково-теоретичний та практичний журнал
Заснований у 1993 році

LIBRARY NEWS

Scientific theoretical applied journal
Founded in 1993

Головний редактор
академік НАН України О.ОНИЩЕНКО

Редакційна колегія

Г.Боряк, А.Бровкін, Л.Дубровина, Л.Костенко, Л.Крушельницька, С.Кулешов, В.Немошкаленко, В.Омельчук, Р.Павленко, Т.Павлуша, В.Попроцька (заст. головного редактора), Н.Солонська (заст. головного редактора), А.Чекмарьов, В.Китастий (директор парламентських програм «Україна» Асоціації колишніх членів Конгресу), Майкл Берд (директор Британської Ради), Мілена Клімова (директор Народної бібліотеки в Празі, Чехія), Ханна-Лора Гоншіор (Державна бібліотека, Мюнхен, Німеччина), Ханна Ласкаржевська (Бібліотека Народова, Варшава, Польща)

Редактор Л.Сушко. Коректор В.Семенюк. Комп'ютерна верстка, обкладинка, технічне редагування та дизайн Л.Клімова, Т.Павлюк. Комп'ютерний набір Л.Загородня, Т.Павлюк. Фотограф О.Петренко. Переклад іноземними мовами Н.Яремчук, М.Воробей, Р.Кириченко

Засновники - Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського та Національна академія наук України

Адреса редакції - 252039, Україна, Київ-39, пр-т 40-річчя Жовтня, 3, НБУВ, тел. 267-48-62. V.Vernadsky National Library of Ukraine, Kyiv-39, pr. 40-rihja Zhovtnja, 3

Свідоцтво про державну реєстрацію № 189. Передплатний індекс 74049

Друкарня Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського

© Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського

Редакція виправляє мову і скорочує статті за згодою автора. Редакція та редакційна колегія не несуть відповідальності за зміст статей. Матеріали друкуються за постановою редакції журналу. У разі передруку посилання на «Бібліотечний вісник» обов'язкове. Відхилені редакцією матеріали не рецензуються і не повертаються.

Цей і наступні номери журналу «Бібліотечний вісник» виконуються на обладнанні, придбаному коштом Міжнародного фонду «Відродження».

Зміст

ОФІЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ

Закон України «Про обов'язковий примірник документів» 5

ОБГОВОРЮЄМО ДОКУМЕНТИ

Я.Чепуренко Система обов'язкового примірника документів в Україні: новий етап розвитку 9

ДОКУМЕНТАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

І.Павлуша Електронні бібліотеки: зарубіжний досвід, питання розробки української концепції 13

З ІСТОРІЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ ТА БІБЛІОГРАФІЧНОЇ СПРАВИ

Б.Грановський До історії книгозбірні Товариства «Музей визвольної боротьби України» (Прага. 1925-1945рр.) 25

БІБЛІОТЕКИ СВІТУ

Н.Яремчук Нова Британська бібліотека в Сент Панкрасі 29

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО

Л.Кононенко Бібліотеки та інформаційні служби: міжнародне культурне співробітництво (з досвіду роботи зарубіжних культурно-інформаційних центрів в Україні) 30

КНИГОЗНАВСТВО

Ф.Стоян Археографія актових документів та бібліографія рукописних книг як камеральні методи в XIX - 30-х роках XX ст. 37

РЕЦЕНЗІЇ. ОГЛЯДИ. ІНФОРМАЦІЯ

В.Кондрашов Сторінки літопису історичної науки України 43

Я.Іщенко Українська історична думка на порозі XXI ст. 54

Л.Полюга Удосконалюємо науково-технічну мову 55

М.Дмитрієнко Академік Володимир Іконников: життєпис та наукова творчість 56

ФАКТИ НАУКОВОГО ЖИТТЯ. ХРОНІКА ПОДІЙ

Н.Солонська, Г.Ковальчук, О.Баркова Міжнародна наукова конференція «Львівському Апостолу - 425» 44

К.Кравченко Інституту держави і права ім. В.М.Корецького НАН України - 50 51

На честь ювілею «Юрінком Інтер» - дарунок Бібліотеці 52

А.Бровкін Україна - Китай: енергія спілкування 53

Content

OFFICIAL DOCUMENTS

Law of Ukraine «About the deposit copy of the document» 5

DOCUMENTS UNDER DISCUSSION

Y. Chepurenko The system of deposit copy of documents in Ukraine: the new stage of its development 9

DOCUMENTAL COMMUNICATIONS AND INFORMATION TECHNOLOGIES

I. Pavlusha Electronic libraries: foreign experience, problems of Ukrainian conception creation 13

FROM THE HISTORY OF LIBRARIANSHIP AND BIBLIOGRAPHY

V. Granovs'ky On history of the library of the Association «Museum of liberatory struggle of Ukraine» (1925 -1945) 25

LIBRARIES OF THE WORLD

N. Yaremchuk New Britain Library in Sant Pancras 29

INTERNATIONAL RELATIONS

L. Kononenko Libraries and information bodies in the international cultural cooperation (from the experience of cultural and information

centres of foreign countries in Ukraine) 30

BIBLIOLOGY

F. Stojan Archaeography of stamped documents and bibliography of manuscript books as the methods carried out in the office in XIX cent. - 30 - es of XX cent. 37

REVIEWS. INFORMATION

V. Kondrashov Chronicle pages of the history science in Ukraine 43

Y. Ischenko Ukrainian historical idea on the threshold of the 21-st century 54

L. Polyuga Scientific technical language improvement 55

M. Dmytrienko Academician Volodymyr Ikonnykov: biography and scientific creative work 56

FACTS FROM SCIENTIFIC LIFE. CHRONICLE OF THE EVENTS

N. Solons'ka, G. Kovalchuk, O. Barkova International Scientific Conference «Lviv Apostle - 425» 44

K. Kravchenko 50 years of Koretsky Institute of State and Law of the NAS of Ukraine 51

The jubilarian - Publishing House «Jurincom Inter» presents to the Library 52

A. Brovkin Ukraine - China: energy of cooperation 53

Inhalt

OFIZIELLE MATERIALIEN

Gezets der Ukraine «Über Pflichtexemplar der Dokumenten» 5

Ja. Čepurenko Das System des Pflichtexemplars der Dokumenten in der Ukraine: Die neue Entwicklungsetappe 9

DOKUMENTARISCHE KOMMUNIKATION UND INFORMATIONSTECHNOLOGIEN

I. Pavluscha Elektronenbibliotheken: Auslandserfahrung, die Fragen der Entwicklung ukrainischer Konzeption 13

AUS DER GESCHICHTE DES BIBLIOTHEKSWESENS UND BIBLIOGRAPHIE

B. Hranowsky Zur Geschichte der Büchersammlung des Verbandes «Museum des Befreiungskampfes der Ukraine» (Prag, 1925-1945) 25

N. Jaremčuk Die neue britische Bibliothek in Sent Pankras 29

INTERNATIONALE BEZIEHUNGEN

L. Kononenko Bibliotheken und Informationsdienste: Internationale und kulturelle Zusammenarbeit (Aus der Erfahrungsarbeit der kulturellen - und Informationszentren der Ausländer in der Ukraine) 30

BÜCHERKUNDE

F. Stojan Die Archäographie der Aktendokumenten und die

Bibliographie der handgeschriebenen Bücher als Kameralmethoden in 19 Jh. - 30-er Jahren der 20. Jh.

REZENSIONEN. UMSCHAU. INFORMATION.

W. Kondraschow Die Chronikseiten der Geschichtswissenschaft in der Ukraine 43

Ja. Hčenko Ukrainische historische Idee. Die Verallgemeinerung der Problemen der 20 Jh. 54

L. Poljuha Wir verbessern die wissenschaftlich - technische Sprache 55

M. Dmytrijenko Akademiemitglied Wolodymyr Ikonnykow. Lebensbe - schreibung und die wissenschaftliches Schaffen 56

AUS DEM WISSENSCHAFTLICHEN LEBEN. CHRONIK DER EREIGNISSE

N. Solonska, H. Kowalčuk, O. Barkowa Internationale wissenschaftliche Konferenz «425 Jahren des Lwiwer Apostels» 44

K. Krawčenko 50. Jahrestag des Korezky-Instituts für Staat und Recht der Nationalakademie der Ukraine 51

Anlässlich des Jubiläums von «Jurinkom inter» - Geschenk für die Bibliothek 52

A. Browkin Ukraine - China: Energie der Zusammenarbeit 53

Sommaire

MATÉRIAUX OFFICIELS

La loi de l'Ukraine sur le dépôt légal des documents 5

Ja. Tchepourenko Le système du dépôt légal des documents en Ukraine: une étape nouvelle du développement 9

COMMUNICATIONS DOCUMENTAIRES ET LES TECHNOLOGIES INFORMATIQUES

I. Pavloucha Les bibliothèques électroniques: une expérience de travail étrangère, les problèmes de l'étude de la conception ukrainienne 13

DE L'HISTOIRE DE LA BIBLIOTHÉCONOMIE ET DE LA BIBLIO-GRAPHIE

B. Granowsky De l'histoire de la bibliothèque de la société «Le musée de la lutte de libération de l'Ukraine» (Prague, 1925-1945) 25

LES BIBLIOTHÈQUES DU MONDE ENTIER

N. Jaremčouk La nouvelle bibliothèque de Bretagne à Saint Pancras 29

LES RELATIONS INTERNATIONALES

L. Kononenko Les bibliothèques et les centres informatiques: la coopération culturelle internationale (de l'expérience de travail des centres informatiques et culturels des pays étrangers fonctionnant en Ukraine) 30

BIBLIOLOGIE

F. Stoian L'archéographie des documents et la bibliographie des livres manuscrits comme méthodes caméralistiques du XIX-e et dans les années 30 du XX-e siècle 37

COMPTES RENDUS. TOUR D'HORIZON. INFORMATIONS

V. Kondrachov Les pages des annales de la science historique en Ukraine 43

Ja. Ichchenko Une vision historique ukrainienne: la généralisation des problèmes du XX siècle 54

L. Poliouga Améliorons la langue scientifique et technique 55

M. Dmytrienko L'académicien Volodymyr Ikonnykov: sa biographie et l'activité scientifique 56

FAITS DE LA VIE SCIENTIFIQUE. CHRONIQUE DES ÉVÉNEMENTS

N. Solonska, G. Kovalchouk, O. Barkova La conférence scientifique internationale sur le thème «A l'occasion de 425-e anniversaire du Livre des Apôtres de Lviv» 44

K. Kravtchenko L'Institut d'Etat et de droit V. Koretsky près l'Académie Nationale des sciences d'Ukraine, a 50 ans. 51

A l'occasion de l'anniversaire de la Société informatique de droit INTER. Don à la bibliothèque 52

A. Brovkin L'énergie de la coopération entre l'Ukraine et la Chine 53

Summary

***Y.Čepurenko* The system of deposit copy of documents in Ukraine: the new stage of the development**

In the april of 1999 the Law of Ukraine «About the deposit copy of the document» was adopted. Since then the new stage in functioning of the Ukrainian system of deposit copy of the documents began. The article touches upon new principles of the Law for the system of deposit copy of documents and its importance in the formation of national collection of Ukraine.

***I.Pavlusha* Electronic libraries: foreign experience, problems of Ukrainian conception creation**

The article touches upon the positive experience of foreign countries introduction of electronic libraries, advantages and deficiencies of computer systems applying, an opportunity of its using in the specific conditions of Vernadsky National Library of Ukraine.

Taking into consideration these peculiarities, the author of the article proposes his own model of the Ukrainian virtual electronic library and analyses the strong aspects of the conception confirming it by the results of practical work in the Library.

The main information products of the National Library are considered and analyzed. Ukraine's experience, perhaps, would be of great interest for other countries in the world.

The article touches upon the problem of the NLUV scientific electronic library creation.

***B.Granovs'ky* On history of the library of the Association «Museum of liberatory struggle of Ukraine» (1925 -1945)**

On the base of the documents published in European periodical editions of different organizations of Ukrainian diaspora and native archive documents are analised the principles of organization and functioning of the association "Museum of liberatory struggle", operated in Prague in 20-es - 30-es of XX cent. Different national prints were preserved in the association's library: books, periodicals, art and cartographic documents, visiting cards, necrologues, etc. The aim of the article is to attract the attantion of scientific world public to the search of the association's library valuable for the Ukrainian culture.

***L.Kononenko* Libraries and information bodies in the international cultural cooperation (from the experiece of cultural and information centres of foreign countries in Ukraine)**

In times of Ukraine's independence the United States of America, Great Britain, France, Israel and Austria opened the cultural representatives in Ukraine. This countries for the decades carry out the successive and considerative policy in the field of language and culture disseminating abroad. Therefore the investigation of state methods of approach to the realization of foreign cultural and information activity in this countries and practice of it's activity in Ukraine is reasonable.

Inhall

***Ja.Čepurenko* Das System des Pflichttextemplars der Dokumenten in der Ukraine**

Im April 1999 wurde das Gesetz der Ukraine "Über das Pflichtexemplar des Dokuments" angenommen. Mit seiner Annahme beginnt eine neue Etappe in der Funktion des Systems des ukrainischen Pflichttextemplars. In dem Artikel werden die Verordnungen des Gesetzes, die für das System des Pflichttextemplars neu sind und auch ihre Bedeutung für Formierung des nationalen Informationbestandes untersucht.

***I.Pavluscha* Elektronenbibliotheken: Auslandserfahrung, die Fragen der Entwicklung ukrainischer Konzeption**

Im Artikel werden positive ausländische Erfahrungen der Einführung der Elektronenbibliotheken, der Bevorzugung und Mangel der Anwendung einer Reihe der Computersystemen und die Möglichkeit ihrer Benutzung in den spezifischen Bedingungen der Wernadsky-Nationalbibliothek der Ukraine analysiert.

Mit Rücksicht auf diese Besonderheiten schlägt der Autor des Materials eine eigene Originalmodell der ukrainischen virtuellen Elektronenbibliothek vor und erklärt die starken Seiten eigener Konzeption, bekräftigt auf die Resultaten der Erfahrungen in der Bibliothek.

Der Autor untersucht und analysiert auch Informationsprodukten der Nationalbibliothek des Staates. Die Frage der Schaffung der wissenschaftlichen Elektronenbibliotheken in der Nationalbibliothek kann auch für die andere Länder der Welt Interesse haben.

***B.Hranowsky* Zur Geschichte der Büchersammlung des Verbandes «Museum des Befreiungskampfes der Ukraine» (Prag, 1925-1945)**

Auf Grundlageder der in der europäischen Periodika gedruckten Materialien und auch der inländischen Archivmaterialien, die verschiedene Organisationen der ukrainischen Diaspora veröffentlichten, widerspiegelt der Autor die Gründung und Funktion des Verbandes «Museum des Betreiugskampfes der Ukraine», der in Prag in der zwanziger und dreiziger Jahren des XX Jh. funktionierte. Man erschließt die Bestände der Büchersammlung des Verbandes, wo verschiedene Nationaldrucke aufgetürmt sind: Bücher, Periodika, Kunst- und Kartographiematerialien, Visitenkarten, Nekrologe und Siegel. Ziel des Artikels ist die Aufmerksamkeit der Wissenschafts - und Weltöffentlichkeit auf die Suche für die ukrainische Kultur wertvollen Verbandsbibliothek zu lenken.

L.Kononenko Bibliotheken und Informationsdienste: Internationale und kulturelle Zusammenarbeit

Seitdem Ukraine die Unabhängigkeit bekam, haben hier eigene kulturelle Institutionen solche Länder wie USA, Großbritannien, Frankreich, Israel und Österreich eröffnet. Im Laufe der Jahrzehnte verwirklichen sie die konsequente und gesetzte Politik auf dem Gebiet der Verbreitung der Sprache und Kultur im Ausland.

Darum ist es wichtig die Realisierung der auswärtigen Kultur - und Informationstätigkeit dieser Länder auch in der Ukraine zu erlernen.

F.Stojan Die Archäographie der Aktendokumenten und die Bibliographie der handgeschriebenen Bücher als

Kameralmethoden in 19 Jh. - 30-er Jahren der 20.Jh.

In dem Artikel werden die Wege der Entwicklung der Kameralmethoden der Beschreibung der Dokumentarmerckblätter in der Ukraine der zweiten Hälfte des 19Jh. - 30-er Jahren der 20 Jh.wirkenden Archäographiekommissionen wie Kiewer Archäographiekommission (1843-1921), Archäographiekommission des Wissenschaftlichen Schewtschenko-Verbandes (1894-1913), Archäographiekommission der Allerukrainischen Akademie der Wissenschaften (1919-1934) und der Archäographiekommission der Zentralen Archivverwaltung (1928-1934) analysiert.

Résumés des articles

Ja.Tchepourenko Le système du dépôt légal des documents en Ukraine: une étape nouvelle du développement

Au mois d'avril 1999 a été adoptée la loi ukrainienne sur «Le dépôt légal du document».

Elle constitue une étape nouvelle de la fonction du système ukrainien du dépôt légal.

L'article analyse les dispositions de cette loi, qui sont nouvelles pour le système du dépôt légal des documents et traite aussi de leur importance pour la formation du fonds national informatique en Ukraine.

I.Pavloucha Les bibliothèques électroniques: une expérience de travail étrangère, les problèmes de l'étude de la conception ukrainienne

L'article analyse une expérience de travail étrangère de la mise en oeuvre des bibliothèques électroniques, les avantages et les défauts de la mise en pratique de plusieurs systèmes informatisés, ainsi que la possibilité de leur mise à profit dans les conditions spécifiques à la BNVU. En considération de ces particularités, l'auteur des matériaux a cherché à présenter un modèle personnel original de bibliothèque électronique virtuelle ukrainienne et il évoque aussi objectivement les côtés forts de sa conception, confirmée par les résumés d'une expérience de travail, obtenue à la bibliothèque.

Cet article examine et analyse les produits informatiques fondamentaux de la Bibliothèque nationale d'Etat.

Il se pourrait que l'expérience de l'Ukraine puisse présenter un intérêt pour d'autres pays du monde. L'article évoque la question de la constitution de la bibliothèque électronique scientifique de la BNVU.

B.Granovsky De l'histoire de la bibliothèque de la société «Le musée de la lutte de libération de l'Ukraine» (Prague, 1925-1945)

Sur de la base des matériaux de la périodique européenne, éditée par différentes organisations de la diaspora ukrainienne, ainsi que des archives nationales, l'auteur de l'article analyse les bases principales de l'organisation et les activités de la société «Le musée de la lutte de libération de l'Ukraine» qui fonctionna à Prague dans les années 20

et 30 du XX-e siècle.

Il analyse la fondation de la Bibliothèque de la société, la constitution de ses fonds ou sont conservés les documents les plus variés: livres, revues, matériaux cartographiques et d'art, articles nécrologiques, cartes de visite, etc.

L'objectif de l'article est d'attirer l'attention de l'opinion publique mondiale sur les recherches de la Bibliothèque de la société si précieuse pour la culture ukrainienne.

L.Kononenko Les bibliothèques et les centres informatiques: la coopération culturelle internationale (de l'expérience de travail des centres informatiques et culturels des pays étrangers fonctionnant en Ukraine)

Beaucoup de pays étrangers, comme les Etats-Unis, la Grande-Bretagne, la France, l'Israël, l'Australie, ont ouverts leurs ambassades culturelles dans l'Ukraine indépendante. Ces pays mènent une politique conséquente et mesurée depuis des décennies dans le domaine de la propagation de leur langue et de leur culture à l'étranger.

Il serait rationnel d'étudier aussi bien les approches d'Etat quant à la réalisation des activités informatico-culturelles extérieures dans ces pays, que la pratique de leur mise en oeuvre en Ukraine.

F.Stoian L'archéographie des documents et la bibliographie des livres manuscrits comme méthodes caméralistiques du XIX-e et dans les années 30 du XX-e siècle

L'article analyse les voies du développement des méthodes caméralistiques de la description des monuments documentaires par les commissions archéographiques ukrainiennes, qui fonctionnerent en Ukraine dans la deuxième moitié du XIX-e siècle et dans les années 30 du XX-e siècle: la Commission archéographique de Kyiv (la commission provisoire pour l'analyse des actes anciens, 1843-1921); la Commission archéographique de la Société scientifique Chevtchenko à Lviv de l'ASU, 1919-1934); la Commission archéographique de l'administration centrale des archives de la République socialiste soviétique d'Ukraine (1928-1934).

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про обов'язковий примірник документів

Цей Закон визначає правові засади функціонування системи обов'язкового примірника документів та регулює інформаційні відносини, пов'язані з поповненням національного інформаційного фонду України.

Розділ I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Визначення термінів та понять

У цьому Законі нижченаведені терміни та поняття вживаються у такому значенні:

обов'язковий примірник документів - примірник різних видів тиражованих документів, який передає його виробник на безоплатній або платній основі юридичним особам, визначеним цим Законом;

система обов'язкового примірника документів - сукупність видів обов'язкових примірників документів, а також порядок їх доставляння, зберігання та використання;

документ - матеріальна форма одержання, зберігання, використання і поширення інформації, зафіксованої на папері, магнітній, кіно-, фотоплівці, оптичному диску або іншому носіїві;

тиражований документ - документ, виготовлений певним тиражем;

патентні документи - описи до патентів на винаходи (корисні моделі) та методичні документи до них;

виробник документів - юридична особа незалежно від форми власності або фізична особа, яка виготовляє (в тому числі публікує) різні види тиражованих документів;

одержувач обов'язкового примірника документів (далі - одержувач документів) - юридична особа України, яка одержує обов'язковий примірник документів на безоплатній або платній основі та забезпечує його зберігання і використання;

національний інформаційний фонд України - сукупність інформаційних фондів (інформаційних ресурсів) держави: архівного, бібліотечного, стандартів, архіву друку, фонду фільмів, патентного та інших фондів.

Стаття 2. Основні завдання Закону

Основними завданнями цього Закону є:

визначення загальних принципів державної політики у сфері поповнення національного інформаційного фонду України обов'язковим примірником документів;

регулювання інформаційних відносин, пов'язаних із функціонуванням системи обов'язкового примірника документів;

встановлення обов'язків і прав виробників документів та одержувачів документів.

Стаття 3. Сфера дії Закону

Дія цього Закону поширюється на відносини, які виникають при:

виготовленні (в тому числі публікуванні) юридичними та фізичними особами України різних видів тиражованих документів в Україні та за її межами;

виготовленні різних видів тиражованих документів в Україні юридичними та фізичними особами інших держав;

одержанні обов'язкового примірника документів юридичними особами України.

Цей Закон не поширюється на відносини, які виникають при виготовленні документів з обмеженим доступом, документів управлінського та особистого характеру, документів в одиничному виконанні.

Стаття 4. Законодавство України про обов'язковий примірник документів

Законодавство України про обов'язковий примірник документів складається з цього Закону та інших нормативно-правових актів України.

Стаття 5. Суб'єкти та об'єкти відносин, що виникають у процесі функціонування системи обов'язкового примірника документів

Суб'єктами відносин, що виникають у процесі функціонування системи обов'язкового примірника документів, є юридичні особи усіх форм власності та фізичні особи, які виготовляють, публікують і доставляють обов'язковий примірник документів, та юридичні особи, які одержують, зберігають і використовують обов'язковий примірник документів.

Об'єктом відносин, що виникають у процесі функціонування системи обов'язкового примірника документів, є обов'язковий примірник документів, який підлягає доставлянню виробниками документів одержувачам документів, визначених цим Законом.

Стаття 6. Види документів, віднесених до обов'язкового примірника

До обов'язкового примірника документів належать такі їх види:

видання текстові, нотні, картографічні, образотворчі;

видання електронні;

видання, аудіопродукція та інші документи для сліпих;

аудіо-, візуальна, аудіовізуальна продукція (кіно-, відео-, фото-, фонодокументи);

нормативно-правові акти у сфері стандартизації, метрології та сертифікації;

патентні документи.

Стаття 7. Порядок доставляння обов'язкового примірника документів

Порядок доставляння обов'язкового примірника документів встановлює Кабінет Міністрів України.

Розділ II. ОБОВ'ЯЗКИ І ПРАВА ВИРОБНИКІВ ДОКУМЕНТІВ ТА ОДЕРЖУВАЧІВ ДОКУМЕНТІВ

Стаття 8. Обов'язки виробників документів

Виробники документів доставляють всі або окремі за їх профілем чи/та видом:

1) обов'язковий безоплатний примірник видань - Книжковій палаті України, національним, у тому числі спеціалізованим, всеукраїнським бібліотекам, Верховній Раді України, Президентові України, Кабінетові Міністрів України, органам виконавчої влади у галузі інформації, на які покладена функція державної реєстрації засобів масової інформації та ведення Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції;

2) обов'язковий безоплатний примірник видань, що виготовляються (в тому числі публікуються) на відповідній території, - універсальним бібліотекам (Автономної Республіки Крим та обласним);

3) обов'язковий безоплатний примірник патентних документів - державним центрам науково-технічної та економічної інформації, всеукраїнським галузевим бібліотекам;

4) обов'язковий безоплатний примірник аудіо-, візуальної, аудіовізуальної продукції:

державному фондові фільмів при центральному органі виконавчої влади в галузі кінематографії - фільмокопії та вихідні матеріали кіно- і відеофільмів, створених повністю або частково за кошти Державного бюджету України, та фільмокопії кіно- і відеофільмів, створених в Україні за кошти юридичних осіб з приватною формою власності або фізичних осіб (крім фільмів документального характеру, кіноперіодики, творів кіно- і відеолітопису);

Центральному державному кінофотофоноархіву України - фільмокопії та вихідні матеріали кіно- і відеофільмів документального характеру, кіноперіодики, творів кіно- і відеолітопису, фото-, фонодокументи, що створені повністю або частково за кошти Державного бюджету України, а також фільмокопії документального характеру, кіноперіодики, творів кіно- і відеолітопису, фото-, фонодокументи, створені за кошти юридичних осіб з приватною формою власності або фізичних осіб;

національним, у тому числі спеціалізованим, всеукраїнським бібліотекам - аудіопродукція довідкового, навчального, науково-просвітницького, виробничо-професійного, розважального характеру; універсальним бібліотекам (Автономної Республіки Крим та обласним) - аудіопродукція краєзнавчого характеру, виготовлена на відповідній території;

5) обов'язковий безоплатний примірник нормативно-правових актів у сфері стандартизації,

метрології та сертифікації - Національному автоматизованому інформаційному фонду стандартів, Книжковій палаті України, всеукраїнським бібліотекам;

б) обов'язковий безоплатний примірник видань, аудіопродукції та інших документів для сліпих - центральній бібліотеці Українського товариства сліпих;

7) обов'язковий безоплатний примірник малотиражних документів (до 100 примірників) - Книжковій палаті України та національним бібліотекам.

Обов'язкові примірники документів, зазначені в пунктах 1, 2, 3, абзацах четвертому та п'ятому пункту 4, в пунктах 5, 6 і 7 цієї статті, доставляються (надсилаються) в день виходу в світ першої частини тиражу.

Обов'язкові примірники документів, зазначені в абзаці другому пункту 4 цієї статті, доставляються до державного фонду фільмів при центральному органі виконавчої влади в галузі кінематографії протягом двох місяців, але не пізніше року після завершення виробництва фільмів відповідно до укладених угод на їх виробництво.

Обов'язкові примірники документів, зазначені в абзаці третьому пункту 4 цієї статті, доставляються Центральному державному кінофотофоноархіву України протягом року після закінчення їх виробництва або виходу в світ.

Обов'язковий платний примірник документів доставляється одержувачам документів на підставі угод між виробниками документів або підприємствами торгівлі (в тому числі центрами комплектування бібліотек), які розповсюджують документи, передбачені статтею 6 цього Закону, та одержувачами документів.

Обов'язковий примірник документів, виготовлених юридичними або фізичними особами України за її межами, доставляється одержувачам документів на загальних підставах, визначених цим Законом. Обов'язковий примірник документів, виготовлених в Україні на замовлення іноземних юридичних або фізичних осіб, доставляється одержувачам документів виконавцями замовлення, що обумовлюється договором між виконавцями замовлення та одержувачами документів.

Неякісний обов'язковий примірник документів на запит одержувачів документів замінюється на якісний виробниками документів у місячний термін з часу його отримання.

Виробники документів зобов'язані компенсувати одержувачам документів витрати, пов'язані з придбанням документів, що не були ними доставлені як безоплатний обов'язковий примірник у встановленому законодавством України порядку.

Стаття 9. Права виробників документів щодо направленою ними обов'язкового примірника документів

Виробники документів мають право на безоплатне:

опублікування одержувачами документів бібліографічної інформації про виготовлені виробниками документи у виданнях державної бібліографії і централізованої каталогізації сигнальної та реферативної інформації;

занесення бібліографічної інформації до автоматизованих банків даних;

отримання фактографічних даних щодо документів, які зберігаються одержувачами документів, та їх тимчасове використання з виробничою метою.

Витрати, пов'язані з виготовленням і доставлянням обов'язкового безоплатного примірника документів, відносяться його виробниками на собівартість видавничої, аудіо-, візуальної, аудіовізуальної продукції, електронних видань та інших тиражованих документів.

Стаття 10. Обов'язки одержувачів документів щодо їх зберігання та використання

Одержувачі документів зобов'язані:

провадити реєстрацію (облік), наукову систематизацію обов'язкового примірника документів;

забезпечувати технічні, санітарно-гігієнічні умови для зберігання обов'язкового примірника документів;

надавати обов'язковий примірник документів юридичній або фізичній особі у тимчасове користування;

безоплатно публікувати на вимогу виробників документів бібліографічну інформацію про виготовлені ними документи у виданнях державної бібліографії і централізованої каталогізації сигнальної та реферативної інформації;

створювати автоматизовані банки даних, електронні каталоги.

Стаття 11. Права одержувачів документів

Одержувачі документів мають право на:

заміну виробниками документів неякісного обов'язкового примірника документів на якісний у місячний термін з часу його отримання;

придбання документів, що не були доставлені їм виробниками документів як безоплатний обов'язковий примірник документів у встановленому законодавством України порядку, та компенсацію витрат, пов'язаних з їх придбанням.

Стаття 12. Доставка обов'язкового примірника документів іноземним державам

З метою інформаційного обміну і відповідно до чинних міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, до фондосховищ іноземних держав можуть доставлятися обов'язкові примірники документів, вироблених в Україні, у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Розділ III. ЗАКЛЮЧНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 13. Контроль за своєчасним доставлянням обов'язкового примірника документів

Контроль за своєчасним доставлянням обов'язкового примірника документів здійснюють юридичні особи, які відповідно до цього Закону є його одержувачами.

Стаття 14. Репрографічне відтворення обов'язкового примірника документів

Репрографічне відтворення обов'язкового примірника документів його одержувачами здійснюється з додержанням законодавства України.

Стаття 15. Відповідальність за порушення законодавства про обов'язковий примірник документів

Особи, винні у порушенні законодавства про обов'язковий примірник документів, несуть відповідальність згідно із законодавством України.

Розділ IV. ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.

2. До приведення законів України, інших нормативно-правових актів у відповідність із цим Законом вони застосовуються в частині, що не суперечить цьому Закону.

3. Кабінетові Міністрів України протягом шести місяців з дня набрання чинності цим Законом: подати на розгляд Верховної Ради України пропозиції щодо приведення законів України у відповідність із Законом України «Про обов'язковий примірник документів»;

відповідно до компетенції забезпечити прийняття нормативно-правових актів, передбачених цим Законом;

привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом;

забезпечити перегляд і скасування міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади України їх нормативно-правових актів, що суперечать цьому Закону.

Президент України

м. Київ

9 квітня 1999 року

№ 595-XIV

Л.КУЧМА

Янна Чепуренко,

к.і.н., заввідділом пошуку та обліку документів
Фонду Президентів України НБУВ

СИСТЕМА ОBOB'ЯЗКОВОГО ПРИМІРНИКА ДОКУМЕНТІВ В УКРАЇНІ: НОВИЙ ЕТАП РОЗВИТКУ

У квітні 1999 р. прийнято Закон України «Про обов'язковий примірник документів». З його прийняттям розпочинається новий етап у функціонуванні української системи обов'язкового примірника. В статті розглянуто положення Закону, які є новими для системи обов'язкового примірника документів, та їх значення у формуванні національного інформаційного фонду України.

Функціонування системи обов'язкового примірника документів можливе на засадах державного забезпечення, яке реалізується шляхом визначення політики держави в цій галузі, законодавчого забезпечення, створення механізмів реалізації основних її функцій, спрямованих на забезпечення збирання, збереження і використання у бібліотечній, бібліографічній та архівній практиці.

Уже сам факт прийняття Закону України «Про обов'язковий примірник документів» [1] є безмірно важливим кроком у процесі української системи обов'язкового примірника. Розпочинається новий етап у функціонуванні системи обов'язкового примірника документів. Законом визначено правові засади системи обов'язкового примірника в Україні, загальні принципи державної політики в сфері комплектування національного інформаційного фонду України обов'язковим примірником документів.

За понад 80 років уперше відбулася така важлива подія. 1999 р. увійде в історію книжкової, бібліотечної, архівної справи.

Державне забезпечення системи обов'язкового примірника в Україні на різних історичних етапах мало конкретно-історичний характер. Його специфіку зумовлювали певні соціально-політичні процеси, а також розвиток культури, зокрема бібліотечної, бібліографічної, книговидавничої діяльності, запровадження різних видів носіїв інформації. Основними етапами розвитку державного забезпечення системи обов'язкового примірника в Україні визначено декілька: становлення його законодавчої бази (листопад 1917

- червень 1922 рр.); державне регулювання системи обов'язкового примірника Кодексом законів про народну освіту УСРР (червень 1922 - березень 1934 рр.); функціонування української системи обов'язкового примірника в загальносоюзній (березень 1934 - липень 1992 рр.) [2]. Сучасний етап функціонування системи, яка спрацьовувала за інерцією, найскладніший. Це зумовлено тим, що з 1991 р. її функціонування в Україні ще деякий час (до 1992 р.) регулювалося загальносоюзними постановами, які дедалі більше втрачали чинність.

6 липня 1992 р. Кабінет Міністрів України прийняв постанову «Про впорядкування розсилки контрольних примірників творів друку» [3], котра частково виправила ситуацію в системі обов'язкового примірника тим, що намагалася регулювати її в нових умовах, хоча й старими методами. Тоді стан державного забезпечення системи характеризувався її невідповідністю реальним вимогам у суспільстві. Постановою не було враховано змін, що сталися в книговидавничій практиці, процесу запровадження нових видів носіїв інформації. Законодавство про обов'язковий примірник не охоплювало ті видання, які українські автори друкували за кордоном. Була позбавлена державного регулювання система платного обов'язкового примірника, що призвело до порушення чіткої системи комплектування бібліотечних фондів країни. Необхідною умовою подальшого функціонування в Україні системи обов'язкового примірника стало термінове прийняття Закону України «Про обов'язковий примірник документів», який мав відповідати моделі Закону про обов'язковий примірник, розробленій

міжнародними бібліотечними організаціями під егідою ЮНЕСКО в 1987 р. Закон також мав відповідати тим традиційним рисам системи обов'язкового примірника, що склалися в республіці протягом функціонування цієї системи. Незважаючи на недосконалість її законодавчого регулювання, в країні протягом 1991-1999 рр. вона діяла й обов'язковий примірник забезпечував виконання культурно-меморіальної, бібліотечно-інформаційної, архівної функцій та був основою комплектування бази поточної національної бібліографії.

Закон України «Про обов'язковий примірник документів» відкриває нову сторінку в історії функціонування в нашій державі системи обов'язкового примірника. Понад 80 років нею охоплювалися лише твори друку, що дало підстави визначити українську систему обов'язкового примірника як систему обов'язкового примірника творів друку. Дія нового Закону поширюється на всі види носіїв інформації. Новою стає назва самого Закону: «Про обов'язковий примірник документів». Уже в ній визначається об'єкт обов'язкового примірника - документ. Подальше визначення поняття «документ» у Ст. 1 («матеріальна форма одержання, зберігання, використання і розповсюдження інформації, зафіксованої на папері, магнітній, кіно-, фотоплівці, оптичному диску або іншому носіїві») поширює дію системи обов'язкового примірника на всі традиційні й нетрадиційні види носіїв інформації. Таким чином, з 1999 р. в Україні починає функціонувати система обов'язкового примірника документів.

До обов'язкового примірника віднесено як традиційні види документів (текстові, нотні, картографічні та образотворчі видання), так і нетрадиційні - електронні, виробництво яких щоденно поширюється і входить у практику їх використання. Вперше в Україні система обов'язкового примірника документів розповсюджується на аудіо-, візуальну, аудіовізуальну продукцію (кіно-, відео-, фото-, фонодокументи). Щодо охоплення системою обов'язкового примірника інформаційної продукції для сліпих, яка в Україні вже належала до обов'язкової передачі виготівниками одержувачам, то й тут сталися позитивні зміни: крім традиційних її видів (видань, виготовлених крапковим шрифтом за системою Брайля), обов'язковій передачі до відповідних бібліотек тепер підлягають аудіопродукція та інші сучасні види документів для сліпих.

Відповідно до цільового призначення документів як обов'язкових примірників визначено нормативно-правові акти в сфері стандартизації, метрології та сертифікації, а також патентні документи.

Розповсюдження Закону про обов'язковий примірник документів на всі сучасні види носіїв інформації забезпечує функціонування національного інформаційного фонду України - «скупності інформаційних фондів (інформаційних ресурсів) держави: архівного, бібліотечного, стандартів, архіву друку, фонду фільмів, патентного та інших фондів». У цьому новаторство щойно прийнятого Закону. Він визначає й ті види документів, що не підпадають під систему обов'язкового примірника: а) з обмеженим доступом; б) управлінського та особистого характеру; в) у одиничному виконанні.

Закон України «Про обов'язковий примірник документів» упорядковує його терміносистему. Вперше в державі в офіційному документі такого рівня трактуються, наприклад, поняття: «обов'язковий примірник документів», «система обов'язкового примірника документів», «виробник документів», «одержувач обов'язкового примірника документів». У Законі вживається й термін «обов'язковий безоплатний примірник». Досі в термінології системи обов'язкового примірника панувало визначення «обов'язковий безоплатний примірник». Термін «безоплатний» точніше відображає суть цього поняття: примірник, що надається одержувачам без оплати його вартості.

Термін «виробник документів» визначається як юридична, незалежно від форми власності, або фізична особа, яка виготовляє різні види тиражованих документів. Таке визначення покладає обов'язки щодо передачі примірників на виробників документів, незважаючи на їх організаційно-правову форму, форму власності. Згідно з цим визначенням, до виробників документів належать не лише поліграфічні установи, видавничі організації, а й редакції засобів масової інформації, музичні фірми, кіно-, відеостудії, теле-, радіокомпанії.

Слід зупинитись на Ст. 3 Закону, яка окреслює сферу його дії. Вперше законодавство про обов'язковий примірник поширюється на документи, виготовлені юридичними та фізичними особами України не лише в своїй державі, а й поза її межами; на документи, виготовлені в Україні юридичними та фізичними особами інших держав. Ця стаття регулює нові відносини в українській системі обов'язкового примірника документів, які виникають між певними категоріями виробників і одержувачами документів. Законодавче закріплення таких відносин впливає на вичерпність і повноту національного інформаційного фонду країни.

Привертає увагу розділ II «Обов'язки і права виробників документів та одержувачів документів». Уперше в українській системі обов'язкового примірника законодавчо окреслено ці

категорії. У розділі розкрито загальні принципи механізму функціонування системи обов'язкового примірника. В попередніх документах, що регулювали її в Україні, було визначено лише обов'язки виробників документів по передачі певної кількості виготовлених ними документів у законодавчо визначені установи. Згідно з новим законодавством, виробник, як суб'єкт відносин, що виникають у процесі функціонування системи обов'язкового примірника документів, при оперативному й повному наданні обов'язкових примірників одержувачам документів має право на безоплатне інформування широкого загалу про виготовлені ним документи у виданнях державної бібліографії, централізованої каталогізації, сигнальної та реферативної інформації.

Щодо одержувачів документів, то Законом чітко визначаються їхні права на обов'язковий примірник усіх або деяких видів документів, а також обов'язки з реєстрації (обліку), наукової систематизації документів, організації належних умов зберігання обов'язкових примірників документів, забезпечення загальнодоступності фондів, створених на основі обов'язкового примірника документів.

Ст. 11 «Права одержувачів документів» забезпечує одержувачам документів право на заміну виробниками документів неякісного обов'язкового примірника на якісний та термін такої заміни, визначає механізм компенсації витрат одержувачу, пов'язаних з придбанням недосланих виробником обов'язкових примірників. Законодавче визначення таких положень впливає на якісний стан національного інформаційного фонду України.

Принцип безоплатності обов'язкового примірника обґрунтований тим, що «витрати, пов'язані з виготовленням і доставленням обов'язкового примірника документів, відносяться його виробниками на собівартість видавничої, аудіо, візуальної, аудіовізуальної продукції, електронних видань та інших тиражованих документів».

Уперше в нас у системі обов'язкового примірника документів законодавчо визначається факт обміну обов'язковими примірниками з іноземними державами. Обмін здійснюватиметься за чинними міжнародними договорами країни, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою. Відповідно до Закону «Про обов'язковий примірник документів» вказані такі функції його системи: комплектування національного інформаційного фонду України; створення і ведення національних архівів вітчизняних документів на всіх видах носіїв інформації; національний бібліографічний облік цих документів, їх державна реєстрація і створення джерел поточної та ретроспективної національної бібліографії України,

організація статистичного обліку вітчизняних документів; забезпечення наукових досліджень у галузі виробництва й використання різних видів документів з метою їх удосконалення; створення фонду для обміну з зарубіжними бібліотечно-інформаційними інституціями.

Закон «Про обов'язковий примірник документів» відіграє ключову роль у комплектуванні національного бібліотечного фонду. Має забезпечуватися надходження обов'язкових примірників видань, аудіопродукції довідкового, навчального, науково-просвітницького, виробничо-професійного, розважального характеру, примірників малотиражних документів (менше 100 од.) до національних бібліотек України. Обов'язкові примірники видань, аудіопродукція краєзнавчого характеру, що виготовляються на відповідній території, обов'язково надаються універсальним бібліотекам (Автономної Республіки Крим та обласним бібліотекам).

Прийняття Верховною Радою України Закону «Про обов'язковий примірник документів» - це перший етап законодавчого забезпечення української системи обов'язкового примірника. Наступний - забезпечення Кабінетом Міністрів прийняття нормативно-правових актів, передбачених цим Законом. Найскладнішим буде питання кількості обов'язкових примірників документів, призначених одержувачам документів для їх постійного зберігання і використання в бібліотечній, архівній та інформаційній практиці. При визначенні кількості обов'язкових примірників документів слід врахувати попередній досвід їх розподілу, що традиційно склався в Україні, а також ті зміни, які сталися в сучасних умовах. На цьому слід зупинитися детальніше.

В Україні протягом періоду функціонування системи обов'язкового примірника видань сформувалася певна система одержувачів цих примірників. Серед них - Книжкова палата України, Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського, Національна парламентська бібліотека. Цілий ряд бібліотек держави отримували обов'язкові примірники видань, що відповідали профілю їх комплектування. Завдяки цьому в їх фондах сьогодні містяться унікальні колекції вітчизняних видань. Україна має позитивний досвід створення архіву творів друку. Його збирають, зберігають і використовують Книжкова палата України і НБУВ. Ці установи за всі часи свого існування прагнули зібрати й зберегти кожний примірник усіх видів вітчизняного друку. З точки зору збереження культурної друкованої спадщини України така організація архівного фонду видань цілком виправдана. Нормативно-правова база системи обов'язкового примірника має забезпечити подальшу організацію

подвійного зберігання вітчизняних творів друку. Головне - зберегти традиційність, не порушити вже створену і функціонуючу протягом 80 років систему одержувачів обов'язкових примірників. Реалізуючи принцип традиційності у визначенні одержувачів обов'язкових примірників, кількості призначених їм примірників та видового складу документів, слід враховувати й сучасні функції одержувачів обов'язкових примірників, які вони виконують у бібліотечно-інформаційному та інформаційно-аналітичному обслуговуванні користувачів. Так, наприклад, НБУВ від часу заснування отримує кількість обов'язкових примірників, необхідну для забезпечення її функцій. Нині НБУВ реалізує свої функції як Архів творів друку України й НДІ НАН України з проблем бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, архівознавства, української бібліографістики, інформатики, консервації та реставрації документів, автоматизації бібліотечно-бібліографічних процесів, є центром розробки сучасних технологій бібліотечно-інформаційного забезпечення науки [4]. Для виконання Бібліотекою цих функцій необхідно законодавчо закріпити надходження до її фондів трьох обов'язкових безоплатних примірників усіх видів документів, зазначених у Ст. 6 Закону. Один примірник призначається для постійного зберігання у фондах НБУВ і має поповнювати Архів творів друку (функціонує в Бібліотеці з 1918 р.), а також забезпечувати створення архівних фондів вітчизняних документів. Цей примірник виконуватиме культурно-меморіальну функцію системи обов'язкового примірника документів в Україні. Другий примірник необхідний для бібліотечно-бібліографічного обслуговування понад 250 тис. користувачів НБУВ. Третій примірник розраховано на новостворені підрозділи НБУВ, котрі займаються бібліотечно-інформаційним та інформаційно-аналітичним забезпеченням із застосуванням нових інформаційних технологій. Як загальнодержавний інформаційно-аналітичний центр, НБУВ, використовуючи загальний фонд, значну частину котрого становлять надходження обов'язкового примірника документів, підтримує функціонування постійнодіючої Служби інформаційно-аналітичного забезпечення вищих органів законодавчої, виконавчої і судової влади; здійснює оперативне бібліотечне

та довідково-бібліографічне обслуговування вищих управлінських структур, готує на запит народних депутатів, апарату Верховної Ради, Адміністрації Президента України, Кабінету Міністрів бази та банки даних, довідкові, інформаційні, аналітичні матеріали. Обов'язковим примірником має комплектуватися Фонд Президентів України (бібліотечно-архівна колекція) - центр, на який покладено збереження та запровадження в науковий і культурний обіг документальних матеріалів, що відображають державну, суспільно-політичну діяльність, творчість та життя Президентів України, історичні процеси державотворення в країні [5]. Отже, НБУВ, при отриманні трьох безоплатних обов'язкових примірників документів, гарантуватиме бібліотечну, архівну, бібліографічну, інформаційну, дослідницьку функції системи обов'язкового примірника.

Урахування нових функцій одержувачів обов'язкового примірника документів, яких вони набули в сучасних умовах, і розширення видового складу документів сприятиме еволюції системи обов'язкового примірника документів.

Щодо проблеми створення нормативно-правової бази платного обов'язкового примірника документів, то Закон передбачає організацію системи платного обов'язкового примірника на підставі угод між виробниками документів та їх одержувачами. При розробці регулюючих цей процес нормативно-правових документів слід врахувати, що такі угоди мають передбачати торговельні знижки на придбання обов'язкових платних примірників документів одержувачами та їх право на самостійний кількісний і якісний відбір документів.

1. Про обов'язковий примірник документів: Закон України // Уряд. кур'єр. - 1999. - 13 травн. - С.1-3.
2. Чепуренко Я.О. Державне забезпечення системи обов'язкового примірника творів друку України: етапи розвитку// Нац. б-ка України ім. В.І.Вернадського. - К., 1998. - 69 с.
3. Про впорядкування розсилки контрольних примірників творів друку: Постанова Каб. Мін. України від 6 липня 1992 р. / Кабінет Міністрів України. - К., 1992. - 6 с.
4. Статут Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського / Нац. б-ка України ім. В.І.Вернадського. - К., 1996. - 20 с.
5. Про Фонд Президентів України: Указ Президента України від 11 жовтня 1996 р. №936/96 // Укази Президента України / Адміністрація Президента України. - Вип.3. - К., 1996.

Ірина Павлуша,
аспірантка НБУВ

ЕЛЕКТРОННІ БІБЛІОТЕКИ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД, ПИТАННЯ РОЗРОБКИ УКРАЇНСЬКОЇ КОНЦЕПЦІЇ

У статті аналізується позитивний зарубіжний досвід широкого запровадження електронних бібліотек, можливість їх використання в специфічних умовах Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського.

Зважаючи на ці особливості, автор матеріалу пропонує власну оригінальну модель української електронної бібліотеки і предметно висвітлює різні сторони своєї концепції, підтверджуючи викладки результатами практичних напрацювань, нагромаджених у Бібліотеці.

Розглянуто і проаналізовано основні інформаційні продукти національної книгозбірні держави. Досвід України, можливо, міг би становити інтерес і для інших країн світу.

Порушується питання створення наукової електронної бібліотеки НБУВ.

Традиційно основною суперечністю в системі документальних комунікацій «джерело інформації - видавництво - документ - бібліотека - користувач інформації» вважається суперечність між обсягом документних ресурсів і можливістю їх використання суспільством. Створення бібліографічної продукції та її доведення до користувачів засобами сучасних комп'ютерних технологій значно зменшили гостроту цієї суто внутрішньої проблеми в системі документальних комунікацій.

Сьогодні актуальним стає вже не завдання розв'язання суперечності в рамках підсистеми «документ - користувач інформації», а загальніша проблема - включення всього інтелектуального потенціалу суспільства в систему документальних комунікацій і забезпечення його подальшого ефективного використання, тобто вирішення суперечності «джерело інформації - користувач інформації». Вихід цієї проблеми на перший план зумовлений зростанням обсягу знань, що мають фіксуватися в документній формі, з одного боку, і неможливістю видання творів друку великими тиражами (а в ряді випадків і забезпечення появи публікацій взагалі), з іншого. Викладене особливо актуальне для України, де при наявності значного інтелекту-

ального потенціалу (знань науковців і фахівців, які мають кумулюватися й поширюватися в часі й просторі) науково-видавнича діяльність у зв'язку з економічними негараздами належно не підтримується.

Магістральний напрям вирішення вказаної суперечності - введення в систему документальних комунікацій, поряд з традиційними, й електронних інформаційних ресурсів. Бібліотеки як ключові компоненти цієї системи мають розширити свої функції від збору і бібліографічної обробки друкованої продукції до створення онлайнових сховищ інформації на різних носіях. При цьому вони трансформуються в «бібліотеки без стін», не обмежені часом та простором і дають змогу користуватися в будь-який момент потрібним ресурсом, де б він не знаходився.

Трансформація функцій книгозбірень відбивається і в професійній термінології. З'явилися нові поняття *віртуальна бібліотека, цифрова та електронна*, запозичені з інформатики.

Сьогодні вони не є усталеними, досить часто їх навіть вважають синонімами. Тому доцільно звернути увагу на трактовку цих термінів. Назва «віртуальна бібліотека» (Virtual library) використовується для визначення комплексу інформаційних джерел, доступних через глобальні комп'ютерні мережі, що в сукупності утворюють Internet [1]. Віртуальна бібліотека не має єдиного

місцезнаходження - її ресурси розподілені по всьому світі, а інформаційний потенціал на кілька порядків перевищує документні ресурси будь-якої книгозбірні й стрімко збільшується. Але ряд авторитетних бібліотекознавців вважають використання терміна «віртуальна бібліотека» недоцільним [2, 3] через його метафоричність. Під «цифровою бібліотекою» (Digital library) розуміється бібліотека, в якій вся інформація зберігатиметься в оцифрованому вигляді, не передбачаючи наявності документів на традиційних носіях [4]. В електронній бібліотеці (Electronic library) основні процеси (обробка інформації, зберігання та її пошук) здійснюватимуться з використанням комп'ютерів, однак у таких бібліотеках документи на машинних носіях співіснуюватимуть з аудіо-, аудіовізуальними та іншими матеріалами [4]. Отже, електронна бібліотека включає в себе й цифрову, в ній, крім суто дискретного подання документів, допускається й їх відбиття в іншій електронній (наприклад, аналоговій) формі. Цифрова та електронна бібліотеки, на відміну від віртуальної, являють собою сукупність документів, що мають конкретне місцезнаходження. Можна вважати, що віртуальна бібліотека - це, в нашому випадку, інтегровані комп'ютерними мережами «цифрові» та «електронні» бібліотеки.

Електронні бібліотеки країн Заходу

Першим і найвідомішим проектом створення зібрання електронних версій книг є проект «Гутенберг», започаткований 1971 р. М.Хартом, який отримав доступ до потужного на той час комп'ютера Херох Sigma V у Лабораторії дослідження матеріалів Іллінойського університету.

Наданий йому комп'ютерний час М.Харт використав не для традиційного програмування, а для переведення друкованих книг у електронну форму. Спочатку він набрав текст Декларації незалежності США. Далі - Біль про права, Конституцію США, Біблію, Коран та ін., чим започаткував формування колекції електронних книг, відомої сьогодні під назвою проект «Гутенберг».

В його основу покладено принцип Replicator Technology (технологія відтворення) - усе, що введено в пам'ять комп'ютера, може бути відтворене в будь-який час, у будь-якому місці. З цього випливає: електронні тексти, створювані в рамках проекту, мають бути подані в універсальній формі, яка отримала назву Plain Vanilla ASCII (текст без форматування в стандартній кодовій таблиці).

Перша електронна версія художнього твору «Аліса в країні Чудес» Л.Керрола з'явилася в 1988 р. У 1991 р. на основному Internet-сервері, що підтримує проект «Гутенберг» (ftp://

uiarchive.cso.uiuc.edu/pub/etext/gutenberg/), було подано 12 книг. Сьогодні кількість електронних версій книг на цьому сервері досягає близько двох тис. В основному - це англійські тексти класиків англійської та американської літератури: проза, поезія, публіцистика, біографістика, листи, словники. Всі тексти проходять ретельну редакторську і коректорську перевірку на відповідність оригіналу. Зокрема, кожна електронна версія книги являє собою файл у форматі: filenamexxx.txt, де filename - скорочена назва книги, xxx - кількість редагувань. Наприклад, з імені файла alise30x.txt випливає, що це «Аліса в країні Чудес» Л.Керрола (Alice in Wonderland), яка пройшла 30 редагувань. Усього до 2001 р. проект передбачає створення 10 тис. електронних версій книг (до 30-річного ювілею проекту).

Відсутність сучасної літератури зумовлена обмеженнями, що впливають із законів про авторське право (без дозволу автора його твір не може бути поданий в Internet). Законодавство США, наприклад, захищає право автора на отримання гонорару впродовж усього життя та 50 років після смерті. Спостерігається тенденція до збільшення вказаного строку - перший американський закон встановлював період отримання гонорару 14 років після смерті автора з можливим подвоєнням. Сьогодні Конгрес США розглядає законопроект про збільшення терміну до 70 років.

Проект «Гутенберг», закладений на аматорських засадах, існує при незначній спонсорській підтримці. В цьому аспекті суттєво відрізняється проект - DLI (Digital Libraries Initiative - Ініціатива цифрових бібліотек), започаткований у США за підтримки NSF (National Science Foundation - Національний науковий фонд), DARPA (Department of Defence Advanced Research Project Agency - Відділ агенції перспективних досліджень у галузі оборони) і NASA (National Aeronautics and Space Administration - Національна агенція з аеронавтики і космічного простору). Метою цього проекту є «суттєвий прогрес у галузі створення засобів, призначених для збору, зберігання, організації даних у електронній формі і забезпечення доступу до них з використанням комп'ютерних мереж для пошуку, отримання й обробки необхідної інформації» [5]. Один з важливих аспектів проекту - встановлення досконаліших зв'язків між фундаментальними науковими дослідженнями й інноваційними технологіями.

Дослідження в галузі цифрових бібліотек пов'язані з багатоаспектними розробками процесів розвитку і використання розподілених баз даних. У таких БД можуть зберігатися текст, графіка, карти, звукові записи, кадри з відео- та

кінофільмів і їх комбінації (мультимедіа), подані в оцифрованій формі. Дослідження в рамках проекту «Ініціатива цифрових бібліотек» спрямовані також на соціальні, економічні та культурні аспекти розвитку і використання електронних ресурсів. Перша фаза проекту (1994-1998) має шість багатогалузевих наукових напрямів, кожний з яких фінансується в обсязі \$ 4 млн. У рамках цих напрямів до створення цифрових бібліотек залучаються групи дослідників із університетів США. Їх робота координується одним з шести університетів - Іллінойський, Каліфорнійський (Берклі), Каліфорнійський (Санта-Барбара), Карнегі Меллон університет, Мічиганський, Стенфордський, - визнаних провідними в певному напрямі. Іллінойський університет зосереджує зусилля на створенні федерального депозитарію наукової періодичної літератури, Каліфорнійський (Берклі) - на формуванні цифрових бібліотек з інформацією про навколишнє середовище (ботаніка, зоологія тощо), Каліфорнійський (Санта-Барбара) - на підтримці цифрових бібліотек з геопросторовою інформацією (карти, аерофотознімки, географічні довідники тощо), Карнегі Меллон університет - на створенні мультимедійних цифрових бібліотек (відеоархіви, матеріали телебачення тощо), Мічиганський - на розробці засобів інтелектуалізації пошуку в розподілених сховищах інформації, Стенфордський - на інтеграції названих сховищ шляхом впровадження інформаційної магістралі зі спеціальним протоколом обміну інформацією Infobus. У рамках роботи над проектом партнерські стосунки підтримують понад 75 різних організацій США. Серед них - провідні фірми в галузі виробництва комп'ютерної техніки і телекомунікаційного обладнання, навчальні заклади всіх рівнів, бібліотеки, видавничі організації, урядові та державні агенції, професійні асоціації й інші установи, зацікавлені у створенні та підтримці великих сховищ інформації і знань.

Друга фаза проекту «Ініціатива цифрових бібліотек», розпочата в 1999 р., передбачає активізацію використання інформаційних ресурсів цифрових бібліотек у всіх суспільно значущих сферах діяльності людини [6].

Однак існує невідповідність між великим обсягом фінансування проекту «Ініціатива цифрових бібліотек» (\$24 млн. у 1994-1998 рр.) і незначним кінцевим результатом. Навіть університети, які виступали координаторами проекту, створили інформаційні сховища обсягом лише в кілька десятків тисяч документів. Причиною цього є вищезгадані обмеження, що впливають з авторського права. Тому основою електронних архівів, які формуються в США, стали не ком-

п'ютерні версії друкованих видань, а довільні комп'ютерні файли. Термін «цифрова бібліотека» не завжди адекватно відбивав їх сутність і ці зібрання почали називати «Electronic Text Center» («центр електронних текстів»).

Про активність США в галузі формування цифрових бібліотек свідчить і створення в 1995 р. Національної федерації цифрових бібліотек, яку утворили 15 університетських бібліотек і Бібліотека Конгресу [7]. Головний її результат у цьому напрямі - банк даних «Пам'ять Америки» [8] (44 історичні колекції загальним обсягом понад 1 млн. документів, які всебічно відбивають етапи становлення і розвитку США). Згадані документи впорядковано за хронологічною (1400-1699, 1700-1799, 1800-1849, 1850-1899, 1900-1929, 1930-1949, 1950-1969, 1970 - по сьогодні), географічною (північ, південь, захід, схід Америки, інші країни) і тематичною (сільське господарство, мистецтво, економіка, освіта, географія, історія, мова та література, політика і право, спорт, соціальні науки, технологія та прикладні науки) ознаками, а також за видами документів (рукописи, стародруки, карти, фотографії, звукові записи тощо). Віддаючи належне внеску Бібліотеки Конгресу США в створення цифрових бібліотек, однак відзначимо, що «Пам'ять Америки» свідчить лише про високий рівень розвитку інформаційних технологій у країні. Значних же колекцій пам'яток писемності та друку, що становили б особливу цінність для світової культури, це історичне зібрання не має. В ньому переважають електронні копії фотографій визначних діячів США, архітектурних споруд тощо. Це зібрання являє собою de-facto електронний музей, де зберігається культурна спадщина США. «Пам'ять Америки» існує і розвивається на кошти, що виділяються Конгресом США й численними спонсорами. Серед них фірми IBM, Hewlett-Packard, AT&T, Bell, Kodak. Загальна вартість програми «Пам'ять Америки» - \$ 60 млн., з них 75% - спонсорські кошти.

Роботи в напрямі створення електронних інформаційних сховищ здійснюються і в ряді інших країн. У 1993 р. Архіви Австралії, Австралійська рада бібліотек та інформаційних служб, Національне агентство зі збереження документів і Національний архів звуку та кіно створили робочий орган для розробки рекомендацій з опрацювання електронних матеріалів. Ці дослідження проводяться в рамках загальнішої програми «Назустріч Федерації 2001» (дата відзначення сторіччя Австралійської Федерації). У своїй діяльності фахівці Австралії опираються на досягнення американських колег. Вони, зокрема, активно використовують матеріали «Робочої

групи з архівації електронної інформації» (вказану групу організували Комісія зі збереження й доступності документів США і група наукових бібліотек) [8].

У Китайській Народній Республіці створення програми цифрових бібліотек розпочалося в 1997 р. [9]. Початковий етап її реалізації, завершення якого передбачається в грудні 1999 р., включає дві частини. Перша - орієнтована на створення технології підготовки електронних інформаційних ресурсів, що враховуватиме мовні особливості Китаю і відповідатиме міжнародним стандартам, а друга - на інтеграцію та систематизацію інформації в розподілених цифрових бібліотеках.

Значна кількість проектів побудови електронних бібліотек (національного й міжнародного рівнів) існує і в Європі. Найвідомішим з них є «Bibliotheca Universalis», що ставить за мету створення глобальної мережі електронних бібліотек [8, 10]. Проект започаткований у 1995 р. і є одним з тих науково-технічних, що реалізуються під егідою країн «Великої сімки». Головну Web-сторінку «Bibliotheca Universalis» [10], з котрої можна отримати уявлення про ставлення владних структур згаданих країн до проблеми інформатизації суспільства й ролі бібліотек у цьому процесі, наведено на рис.1. Основна мета проекту визначається як забезпечення загальнодоступності наукової та культурної спадщини людства шляхом використання мультимедійних

технологій і глобальних комп'ютерних мереж. Ключовим концептуальним положенням проекту «Bibliotheca Universalis» є міжнародна кооперація провідних бібліотек країн «Великої сімки». Положення було закріплене в офіційній угоді, підписаній учасниками проекту в серпні 1998 р. під час 64-ї Генеральної конференції Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій і організацій (ІФЛА) в Амстердамі. Однак у рамках і цього, і американського проекту «Ініціатива цифрових бібліотек» поки що не досягнуто вагомих результатів через нерозв'язаність проблеми авторського права.

Слід відзначити підвищену увагу ІФЛА до вирішення вказаної проблеми. На 62-й Генеральній конференції цієї федерації (Пекін, 25 - 31 серпня 1996 р.) було прийнято заяву, яка відбиває офіційну позицію ІФЛА з питань авторського права в електронному середовищі [11]. У ній наголошено, що користувачам бібліотек мають бути надані такі можливості:

«читати, прослуховувати чи переглядати приватним чином у бібліотеці чи в режимі віддаленого доступу наявні у вільній торгівлі матеріали, використання яких захищено авторським правом;

знайомитися в режимі перегляду з загальнодоступними матеріалами, захищеними авторським правом;

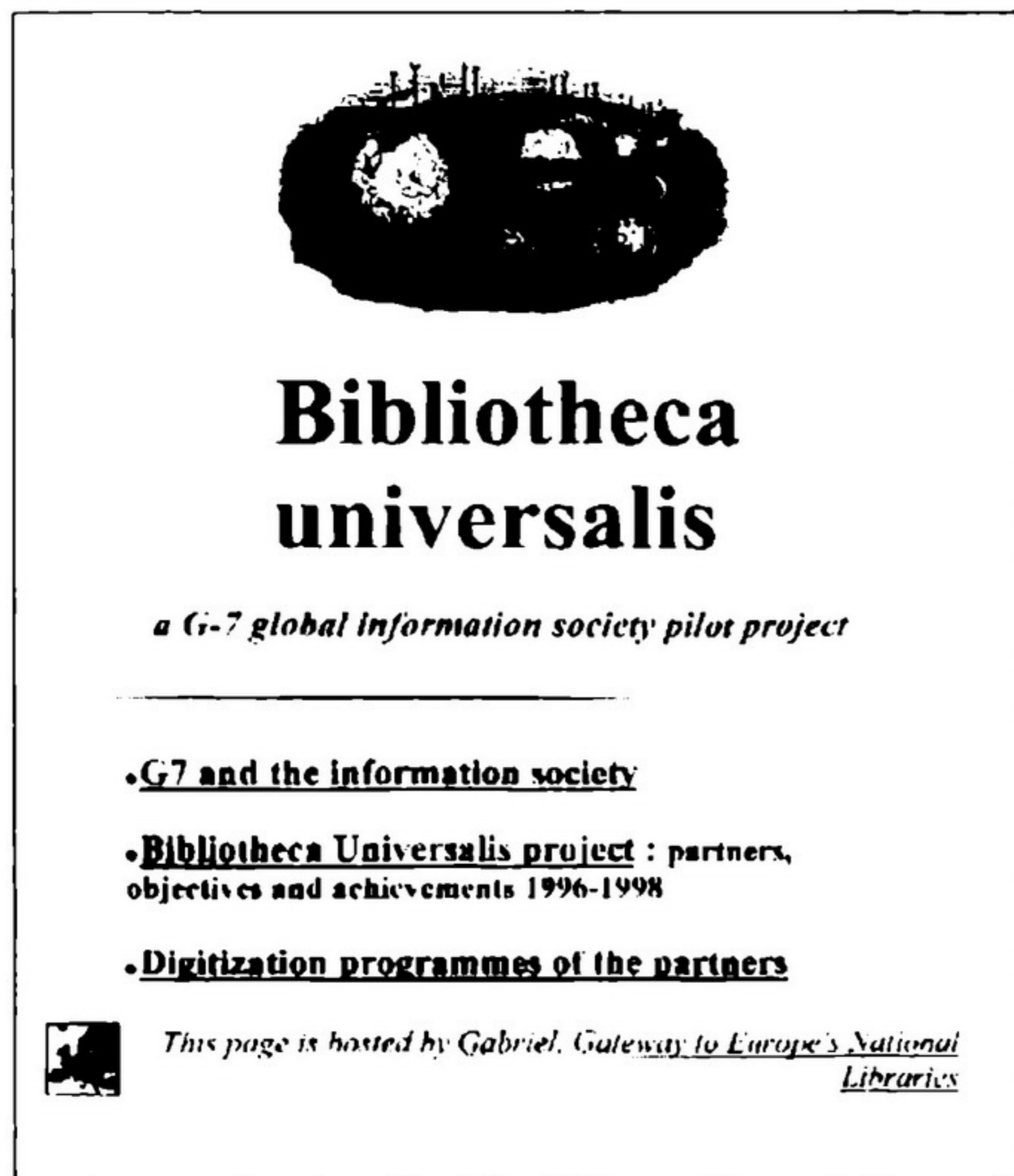
для приватного користування чи з освітньою метою, самостійно чи за допомогою бібліотекарів копіювати в розумних межах електронні документи, захищені авторським правом».

У заяві відзначається також, що «виготовлення бібліотекарями електронних копій матеріалів, захищених авторським правом, і їх тимчасове зберігання в системі електронної доставки документів не слід вважати порушенням авторських прав».

Підкреслимо, що «ІФЛА вважає необхідним законодавче закріплення за бібліотеками та архівами можливості переведення в машиночитану форму захищених авторським правом текстів і зображень з метою забезпечення їх збереження і консервації. Потрібне також законодавче закріплення практики надання обов'язкового примірника електронних документів». І, насамкінець, «ІФЛА вважає необхідним для забезпечення вільного обміну інформацією прийняти міжнародні угоди, що регулювали б передачу інтелектуальної власності через національні кордони. Подібні угоди мають сприяти досягненню рівноваги між здійсненням технічного контролю і забезпеченням доступності інформації для легітимних користувачів».

Однак офіційна позиція авторитетної міжна-

Рис. 1

родної організації, якою є ІФЛА, поки що не знайшла законодавчої підтримки в національних нормативних актах. Не становить виняток і наша держава. У нещодавно прийнятому Законі України «Про обов'язковий примірник документів» [12] передача визначеному колу бібліотек з видавництва комп'ютерних версій друкованих видань для формування на цій основі національних депозитаріїв не передбачається, хоч у процесі підготовки документа подавалися відповідні пропозиції до профільних комісій Верховної Ради України (див. с. 5-8 БВ).

Електронні бібліотеки Росії

В аспекті практичної реалізації ідеї створення цифрових бібліотек певного прогресу досягнуто в Росії, де, з одного боку, має місце досить «ліберальний» підхід до проблеми авторського права, а з другого, - зацікавленість багатьох авторів довести свою інтелектуальну продукцію до світової спільноти засобами глобальних комп'ютерних мереж.

Найвідомішою і однією з найбільших електронних бібліотек Росії й світу є «Библиотека Максима Мошкова» [13], створена 1994 р. на аматорських засадах. Вона нараховує понад 10 тис. текстів. Уявлення про них можна отримати з переліку розділів цієї бібліотеки:

Розваги (туризм, шахмати, комп'ютерні ігри, кінофільми, TV, Video тощо);

Проза (російська класика, література ближнього зарубіжжя, сучасна драматургія);

Зарубіжна проза;

Поезія (збірки віршів);

Стародавня література (антична, китайська поезія, міфи різних народів, стародавня європейська література);

Мої гості (журнали: «Без індекса», маргінальної культури «АКМ»; історія «Аквариума»);

Упіхоїдам усіх країн (довідники, книги, навчальні посібники з названої операційної системи);

Радянська фантастика (твори кількох десятків авторів);

Зарубіжна фантастика (твори кількох десятків авторів);

Дитяча пригодницька література (казки, історико-пригодницька література та твори ряду авторів);

Історія (вітчизняні й зарубіжні історичні романи, мемуари та життєписи, гіпотези);

Детективи (російські, перекладні, закони, акти, постанови);

Психологія (нейро-лінгвістичне програмування, прикладна психологія, культура);

Філософія, теософія, релігія, астрологія, по-

літика;

Дорослим про дітей (маленькі діти, навчання, посилання на іншу он-лайн літературу з цієї тематики);

Науково-популярна література та підручники;

Усе інше (культура, комп'ютерна лінгвістика, семіотика, альтернативна медицина).

Очікується (інформація про матеріали, що готуються до представлення в бібліотеці);

Хотілося б отримати (інформація про матеріали, які розшукує адміністратор бібліотеки);

Усяка всячина, службова (посилання на інші електронні та цифрові бібліотеки, питання авторського права в Internet, хіт-парад бібліотеки Мошкова з рейтингами документів, що мають найбільший обіг);

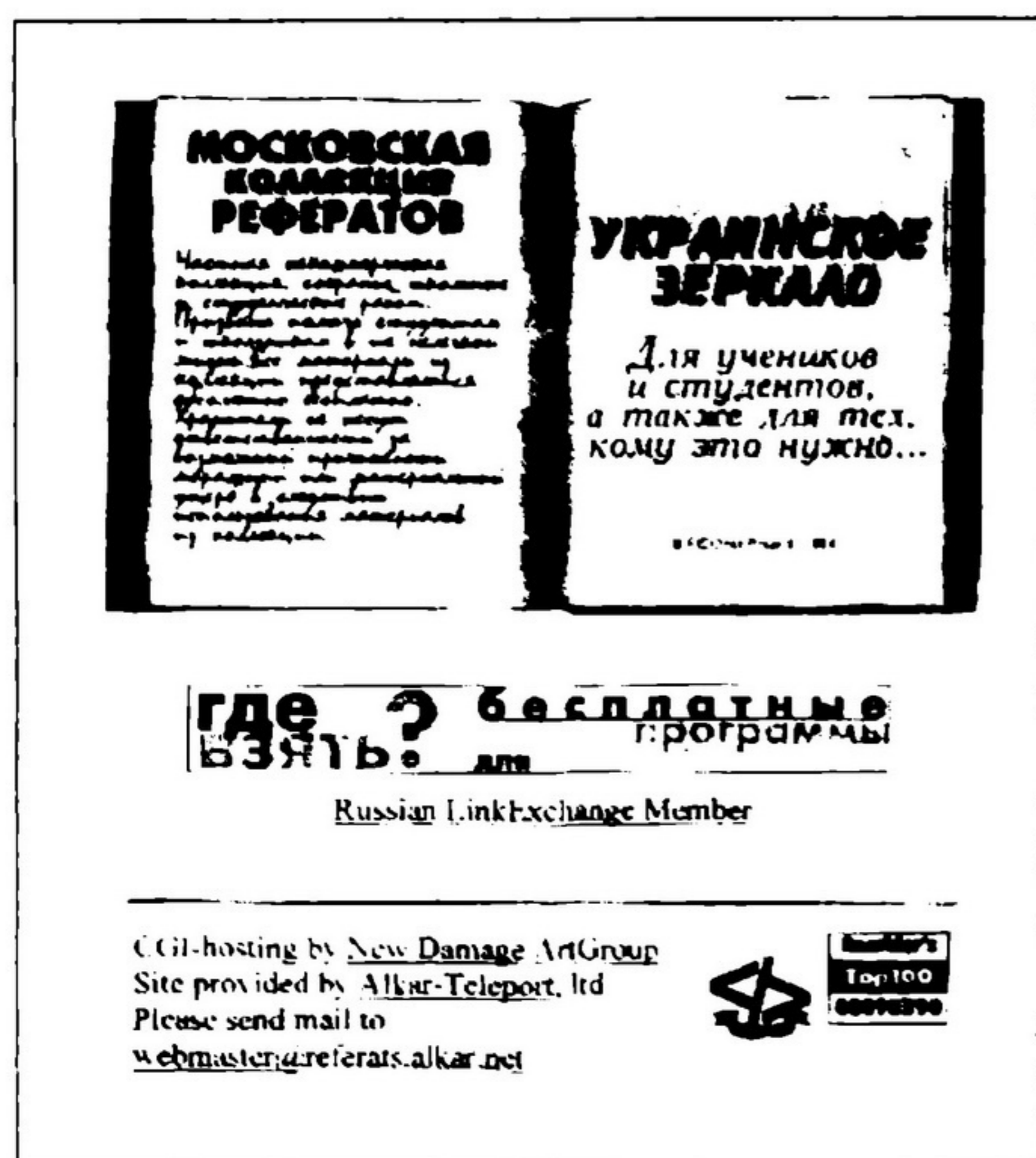
Трішки статистики (кількість текстових та інших файлів у бібліотеці, кількість її відвідувань, загальна книговидача, сервери-дзеркала «Библиотеки Максима Мошкова» тощо).

Наведений перелік розділів бібліотеки свідчить, з одного боку, що в її створенні не брали участі фахівці бібліотечної справи (у розділ «Детективи», наприклад, включено нормативні акти), а з іншого, - про можливість формування значних зібрань електронних документів навіть в умовах економічних негараздів сьогодення.

Не менш відомою є й електронна бібліотека «Московская коллекция рефератов», фонд якої формується з березня 1994 р. Її інформаційний ресурс - близько п'яти тисяч студентських курсових і дипломних робіт. Усі матеріали з колекції отримуються безкоштовно. Поповнення бібліотеки здійснюється студентською спільнотою країн СНД, переважно Росії, й України. Кожний реферат містить, крім самої роботи, що зберігається у вигляді заархівованого файлу, інформаційну довідку, в якій наведено: назву роботи та її анотацію, ім'я автора й викладача, під керівництвом котрого вона була виконана, найменування навчального закладу, оцінка. Фонд колекції структуровано за навчальними дисциплінами (фізика, хімія, історія, економіка тощо). Їх загальна кількість досягає 50. Про популярність «Московской коллекции рефератов» свідчить наявність кількох серверів-дзеркал, на яких підтримуються її інформаційні ресурси. На рис.2 наведено головну Web-сторінку одного з таких серверів, що знаходиться в Україні [14].

Серед російських електронних бібліотек слід відзначити «Публичную электронную библиотеку Евгения Пескина» (створена 1992 р., нараховує близько 1 тис. творів класиків російської літератури) [15] й бібліотеку «Российская фан-

Рис. 2

тастика» (існує з 1996 р., має понад 1,5 тис. книг 280 авторів) [16].

«Национальная электронная библиотека» (НЭБ) Росії [17] - найбільший у світі електронний архів російськомовних документів - матеріалів російських газет, журналів, радіо- і телестанцій, а також інформаційно-аналітичних агенцій. Успіх проекту створення цієї бібліотеки пояснюється тим, що він зародився в 1994 р. як проект Національної служби новин Росії, й проблема авторського права розв'язувалася в рамках єдиного інформаційного об'єднання. Доцільно детальніше розглянути ряд аспектів функціонування НЭБ.

В її архіві відбито російськомовні документи засобів масової інформації практично з усіх регіонів Росії, країн СНД, Балтії та далекого зарубіжжя. Єдиний пошуковий простір об'єднує понад 3,5 млн. документів.

Щодня НЭБ обробляє близько 4,5 тис. нових документів. У повнотекстовій формі інформація на регулярній основі надходить від 290 редакцій засобів масової інформації. Матеріали майже 50 провідних газет і журналів потрапляють до фондів бібліотеки ще до появи їх друкованого варіанта, а повідомлення інформаційних агентств - у режимі реального часу. Перелік постачальників НЭБ включає понад дві тис. інформаційних джерел.

НЭБ реалізує промислову технологію отримання, обробки, накопичення і зберігання інформації. Технологічне забезпечення дозволяє по-

повнювати архів та підтримувати доступ до нього безперервно цілодобово. Частина видань надходить у вигляді електронних повідомлень по Internet. Джерела інформації, що не мають електронної версії, скануються з паперових носіїв з використанням новітніх програмно-технічних засобів і технологій. Технологія сканування дає змогу обробляти до шести тисяч газетних шпальт за добу.

Доступ до бібліотеки можливий з будь-якого регіону світу по каналах глобальних комп'ютерних мереж. При цьому забезпечується довший пошук інформації у повних текстах документів з використанням ключових слів, словників-порадників і семантичних та синтаксичних зв'язків між пошуковими термінами.

НЭБ використовує сучасну програмно-технічну базу. Як технологічні засоби, що забезпечують роботу з фондами, обрано систему повнотекстового пошуку у великих інформаційних масивах за ключовими словами (Texttract виробництва фірми MR Memex Co Ltd). Це програмне забезпечення було розроблене з орієнтацією на аналітичні системи, які використовуються в правозахисних органах США, Європи та Австралії. Серед них - Федеральне бюро розслідувань, Центральне розвідувальне управління, FinCen, поліція Скотланд-Ярду, поліція Австралії. Раніше згаданий програмний продукт мав статус закритої розробки, на початку ж 90-х років його розсекретили й використовують у комерційних цілях. НЭБ придбала єдину в Росії версію Texttract і силами своїх фахівців провела його адаптацію для роботи з російськомовними текстами та для використання як системи пошуку з Web-інтерфейсом.

Для роботи в Internet НЭБ послуговується цифровим каналом з пропускною здатністю до 10 Мбіт/сек. Користувачам надається і можливість підключення в режимі dial-up IP (сеансове підключення) по комутованих телефонних лініях й по виділеному цифровому каналу.

Безкоштовно НЭБ надає користувачам такі щоденні типові інформаційні продукти: Банки та банківська діяльність, Відставки/Призначення, Mass-media, Рейтинги НЭБ, огляди - центральної, регіональної та зарубіжної преси, «Теми дня». Загальнодоступним сервісом бібліотеки є й ретроспективні тематичні дайджести та підбірки (Преса про імпічмент президента, листопад 1998 р.; Іракська криза: коментарі й оцінки, грудень 1998 р. тощо).

Основна ж інформація надається кінцевим користувачам НЭБ на комерційних засадах. Бібліотека виступає в ролі посередника між цими користувачами й постачальниками інформації (редакціями газет, журналів, інформацій-

них агентств, теле- і радіокомпаній, аналітичними центрами та інститутами). Вказані постачальники самостійно визначають вартість своїх матеріалів, НЭБ лише збільшує її на суму своїх послуг. Це стало можливим завдяки унікальній розрахунково-білінговій системі, діючій у бібліотеці. Крім організації розрахунків з користувачами і постачальними інформації, ця система дозволяє видавництвам оперативно регулювати свою цінову політику на основі статистики запитів на конкретні документи.

У цілому ж викладене ілюструє можливість розв'язання проблеми авторського права в рамках певної системи інформаційних комунікацій шляхом економічної зацікавленості всіх її суб'єктів навіть без прийняття додаткових нормативних актів.

Заслуговує на висвітлення світовий досвід відбиття в Internet електронних версій наукових журналів. За даними [18], у глобальних комп'ютерних мережах їх налічується понад 9,6 тис., у тому числі 5,2 тис. - з природничих та прикладних наук, 3,1 тис. - із соціальних, 1,3 тис. - з гуманітарних наук і мистецтва. Власниками інформаційних ресурсів здебільшого є великі видавництва, серед яких такі партнери бібліотек, як Ebsco, Elsevier Science, Springer, Swets & Zeitlinger. У них впроваджено технологію підготовки журналів, що насамперед орієнтовано не лише на отримання друкованого видання, а й подання його електронної версії в Internet у одному зі стандартних форматів, які детальніше буде розглянуто нижче (за відсутності такої орієнтації трудовитрати на отримання електронних версій видань суттєво зростають). Слід відзначити, що доступ до більшості електронних журналів потребує передплати. Приємний виняток становлять періодичні видання з бібліотечної справи та суміжних галузей. Їх налічується кілька десятків і майже всі вони є загальнодоступними.

Інформаційно-ресурсні компоненти електронних бібліотек

Взагалі електронна бібліотека має три інформаційно-ресурсні компоненти [19], функціонально орієнтовані на розкриття власних фондів, пошук у світовому документальному інформаційному потоці й отримання повних текстів документів.

Розкриття власних фондів бібліотеки забезпечує ЕК поточних надходжень, банк даних з ретроспективною національною бібліографією. Книгозбірні з незначним обсягом фондів можуть провести повну ретроспективну каталогізацію, але для великих бібліотек таке завдання сьогодні вбачається нереальним (його розв'я-

зання потребуватиме спеціальної державної програми). Електронні каталоги, картотеки та бази даних ретроспективної національної бібліографії бібліотеки створюють самостійно або в кооперації з іншими книгозбірнями. Тому авторські права на ЕК належать самим бібліотекам, і вони можуть поширювати їх без будь-яких обмежень (подавати в Internet, записувати на оптичні диски для передачі іншим організаціям тощо).

Для пошуку в світовому документальному інформаційному потоці бібліотеки повинні підтримувати комплекс бібліографічних, реферативних, фактографічних і оглядово-аналітичних БД на компакт-дисках, що випускаються в розвинених країнах, доповнивши його тематичними БД, які формуватимуть українські бібліотеки. Із широкого спектру наявних інформаційних ресурсів на компакт-дисках слід придбати, насамперед, бази даних національних бібліографій інших держав та копії електронних каталогів їхніх провідних бібліотек. Доцільним вбачається і комплектування електронних бібліотек продукцією інформаційних центрів, зокрема багатогалузевими БД «Science Citation Index» Інституту наукової інформації США й тематичними БД ВІНІТІ (Росія). Цю складову інформаційних ресурсів електронних бібліотек книгозбірні створюють і самостійно, і з залученням продукції інших центрів - генераторів інформації. Авторські права таких центрів мають бути враховані при використанні їх продукції в бібліотеці. Скажімо, книгозбірня не може без відповідного дозволу подавати інформаційні ресурси інших організацій в Internet або тиражувати їх шляхом перезапису на оптичні диски.

Отримання повних текстів документів забезпечуватиметься інформаційними ресурсами депозитарію електронних документів, де зберігатимуться комп'ютерні версії книг, журналів і газет, які видаються в Україні чи вільно поширюються в Internet, а також власна інформаційна продукція українських бібліотек. У перспективі в названому депозитарії мають відбиватися всі поточні видання України, що становитимуть ядро фонду електронної бібліотеки. Внесок же самих книгозбірень у цю складову інформаційно-бібліотечних ресурсів полягатиме, насамперед, у створенні на компакт-дисках копій ретроспективних фондів, інформаційна й історико-культурна цінність яких не підвладна часу. Їх поширення будь-якими засобами може здійснюватися книгозбірнями без обмежень. Багатоаспектне ж використання електронних версій поточних видань згідно з чинними нормативними актами має бути узгоджене з їх авторами.

Форматне забезпечення електронних бібліотек

Формати бібліографічних і реферативних записів однозначно встановлюються рядом взаємопов'язаних державних та міжнародних стандартів [20-24]. Їх дотримання вважається обов'язковим і при підтримці каталогів та картотек на паперових носіях. Однак відхилення від цих стандартів позначається лише на якості довідково-бібліографічного апарату традиційної книгозбірні. Електронні ж бібліотеки без чіткого дотримання стандартів взагалі не можуть стати складовими елементами світового інформаційного простору.

Основний формат електронних текстів — HTML (Hyper Text Markup Language — мова маркірування гіпертекстів) [25]. Документ у форматі HTML включає набір спеціальних команд, що дають змогу переглядати текстові матеріали, відбивати графічну інформацію, прослуховувати звукові файли, відправляти електронну пошту, переходити на інші сторінки тощо. Створення HTML-документів здійснюється за допомогою будь-якого текстового редактора чи з використанням спеціалізованих HTML-редакторів. Для перегляду документів у цьому форматі розроблено широкий спектр програм-броузерів, найпоширенішими з яких є Netscape Navigator та Microsoft Internet Explorer.

Документи, котрі потребують при відтворенні повного збереження абеткового й графічного оформлення (наприклад, рукописи), слід подавати у форматі PDF (Portable Document Format — формат документів, що переноситься) [26]. Програма для читання PDF-документів Adobe Acrobat Reader поширюється безкоштовно, але повний набір програм для їх створення коштує понад 6000 грн. PDF-формат у глобальних комп'ютерних мережах є стандартом de facto.

У цілому ж слід констатувати, що форматне забезпечення електронних бібліотек має задовільну нормативну базу.

Лінгвістичне забезпечення електронних бібліотек

Книгозбірні України при тематичному пошуку використовують три версії Бібліотечно-бібліографічної класифікації (для універсальних, обласних і масових бібліотек), Універсальну десяткову класифікацію, предметні рубрики та галузеві тезауруси. Для забезпечення спадковості електронних і традиційних пошукових засобів бібліотеки будуть вимушені підтримувати їх певний час і надалі, оскільки перехід на єдину для всіх українських книгозбірень систему індексування документів сьогодні не вба-

чається можливим (це потребувало б значних фінансових і трудових ресурсів та часу).

Тому в основу розробки лінгвістичного забезпечення електронних бібліотек необхідно покласти принцип інваріантності до системи індексування документів у конкретній книгозбірні. Один з підходів до практичної реалізації цього принципу — створення і включення до складу лінгвістичних засобів електронних бібліотек комплексу баз даних з інформацією про згадувані вже класифікаційні схеми [19]. Формат записів у цих БД повинен мати структуру «класифікаційний індекс — словесне визначення — супутні терміни», а пошукові засоби підтримувати навігацію за ієрархією індексів. Другий напрям передбачає використання розвинених засобів морфологічного аналізу та граматичної нормалізації лексики, які дають змогу формулювати пошукові запити мовою, наближеною до природної. Такі засоби розроблено й впроваджено в інформаційно-пошуковій системі «Артефакт» фірми «Інтегрум-техно» і в розробках фірм «Agama», «Медиа Лингва» та «ComrTek International», встановлених на російських пошукових серверах Internet «Апорт!», «Следопыт» і «Яndex» [19]. Цей напрям орієнтовано на реалізацію пошуку по всьому тексту документа. Безперечно, доцільним є використання досвіду російських колег у розробці алгоритмів морфологічного аналізу та граматичної нормалізації лексики, однак механічне копіювання цього досвіду без врахування особливостей української мови, на нашу думку, неможливе.

Обов'язковий елемент лінгвістичного забезпечення електронних бібліотек — файли авторитетних даних, які враховують розбіжності в наведенні заголовків бібліографічних записів (імен авторів, найменувань колективів, назв серіальних видань, уніфікованих назв класичних анонімних творів, предметних рубрик тощо).

У ряді випадків перспективним є використання фасетних класифікацій, що включають хронологічний, географічний і тематичний фасети, фасети персоналій [27].

Загалом же слід констатувати недостатню розробленість проблеми лінгвістичного забезпечення електронної бібліотеки і необхідність залучення до її розв'язання мовознавців, бібліотеко- й бібліографознавців та спеціалістів у галузі інформатики.

Програмне забезпечення електронних бібліотек

Програмні засоби для формування і використання електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів у нашій державі доцільно розробити

спільними зусиллями українських книгозбірень з можливим залученням профільних зацікавлених організацій. Таке рішення впливає з аналізу ходу робіт з автоматизації бібліотечно-бібліографічних процесів в Україні й СНД. Бібліотеки, що апробували західні програмні системи Libet (Франція), Tinlib (Велика Британія), VTLS (США), через якийсь час відмовилися від них через недостатнє врахування особливостей вітчизняної бібліотечної технології і перейшли на розробки російських фахівців (ІРБИС або МАРК). До цього слід додати, що не можна вважати успішним й розрекламоване впровадження системи Alerh (Ізраїль) у кількох книгозбірнях країн Центральної Європи, оскільки з цієї системи здебільшого використовується тільки пошуковий модуль ОРАС, автоматизація ж процесів комплектування та каталогізації забезпечується іншими пакетами прикладних програм (ППП), зокрема, поширеною в СНД системою CDS/ISIS (UNESCO).

Шляхом розробки «власного» програмного забезпечення йдуть сьогодні російські бібліотеки. Вони спрямували основні зусилля на розвиток вищезгаданих ППП CDS/ISIS-ІРБИС і МАРК, які мають функціонувати під управлінням операційних систем з графічним інтерфейсом і бути сумісними на рівні сітлових технологій.

При розробці вітчизняних програмних засобів для електронних бібліотек слід, безперечно, враховувати позитивні сторони Alerh, Libet та інших систем. Однак розраховувати на успіх такої роботи можна лише в тому разі, коли вона буде зорієнтована на інформаційні технології ХХІ ст.: Intranet (реалізація Web-технологій безпосередньо в бібліотеці), OLE (Objekt Linking and Embedding — зв'язування і впровадження об'єктів) тощо.

Ми вважаємо доцільним при створенні вказаних програмних засобів використовувати нову двохкомпонентну схему, що матиме дві групи ППП, орієнтованих відповідно на автоматизацію внутрішніх технологічних процесів у книгозбірні й підтримку Internet-технологій [19]. Перша група не передбачає підтримки баз даних великої ємності (вони зберігатимуться на Internet-серверах бібліотек), забезпечення високої швидкості під час обробки даних (більшість технологічних операцій комплектування та каталогізації мають клавіатурний характер), інтелектуальності лінгвістичних засобів (у службових БД пошук записів здійснюється, як правило, не за семантичними, а за ідентифікаційними ознаками). Завдяки цьому розробка даної компоненти програмного забезпечення не потребує використання потужних і, відповідно, коштовних систем

керування базами даних типу Oracle. Вона може здійснюватися на простих системах, поширюваних безкоштовно, у напрямі створення гнучкого програмного пакета, що легко адаптуватиметься до специфіки конкретної української книгозбірні. Необхідні ж вихідні параметри електронної бібліотеки в цілому будуть досягнуті іншою компонентою прикладного програмного забезпечення, призначеною для підтримки Internet-технологій. При створенні цієї складової програмного забезпечення доцільно використати одну з апробованих постреляційних систем керування базами даних.

Для забезпечення інформаційної безпеки України принципово важливо врахувати вимоги ліцензійної чистоти програмного забезпечення електронних бібліотек.

Технологія формування інформаційних ресурсів електронних бібліотек

Створення електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів здійснюється на основі наявних у суспільстві документних потоків шляхом їх обробки та архівації для забезпечення наступного багатоаспектного використання. При цьому бібліотеки виступають не лише в ролі сховищ документованих знань, а й генераторів нової синтезованої інформації. Як при кумуляції наявних документних потоків, так і при підготовці нової інформаційної продукції книгозбірні використовують:

клавіатурне введення даних;

сканування інформації з паперових носіїв і наступне її конвертування у файл зі структурою розглянутих вище HTML чи PDF-форматів;

конвертування комп'ютерних файлів, поданих у довільних форматах, у HTML або PDF-формат.

Технологія клавіатурного вводу інформації використовується при створенні записів у бібліографічних, реферативних та фактографічних БД книгозбірень. У НБУВ, наприклад, клавіатурним шляхом наповнюється ЕК поточних надходжень, бази даних «Реферати наукових видань України» та «Ретроспективна національна бібліографія України», службові картотеки підрозділів книгозбірні. *Сьогодні це основні власні електронні інформаційні продукти НБУВ.*

Створення електронних версій документів, уже існуючих на паперових носіях, здійснюється шляхом сканування першоджерел з наступним конвертуванням отриманого файла у файл зі структурою вищезгаданих форматів HTML або PDF. У зв'язку з обмеженнями, які впливають з авторського права, цей процес застосовується, в основному, для створення електронних версій ретроспективних фондів з непересі-

чною інформаційною та історико-культурною значущістю. Для отримання документа в HTML-форматі необхідне розпізнавання відсканованого файлу. Цей процес потребує, як правило, участі оператора, котрий здійснює перевірку і коригування результатів розпізнавання. Конвертування в PDF-формат може проводитися в повністю автоматичному режимі без участі людини, тобто цей формат потребує менше трудовитрат на отримання електронної версії оригіналу. Однак обсяг документа у форматі PDF у 3-5 разів більший (у кВ) порівняно з обсягом цього ж документа у форматі HTML. Тому в світовій практиці формат PDF використовується для створення електронних версій наукових видань зі значною кількістю формул, графіків тощо. Для відбиття текстових матеріалів (наприклад, художньої літератури, котра практично не має ілюстрацій) застосовується формат HTML.

Сьогодні всі нові видання готуються з використанням комп'ютерних засобів. Файл-верстки цих видань існують ще до отримання друкованих примірників. Доцільно взяти ці файли за основу при формуванні електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів. Однак якщо файл-верстки спочатку не були орієнтовані на конвертування у вищезгадані формати, ефективнішою може виявитися технологія зі скануванням уже надрукованих видань. Світовий досвід свідчить, що значні сховища електронних інформаційних ресурсів створювалися там, де вже в процесі підготовки видань до друку передбачалася їх наступна архівація і використання в комп'ютерних мережах. Як приклад можна навести російську «Национальную электронную библиотеку» [17]. На одній з її Web-сторінок спеціально наведено вимоги до матеріалів для включення у фонд НЭБ. Вони складаються з трьох розділів: «Специфікація даних для інформаційних агентств», «Специфікація даних для періодичних видань» і «Вимоги до відправки файлів з документами електронною поштою». Два перші розділи включають вимоги до кодування символів, подання тексту (відзначається неприпустимість переносів, форматування, використання псевдографіки та інших нетекстових символів), довжини рядків тощо. В них наводяться також обов'язкові поля-заголовки. Для періодичних видань, зокрема, мають бути вказані:

IST - назва видання (День, Україна);

NIS - поточний номер видання (96);

DIS - дата виходу поточного номера (29.05.99);

RUB - назва рубрики видання (Суспільство)

AVT - автор документа у виданні (О.Фандеев)

TXT - назва документа у виданні (В екології відкривається «друге дихання»).

У «Вимогах до відправки файлів з документа-

ми електронною поштою» відзначається, що обробка поштових повідомлень проводиться програмою, а не людиною. Тому повідомлення, які не відповідають вимогам, автоматично вилучатимуться. У цьому розділі до відома поставачальників інформації доводиться, що кожний документ має надсилатися окремим файлом, який може бути оброблений одним з визначених програм-архіваторів, а в полі листа «Subject» назва періодичного видання повинна наводитися латинською транскрипцією.

В Україні роботи з формування електронних бібліотек лише розпочинаються. Однією з перших ініціатив у цьому напрямі став семінар з питань організації обміну електронними інформаційними ресурсами в системі бібліотек та інших науково-інформаційних підрозділів НАН України, проведений у квітні 1999 р. Інформаційно-бібліотечною радою НАН України. У роботі семінару взяли участь заступники директорів і завідувачі бібліотек науково-дослідних установ НАН України та провідні фахівці НБУВ. У вступному слові генерального директора НБУВ акад. НАН України О.С.Онищенко, доповіді голови Інформаційно-бібліотечної ради НАН України акад. НАН України В.В.Немошкаленка «Нові інформаційні технології і нові форми взаємодії бібліотек НАН України» та численних виступах при обговоренні доповіді було констатовано наявність в академічних установах значної кількості електронних інформаційних ресурсів, належне взаємовикористання котрих сьогодні не здійснюється. Серед них електронні каталоги і картотеки НБУВ, бази даних праць співробітників науково-дослідних установ НАН України, електронні версії ряду цих праць, комп'ютерні файли-верстки академічних журналів тощо. Обговоривши стан інформаційної складової розвитку науки і відзначивши певні позитивні зрушення у впровадженні новітніх інформаційних технологій, учасники семінару прийняли рішення, в якому доручили НБУВ організувати передачу в науково-дослідні установи НАН України копій ЕК й рекомендували цим установам організувати передачу до НБУВ своїх загальнодоступних електронних інформаційних ресурсів *для створення електронної наукової бібліотеки НАН України*.

Висновки і рекомендації щодо формування в Україні електронних бібліотек

1. Суперечність між невпинно зростаючим обсягом знань, які мають поширюватися в часі та просторі, й обмеженими можливостями існуючої системи документальних комунікацій, що базується на паперових носіях інформації, зумовлює необхідність кардинальної активізації

робіт, спрямованих на введення в цю систему електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів. При їх формуванні слід використати позитивні якості вітчизняної бібліотечної мережі, де більшість наукових книгозбірень є складовими елементами не лише системи соціальних комунікацій, а й певних наукових об'єднань (Національної чи галузевих академій наук, вузів тощо), завдяки чому ці книгозбірні мають передумови для створення електронних депозитаріїв наукових матеріалів організацій, до складу яких вони входять.

2. Основна завада на шляху формування в бібліотеках фондів електронних версій друкованих видань - авторське право, точніше, відсутність у законодавстві чіткого визначення прав книгозбірень щодо зберігання і надання читачам електронних версій друкованих видань у наукових, освітянських і культурологічних цілях (офіційна позиція ІФЛА: виготовлення книгозбірнями електронних копій матеріалів, захищених авторським правом, у згаданих цілях не слід вважати порушенням цих прав).

Для подолання вказаної завади Національній та галузевим академіям наук України доцільно прийняти постанови про передачу комп'ютерних файлів-версток відомчих видань відповідним центральним бібліотекам для постійного зберігання і багатоаспектного використання. *Кардинальним же розв'язанням проблеми авторського права стало б внесення до чинного Закону України «Про обов'язковий примірник документів» доповнення про передачу видавництвами цифрових копій творів друку визначеному колу книгозбірень для депозитарного зберігання. Воно створило б передумови для того, щоб Україна стала одним зі світових лідерів у створенні електронних бібліотек* (див. с.5-8 БВ).

3. Для використання в електронних бібліотеках файлів-версток друкованих видань слід в існуючу комп'ютерну технологію підготовки матеріалів до друку додатково включити нові процеси, що забезпечили б подальше конвертування цих файлів у документи зі структурою HTML або PDF-формату (сьогодні часто сканування видання є ефективнішим шляхом створення його електронної копії).

4. Необхідно відзначити вирішеність питань форматного забезпечення електронних бібліотек (формати однозначно встановлюються міжнародними стандартами й рекомендаціями). Однак проблема лінгвістичного забезпечення банків комп'ютерної інформації недостатньо розроблена. Її розв'язання потребує залучення мово- та бібліотекознавців і спеціалістів у галузі інформатики, які мають створити засоби морфологічного аналізу та граматичної нормалізації лексики, що враховували б специфіку української мови й

надавали змогу формулювати пошукові запити мовою, наближеною до природної.

5. Наявні на комп'ютерному ринку України технічні засоби дозволяють вирішити питання архівації наявних інформаційних потоків і створення електронних копій документів, інформаційна й історико-культурна цінність яких не підвладна часу. Разом з тим, необхідно констатувати відсутність в Україні фірм, що забезпечували б супроводження програмних систем для інформатизації бібліотек. Зважаючи на аспекти інформаційної безпеки держави, доцільно підтримати розробку відповідних вітчизняних систем і вирішити організаційні питання їх впровадження та розвитку.

1. *Гениева Е.Ю.* Виртуальная библиотека - символ открытого общества // Библиогр. - 1996. - №4. - С. 3-5.
2. *Столяров Ю.Н.* Критика термина виртуальная библиотека // Науч. и техн. б-ки. - 1997. - № 8.
3. *Сукиасян Э.Р.* Об уместности понятия «виртуальный СБА» // Там же. - 1996. - № 11. - С. 14.
4. *Barker Ph.* Electronic libraries - vision of the future // Electronic Library. - 1994. - Vol. 12. - № 4. - P. 221-230.
5. Digital Library Initiative: Phase one / <http://www.dli2.nsf.gov/dlione/index.html>
6. Digital Library Initiative: Program Announcements / <http://www.dli2.nsf.gov/>
7. American Memory: Historical Collection for the National Digital Library / <http://memory.loc.gov/ammem/amhome.html>
8. *Андреев В.А.* Электронные библиотеки: опыт создания за рубежом // Науч. и техн. б-ки. - 1998. - № 2. - С. 8-11.
9. Chinese Pilot Digital Library: Program Generalization / <http://www.nlc.gov.cn/dlib/dle1.htm>
10. Bibliotheca Universalis projekt / <http://www.bl.uk/>
11. Заявление, отражающее официальную позицию ИФЛА по вопросам авторского права в электронной среде // Библиотеки за рубежом. - 1996. - Вып. 3. (http://cs.libfl.ru/koi/nzb96_3.html)
12. Про обов'язковий примірник документів: Закон України від 9 квітня 1999 р. №595-XIV / <http://www.rada.kiev.ua/zak1.htm>
13. Maksim Moshkow's Library / <http://kulichkiwin.rambler.ru/moshkow/>
14. Московская коллекция рефератов: украинское зеркало / <http://www.referats.alkar.net:8101/>
15. Публічна електронна бібліотека Євгена Пескіна / <http://win.www.roline.ru/sp/rel/russian/>
16. Русская фантастика / <http://kulichki.rambler.ru/sf/books/index.htm>
17. Национальная электронная библиотека / <http://www.nns.ru/sources/index.html>
18. Electronic Journals Database / <http://www.biblio.kbsi.re.kr/yellow/index.html>
19. *Чекмарьов А.О., Костенко Л.Й., Палуша Т.П.* Національна система електронних бібліотек / Нац. б-ка України ім.В.І.Вернадського. - К., 1998. - 50 с.
20. ДСТУ 3578-97. Формат для обміну бібліографічними

- даними на магнітних носіях. — К.: Держстандарт України, 1997. — 20 с.
21. ГОСТ 7.1-84. Библиографическое описание документа. Общие требования и правила составления. — М.: Изд-во стандартов, 1984. — 77 с.
22. Руководство по UNIMARC: Руководство по применению международного коммуникативного формата UNIMARC / Пер. с англ. авт. коллектива под руководством А.И. Земскова, Я.Л. Шрайберга. — М., 1992. — 1320 с.
23. UNIMARC/AUTHORITIES. Международный коммуникативный формат UNIMARC для авторитетных/нормативных записей / Пер. на рус. яз. — М., 1994. — 66 с.
24. MARC for Archives and Manuscripts: The AMC Format by M.Sahli / SAA. — Chicago, 1985. — Updates 1987, 1992.
25. Хеслоп Б., Бадник Л. HTML с самого начала / Пер. с англ. - СПб.: Питер, 1997. - 416 с.
26. Пайк М. Internet в подлиннике: Наиболее полное руководство / Пер. с англ. — СПб.: BHV-С.-Петербург, 1996. — 637 с.
27. Павлуша І.А. Формування віртуальної бібліотеки пам'яток східнослов'янської писемності і українського друку // Вісн. Книжк. палати. - 1998. - №9. - С.13-15.

До уваги авторів!

«Бібліотечний вісник» приймає рукописи українською мовою (обов'язково з короткими відомостями про авторів) за адресою: 252039, м.Київ-39, просп. 40-річчя Жовтня, 3, Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського (з поміткою: науково-видавничий відділ); факс: 2643398, 2641770, 2655602; телекс: 132444 "БУНТ"; E-mail: plu@csl.freenet.giev.ua., роздруковані на принтері через два інтервали (в тому числі науковий апарат) або на друкарській машинці з яскравою стрічкою в двох примірниках у такому обсязі: прикладні та спеціальні статті 6 - 15 стор.; матеріали в рубрики «Ювіляри», «Ювілеї бібліотек»: 6 - 12 стор.; рецензії 4-6 стор.; хроніка та інформація: 2-6 стор. тексту. Рецензії приймаються тільки з рецензованою книгою.

У журналі друкуються матеріали, що відповідають профілю і затверджені його редколегією.

Борис Грановський,

к.і.н., с.н.с. відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ

До історії книгозбірні Товариства «Музей визвольної боротьби України» (Прага. 1925-1945 рр.)

На матеріалах, видрукованих у європейських періодичних виданнях, що випускали різні організації української діаспори, а також вітчизняних архівних джерелах висвітлено засади організації та функціонування Товариства «Музей визвольної боротьби України», котре діяло у Празі в 20-40-ві роки ХХ ст. Розкриваються фонди книгозбірні Товариства, де було нагромаджено різноманітні національні друки: книги, часописи, мистецький і картографічний матеріали, візитівки, некрологи, печатки тощо. Мета статті - привернути увагу наукової світової громадськості до пошуків цінної для української культури бібліотеки Товариства.

Книгозбірні Товариства «Музей визвольної боротьби України» (МВБУ), на нашу думку, можна надати одночасно статус і національної бібліотеки України, і Книжкової палати України в екзилі [1].

На основі звідомлень україномовної зарубіжної та національної, окупаційної доби в Україні, періодики, архівів спробуємо проаналізувати зміст й історичну цінність цих фондів.

Товариство МВБУ було організоване з дозволу уряду ЧСР українською науковою діаспорою в Празі (офіційно 28 січня 1925 р.). Урочисте відкриття самого Музею відбулося завдяки зусиллям проф. Д. Антоновича та його помічників лише 26 жовтня 1930 р. [2].

Акад. С.Смаль-Стоцький у промові з нагоди десятої річниці Товариства наголошував: «Аж по великим зриві українського народу до визвольної боротьби відчув український народ сам велику потребу зібрати всі пам'ятки тієї визвольної боротьби докупи, щоб нічого з них не затратилося, та зберегти їх на науку грядущим поколінням» [3].

Окрім функції збирання розпорошених по світу предметів музейної та архівної вартості, щоб захистити їх від загибелі, зберегти і в сприятливий час перевезти на рідну землю [4], адміністрація Товариства вбачала в ньому важливий науковий осередок [5]. Не приховувалося, що ця акція матиме і політичний резонанс [6].

Першими активними членами Товариства були професори П. Андрієвський, А. Артимович, Л. Білець-

кий, О. Ейхельман, В. Сімович, В. Січинський, С. Смаль-Стоцький, О. Шульгин, Ф. Щербина та ін., а першим головою - акад., проф. І. Горбачевський. Колективними членами його ставали інші товариства української діаспори: на кінець 1936 р. налічувалося 125 членів та сім організацій [7]. На загальних зборах Товариства МВБУ 20 лютого 1943 р. були присутні два почесних і 108 дійсних членів, прийнято нових 29 членів. А ще через рік у його складі було чотири почесних і 160 вікомних, досмертних і звичайних членів. Останню управу очолив у 1944 р. проф. Д. Дорошенко; її члени - професори М. Добровольський та І. Панькевич, доктори І. Мазепа, С. Матренчук, Я. Рудницький та ін. [8].

Коштом жертводавців для Музею в березні 1938 р. було придбано в Празі триповерховий будинок, який після ремонту відкрився для відвідувачів і наукової праці [9].

Було прийнято рішення «в міру накоплення матеріалу видавати свої «Вісті», в яких буде подаватись до відома громадянства про нові надходження для Музею, про офіри для Музею, про працю відділів й функціонерів» [10]. Усього за двадцятилітню історію його існування вийшло понад 20 чисел «Вістей Музею визвольної боротьби України». Друкувалася в них інформація про пожертви грошей, про надходження історичних документів, матеріалів, друків, речей тощо. «Музей ВБУ в своїх колекціях не має жодної купленої речі - всі свої багаті скарби він придбав виключно шляхом пожертвів» [11]. За станом на 1 січня

1944 р. до Музею надійшло 37376 дарів: від великих книгозбірень до печатки [12].

Значну увагу адміністрація Товариства МВБУ надавала збиранню українського національного друку [13]. Друки з музейних фондів були доступні для всіх бажаючих працювати з ними. З цією метою адміністрація Музею впорядкувала велику бібліотеку-читальню, кілька менших бібліотек - жертв окремих українських читачів, багату колекцію авторських примірників, стародруків і богослужбових книг, мистецьких творів, театральних рекламних друків, мап, календарів тощо [14].

Управа Товариства через «Вісті» постійно зверталася до українського загалу за кордоном з проханням надсилати в Прагу всю видавничу продукцію, яка стосувалася українці: «До Музею надходять у все більшому числі бібліотеки товариств і установ, що або припиняють, або скорочують свою діяльність. Бібліотеки окремих товариств, установ чи приватних осіб не змішуються з іншими, а зберігають свою цілість і остаються в Музеї як пам'ятник інтелектуальної пам'яті тих, хто бібліотеку складав. Таких бібліотек в Музеї зібралось уже кілька десятків, і спеціальний каталог показує, в якій бібліотеці знаходиться яка книжка» [15].

Свою бібліотеку, зібрану за час мешкання в Празі, акад. С.Смаль-Стоцький дарував частинами. Перший масив, 2 790 книжок та часописів, зокрема цінні книги з проблем слов'янської філології (славістики) - 339 томів; шевченкіана - 153 томи; комплект видань Української Академії наук у Києві - 112 томів; великий розділ художньої літератури тощо. В 1933 р. ректор Українського інституту в Празі проф. О. Колесса заснував при Товаристві свою книгозбірню. Понад 16 років очолював він українську фракцію в парламенті й тому, крім книг та творів мистецтва, у фонді вченого зберігалось багато документів про діяльність фракції. Нагромаджував науковець свій фонд поступово: 2 жовтня 1936 р. він збільшився на 1 629 чисел періодичних видань [16]. Українське історично-філологічне товариство в Празі здепонувало в Музеї книгозбірню, поповнюючи її своїми та іншими виданнями. Власні бібліотеки передали Музею проф. К.Мацієвич, І.Івасюк, Д.Козицький, С.Дністрянський та багато ін. [17].

Незважаючи на негаразди передвоєнного й воєнного часу, майже всі українські наукові установи та товариства за кордоном справно надсилали до Праги свої видання. Це - Наукове товариство ім.Шевченка (Львів), Український науковий інститут в Берліні та Український науковий інститут у Варшаві; в Подєбрадах: Український техніко-господарчий інститут та Українськы з господарська академія, Український високий педагогічний інститут ім.Драгоманова в

Празі, товариство «Просвіта», Українське воєнно-історичне товариство (Варшава) тощо [18], українські видавництва та редакції періодичних видань (Ю.Тищенко з Праги та Б.Тищенко з Відня, Б.Кентежинського з Фінляндії, «Пробоем» (Прага), «Українське видавництво» (Краків-Львів), «Варяг» (Варшава), «Український пласт» (Прага) тощо, редакції часописів «Лікарського вісника» (Львів), «Робітничих вістей» (Канада), «Стягу» (Станіслав), «Українського слова» (Аргентина), «Краківських вістей» (Краків-Львів) тощо) [19].

З червня 1941 по вересень 1942 р. в Музеї було зібрано 116 українських часописів національною, російською та іншими мовами, що видавалися на терені України за окупаційної доби [20]. До квітня 1943 р. загальна кількість цієї періодики зросла до 155 за назвами, 35 з яких друкувались іноземними мовами. З початком війни надходження до Музею часописів з американського та азійського континентів припинилося, і тому газетний фонд формувался тільки періодикою Європи [21].

У числі тих, хто фактично започаткував книгозбірню Музею, були Л.Биковський - передав власні видання, М.Коновалець - 65 воєнних та інших видань, М.Левицький - 563 од. др. та рукописів, О.Лотоцький - 241 номер часописів, С.Рудницький - 47 науково-літературних творів, Ю.Тищенко (Сірий) - 225 друків, С.Сірополко - 403 од. книг та періодичних видань, В.Щербаківський - 605 од. періодичних видань, А.Яковлів - 149 друків [22]. Проф. В.Дорошенко подарував МВБУ всі примірники «Записок Наукового товариства ім. Т.Шевченка» у Львові та «Літературно-наукового вісника», систематичний покажчик до «Киевской старины», «Галицько-Руську бібліо-графію ХІХ ст. (1801-1886 рр.)», твори М.Драгоманова, І.Я.Рудченка, І.Галки, О.-Ю.Федьковича, поезії М.Філянського, К.Шероцького, дещо з шевченкіани та ін. [23], давні українські часописи «Зоря Галицька» та «Хлібороб», видання УСДРП, УСРП, УСДС, комплекти національної періодики за 1917- 1920 рр., офіційні видання Українського уряду в екзилі, публікації Союзу визволення України (Відень), РУПа тощо. М.Аркас подарував збірку часописів, В.Біднов - відбитки своїх праць та інші друки, В.Мельничук - альбом вирізок публікацій з преси про М.С.Грушевського, У.Самчук - свої публіцистичні, літературознавчі та художні твори тощо. Багато своїх авторських примірників передали до Музею професори Д.Дорошенко, С.Наріжний та О.Шульгін, Ор.Корчак-Городинський, Є.Грицак, Є.Пеленський, М.Масюкевич, М.Антонович [24].

Музей мав солідну шевченкіану (першу книгу фонду датовано 10.ІІ. 1936 р.) [25], яка налічувала понад 300 видань творів поета і про нього: ювілейні випуски, наукові розвідки провідних

діячів науки та культури України (дослідження М. Антоновича, Д. Багалія, І. Борщака, О. Гермайзе, Б. Грінченка, О. Грушевського, В. Дорошенка, Д. Дорошенка, М. Драгоманова, С. Єфремова, О. Колесси, О. Кониського, І. Крип'якевича, П. Куліша, Б. Лепкого, О. Лотоцького, Є. Пеленського, С. Смаль-Стоцького, С. Черкасенка, В. Щурата та ін.), белетристичні твори, інсценізації його творів, ноти до них. Майже всі українські композитори писали музику на поезію Т. Шевченка, партитуру 43 з яких було представлено в колекції. З повних його видань у ній були видання, випущені у Варшаві, Києві, Лейпцизі, Львові, Харкові тощо, понад два десятки «Кобзарів», видрукованих білоруською, російською, англійською, чеською, німецькою, португальською та французькою мовами [26], матеріали про «культ Шевченка між українцями на рідних землях і на чужині», пам'ятки шевченківських свят, ювілеїв, академій, панахид, вистав, концертів тощо, котрі проводилися в різних регіонах України, Північної та Південної Америки, в містах Європи [27]. Масив шевченкіани було використано для видання Українським науковим інститутом у Варшаві повної збірки творів Т. Шевченка, празького «Кобзаря», при влаштуванні Чеською академією наук (Прага, 1939) шевченківської виставки [28].

До ювілею поета Товариство організувало в Празі експозицію шевченкіани зі своїх фондів. Директор Музею проф. Д. Антонович підкреслював: «Тут можна зазначити чигиринський Кобзар, С.П.Б., 1867 р. (дар д-ра В. Германова) з гравюрами на міді не дуже тонкої роботи, в тому числі портрет роботи Шевченка; рисунок Кобзаря - мабуть, копія з Штейнберга, - дещо іншого характеру і матриці - заставки до «Думи»; тоншої роботи кінцівки, різані на сталі (криці) та, певно, не спеціально для цього видання, а взяті з оздоб друкарні; навпаки, дуже цікаві і для якогось українського видання роблені заставні літери. Російські переклади творів Шевченка, додані в цьому виданні, зладив О.А. Лепко. <...> Друге цікаве мініатюрне видання Кобзаря - частина перша, Женева, 1878 (дар д-ра Л. Чикаленка) <...>. Це мініатюрне драгоманівське видання (як видавці зазначені «Кузьма і Сірко») було зроблено, щоб заборонені твори Шевченка можна було провезти через російський кордон у гаманці, папіросниці тощо. Книжечка починається цитатою із знаменитого указу 1876 р. про заборону українського слова в Росії. Музеєві належить той примірник, про який згадує Є. Чикаленко в своїх спогадах <...>. Є в Музеї фотографічне видання з оригіналу Шевченка, який у 1863 році В. Білозерський подарував до Львівського народного дому. Інші видання Шевченка <...> великої рідкості не роблять. Між книжками видань про Шевченка, крім пізніших

академічних видань, як «Шевченко і його доба» тощо, хіба варто зазначити збірку брошур про Шевченка львівських видань: це брошури М. Павлика, Б. Лепкого, О. Колесси, Д. Лук'яновича, В. Панейка, М. Лозинського тощо» [29].

У листопаді 1940 р. в Празі Шевченківський відділ МВБУ влаштував чергову виставку з нагоди 100-річчя першого видання «Кобзаря» [30].

У структурі Музею функціонував літературний відділ, де було згруповано матеріали окремих письменників, їх епістолярна спадщина, архіви, документи письменницьких груп чи організацій, портрети, рукописи творів, біографічні документи, спогади, друковані твори, статті в періодиці (відбитки чи вирізки), рецензії, відгуки в пресі, матеріали, де розкривалися псевдоніми тощо [31]. Відділ мав книгозбірню, котра нараховувала на кінець 1937 р. 1 271 працю (друковані твори, відбитки, вирізки тощо) українських літераторів українознавців та свою бібліографічну картотеку [32].

З інших становить інтерес експозиція близько 70 сатирично-гумористичних українських часописів з України та еміграції (від найдавнішого київського «Шершня» до львівського «Комара»). Більшість відвідувачів уперше побачили видані в таборах інтернованих українських військовослужбовців часописи - «Аванс», «Будяк», «Камедуля», «Окріп», «Полин»; еміграційні часописи з Подєбрад - «Абсурд», «Ена», «Кропива», «Метелик»; з Праги - «Віхоть», «Гедзь», «Люшня», «Око», «Реп'ях», «Сатириконт»; з Відня - «Єретик» і «Сміх»; з Америки - «Батіг», «Будяк», «Боеві жарт», «Оса», «Перець» та «Молот»; із Закарпаття - «Сова», «Маланка», «Ку-ку»; з Буковини - «Будяк», «Чортополох» тощо [33].

З 1935 р. адміністрація МВБУ приділяла увагу комплектуванню архівної збірки статутів, положень, інструкцій, правил тощо різних українських державних установ 1918-1919 рр. та в екзилі, політичних партій, громадських, військових, студентських, спортивних і мистецьких організацій, науково-освітнянських закладів, військових товариств, церков, парафій, курсів «Просвіт», видавництва. За територіальною ознакою переважна більшість нормативних документів стосувалась еміграційних осередків українців європейських держав, проте були також з України, Азії та Америки. Серед них - статутні документи Українського клубу в Харбіні, Далекосхідної ради українців, «Просвіти» м. Владивостока за 1918 р., товариства «Чумак» тощо. У 1936 р. вийшов перший каталог статутів МВБУ (90 позицій) (на кінець 1944 р. - 295) [34].

Колекція картографічних матеріалів бібліотеки (давніх мап, планів, атласів, різних репродукційних карт стосовно України XVII-XVIII ст.) теж

формувався тільки за рахунок пожертв. Серед картографічних матеріалів - карти України 1650 та 1716 років, видрукуваний у Нюрнберзі (1716) атлас Й.Б.Гоманна з українськими мапами [35], виданий у 1935 р. зусиллями Л.Багрова альбом перших мап України XVII ст. (подарунок Укр. наук. ін-ту в Берліні), зокрема мапи з 1627 р. під назвою «Чертеж украинским и черкасским городам от Москвы до Киева и в Крымскую землю», рідкісна мапа Боплана з 1648 р. для його «Опису», видана до 1580 р. карта Чорноморського басейну невідомого автора; сансонівська мапа Поділля й Брацлавщини з 1665 р., давній план Полтавської битви 1709 р. з назвами, написаними німецькою мовою, карта Дніпровських порогів з назвами, написаними латинською мовою тощо [36].

Фоторепродукції мап України суттєво доповнювали картографічну колекцію бібліотеки МВБУ: 1674 р. тут було створено Сансоном мапу козацького краю, репродукції карт з книги Целаріуса 1659 р. та ін. Інженер Ю.Коларда презентував МВБУ два фото з глобуса 1697 р., що зберігався в Природничому музеї в Оломоуці. У фонді Музею зберігалися, зокрема, археологічна карта Київщини, складена В.Б.Антоновичем у 1895 р., карта давніх поселень України, видана до VI археологічного з'їзду (Одеса, 1884), тощо* [37].

До унікальних колекцій МВБУ належить і зібрання візитівок українських діячів минулої та тогочасної доби (амбасадорів, голів місій, військових та торговельних аташе, працівників дипломатичного і консульського корпусів, журналістів, митців, професорів вищих шкіл, громадських діячів). У них містилася інформація про прізвище та ім'я, науковий статус, службове й громадське становище, рід заняття, володіння власністю.

Значну інформацію про діячів української еміграції можна було почерпнути у збірці некрологів, повідомлень про жалібні академії тощо. Остання охоплювала період у чверть століття, протягом якого померло за кордоном багато відомих українських діячів [38].

У фонді відділу мистецтва були оригінали чи репродукції творів майже всіх українських майстрів пензля, головним чином емігрантських. Постійно влаштовувалися виставки, де експонувалося чимало робіт, зокрема картини професорів І.Мозалевського, В.Масютина та Ст.Колядинського, С.Мака, М.Кричевського, В.Касіяна, В.Ковжуна, С.Боброва, М.Бутовича та ін. У колекції портретів - портрети М.Грушевського і В.Сімовича (Т.Березняка). Приваблювало відвідувачів розмаїття керамічних, ткацьких, різьбярських виробів, народних вишиванок, писанок [39].

* У «Матеріалах до бібліографії мапознавства України» проф. П.Тутковського не зазначені.

Колекція печаток українських установ, організацій, товариств, військових формувань тощо нараховувала 450 од. зб. Більшість написів зроблено українською мовою, проте траплялися і двота тримовні тексти, - поряд з українською ще й чеською, словацькою, італійською, латинською, німецькою, французькою та іншими мовами. Були тут і печатки Союзу визволення України та українських організацій у таборах полонених доби Першої світової війни, генеральної старшини громади «Самостійна Україна» та отамана запорізького полку Т.Шевченка в м.Раштадті, урядових установ Карпатської України, українських дипломатичних місій у Швейцарії, Данії, Німеччині, печатки громадських, культурних та спортивних організацій: ЦЕДУС - Центр допомоги українського студентства, СВУС - Союз відродження українського студентства, УАГ - Українська академічна громада тощо. Відбитки деяких з них було вміщено в першому томі «Студії Музею визвольної боротьби України» [40].

Незважаючи на фінансову скруту, адміністрація Товариства й дирекція Музею розробили програму підготовки та святкування свого двадцятилітнього ювілею [41]. Але здійснити накреслені заходи не вдалося.

14 лютого 1945 р. під час бомбардування Праги англо-американською авіацією будинку МВБУ було завдано великої шкоди. Від вибухової хвилі фасадна стіна обвалилася. Під її руїнами загинули сторож, його мати та донька [42]. Систематизовані архівні та бібліотечні зібрання були частково пошкоджені, проте згодом відновлені. Повністю загинула документація управи й дирекції Музею [43]. В рятувальних роботах брали участь студенти Українського вільного університету, учні гімназії, члени громадських українських організацій, чеські добровольці. Вже наступного після бомбардування дня Український історичний кабінет, що існував при одному з празьких відомств, запропонував Музею свій притулок. Проте управа останнього визнала пропозицію міської бібліотеки «Клементinum» - розмістити вцілілі матеріали МВБУ в своїх сховищах - безпечнішим місцем [44].

Подальша доля експонатів МВБУ, в т.ч. багатих зібрань національного друку, невідома.

1. Зленко П. Надішліть книжку Музею визвольної боротьби України // Краківські вісті. - 1944. - № 248. - 2 листоп. - С.3.
2. Вінницькі вісті. - 1942. - №78(120). - 1 жовт. - С.3.
3. Вісті Музею визвольної боротьби України (Прага). - 1936. - Ч.9. - Жовт. - С.8.
4. Там само. - 1925. - Ч.1. - Лип. - С.1.
5. Центральний державний архів вищих органів влади України (далі ЦДАВОВ України). - Ф. 4026, оп. 2, спр. 15, арк. 1-2.

6. Там само. - Оп.1, спр. 19, арк.12.
7. Там само. - Спр. 15, арк.1-2.
8. Краківські вісті. - 1943. - № 57(795). - 19 берез. - С.4; 1944. - №65(1098). - 25 берез. - С.4.
9. Вісті Музею визвольної боротьби України (Прага). - 1939. - №19. - Трав. - С.1-3.
10. Там само. - 1925. - Ч.1. - Лип. - С.1.
11. Там само. - Прага, 1935. - Ч.8. - Квіт. - С.1.
12. Краківські вісті. - 1944. - №65 (1068). - 25 берез. - С.4.
13. Там само. - 2 листоп. - №248. - С.3.
14. *Миронович Д.* Перед 20-літтям Музею ВБУ // Укр. вісті (Берлін). - 1944. - №22/23 (146-147). - 7 жовт. - С.7.
15. Вісті Музею визвольної боротьби України (Прага). - 1934. - Ч.4. - Січ. - С.7.
16. Там само. - 1935. - Ч.9. - Жовт. - С. 11-13.
17. Там само. - 1930. - Ч.3. - Черв. - С.2.
18. ЦДАВОВ України. - Ф. 4026, оп. 2, спр. 9, арк. 41-43.
19. Вісті Музею визвольної боротьби України (Прага). - 1935. - Ч.8. - Квіт. - С.10-14.
20. Українська дійсність (Берлін). - 1942. - №29. - 10 жовт. - С.3.
21. *Миронович Д.* Музей визвольної боротьби України // Укр. вісті (Берлін). - 1944. - №6(130). - 9 квіт. - С.10-11.
22. Вісті Музею визвольної боротьби України (Прага). - 1925. - Ч.2. - С.2-4.
23. Краківські вісті. - 1944. - №277 (1310). - 6 груд. - С.3.
24. Вісті Музею визвольної боротьби України (Прага). - 1935. - Ч.9. - Жовт. - С.11-13; Те ж // Краківські вісті. - 1945. - № 16. - 25 січ. - С.3.
25. Пробоєм (Прага). - 1941. - №3. - С.184.
26. ЦДАВОВ України. - Ф. 4026, оп. 2, спр. 18, арк. 1-10.
27. *О.М.* Музей визвольної боротьби України // Укр. вісн. (Берлін). - 1943. - №6 (105). - 21 берез. - С.9.
28. Пробоєм (Прага). - 1941. - №3. - С.183-188.
29. *Антонович Д.* Шевченківський відділ в Музеї визвольної боротьби України // Вісті Музею визвольної боротьби України (Прага). - 1936. - Ч.11. - Лют. - С.2-3.
30. Українська дійсність (Берлін). - 1940. - №2. - 1 груд. - С.1.
31. Краківські вісті. - 1944. - 16 листоп. - С.3.
32. Вісті Музею визвольної боротьби України (Прага). - 1937. - Ч.18. - Груд. - С.6-8.
33. Українська дійсність (Берлін). - 1941. - №14. - 1 жовт. - С.4.
34. Краківські вісті. - 1945. - 1 лют. - С.3.
35. Там само. - 1944. - 24 груд. - С.3.
36. Там само.
37. Там само.
38. Там само. - 10 жовт. - С.3.
39. Мистецький відділ Музею визвольної боротьби України // Пробоєм (Прага). - 1940. - №1(78). - С.29-30.
40. Краківські вісті. - 1945. - №1. - 3 січ. - С.4.
41. Двадцятиліття Музею визвольної боротьби України // Голос (Берлін). - 1944. - № 56(203). - 20 груд. - С.3.
42. Українська дійсність (Берлін). - 1945. - №6. - 20 лют. - С.4.
43. Там само. - №11. - 10 квіт. - С.3.
44. Краківські вісті. - 1945. - №57(1388). - 14 берез. - С.2.

Бібліотеки світу

Наталія Яремчук, бібліотекар I категорії відділу зарубіжних зв'язків та фонду ООН

Нова Британська бібліотека в Сент Панкрасі

Будівництво нового приміщення Британської бібліотеки було започатковане Національним комітетом бібліотек, очоленним лордом Дайнтоном у 1969 р. Освоювалася споруда поетапно, у міру введення в експлуатацію окремих ділянок. У квітні 1989 р. вона була відкрита для громадськості. Офіційне відкриття Бібліотеки відбулося в червні минулого року в присутності королеви Великої Британії. До середини 1999 р. 12 млн. томів було перевезено в Сент Панкрас з 20 будівель Британської бібліотеки, розкиданих по Лондону, тисяча співробітників зайняли свої нові робочі місця.

Загальна площа чотирьох підземних та восьми наземних поверхів нової бібліотеки дорівнює 86 тис. кв.м. Довжина полиць чотирьох підземних поверхів становить 340 км. Тут зберігаються: 12 млн. книг та періодичних видань, два млн. мап і 1,5 млн. партитур. У читальних залах передбачено 1200 місць. Книги розміщено на стелажах відкритого доступу довжиною 23 км та закритого доступу довжиною 286 км. Фонд бібліотеки, зібраний за останні 250 років, налічує 150 млн. од. Щорічний приріст дорівнює три млн. документів. Уперше в історії Британської бібліотеки в одній будівлі було зібрано літературу різних напрямів: гуманітарну, природничу, технічну та ін. В бібліотеці працює 2400 співробітників. До послуг читачів три виставкових і 11 читальних залів; серед них - гуманітарний, рідкісної книги та музичний. На початку 1999 р. було відкрито науковий читальний зал.

Для підвищення рівня обслуговування читачів у бібліо-

теці було введено в дію нову вдосконалену автоматичну систему пошуку книг, завдяки чому вимоги виконуються протягом 30 хв. Система «повідомляє» користувача про місцезнаходження потрібного йому видання або про причини відсутності, виправляє помилки, допущені читачем при переписуванні з каталогу або співробітником бібліотеки при прочитуванні вимоги. У бібліографічних описах міститься інформація про стан збереження публікацій та їх місцезнаходження, що, в свою чергу, допомагає керувати фондами і шляхом вимог. Механічна система управління прискорює доставку книг читачам. Удосконалено систему замовлення: читач може замовити літературу телефоном, факсом, електронною поштою чи написавши лист.

Спеціально для комп'ютерної мережі нової бібліотеки було розроблене програмне забезпечення. До послуг читачів - електронні засоби пошуку літератури та доступ в он-лайнному режимі до 300 банків і баз даних. Он-лайнний загальнодоступний каталог має в своєму розпорядженні 60 терміналів у читальних залах, утримує близько 12 млн. записів і дозволяє читачам шукати інформацію, використовуючи критерії 12 основних каталогів.

Втілення та вдосконалення проектів автоматизації покращує обслуговування читачів, підвищує рівень роботи бібліотеки в Сент Панкрасі й бібліотечної системи цієї країни в цілому.

© Яремчук Наталія Юрївна, Київ, 1999

Людмила Кононенко,

начальник управління соціально-культурних проблем та дозвілєвої роботи Міністерства культури і мистецтв України

БІБЛІОТЕКИ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ СЛУЖБИ: МІЖНАРОДНЕ КУЛЬТУРНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО

**(З ДОСВІДУ РОБОТИ ЗАРУБІЖНИХ КУЛЬТУРНО-ІНФОРМАЦІЙНИХ ЦЕНТРІВ
В УКРАЇНІ)**

Свої культурні представництва на теренах нашої країни відкрили Сполучені Штати Америки, Велика Британія, Франція, Німеччина, Ізраїль, Австрія. Вони протягом десятиліть проводять послідовну і зважену політику в сфері поширення своєї мови та культури за кордоном, тому видається доцільним вивчити як державні підходи до реалізації зовнішньої культурно-інформаційної діяльності в цих країнах, так і практику її здійснення в Україні.

Франція була першою країною, яка сформулювала принципи зовнішньої культурної політики й протягом понад сторіччя створила в світі мережу численних і надзвичайно різноманітних за своїми формами інституцій.

Французькі культурні, освітні, наукові установи за кордоном є, передусім, місцями міжкультурних зустрічей та обмінів. Ці заклади покликані залучати до спілкування франкомовну громаду та тих, хто цікавиться цією країною й усім, пов'язаним з нею, спеціалістів з різних галузей знань, звичайну «публіку», пропонуючи їм певну кількість послуг: бібліотеки, широку інформацію, курси французької мови, конференції, виставки, концерти тощо.

При всій різноманітності форм цих культурних утворень серед них виокремимо, з одного боку, власне культурні центри у широкому розумінні цього визначення, незважаючи на їх точну назву, відомчу приналежність. З іншого боку, це Альянс Франсез, асоціації місцевого характеру, які об'єднують представників тих країн, де вони утворені, свого роду громадські клуби або своєрідні культурні осередки, що пропонують великий набір видів діяльності. Слід відзначити сім центрів науково-технічної інформації CEDUST, заснованих у деяких постіндустріальних країнах. Ці установи мають на меті розкрити наукові й технологічні досягнення Франції, підкреслити їх зна-

чення, зробити доступними для зарубіжних наукових та інженерних кіл.

Крім того, поза межами країни функціонує розгалужена мережа французьких шкіл і ліцеїв, п'ять великих наукових закладів та Французька академія у Римі, т. зв. «Villa Medicis».

Французький культурний центр (ФКЦ) в Україні «Institut Francais d'Ukraine» є досить типовим зразком подібних центрів за кордоном. Створений понад сім років тому спочатку на засадах філії ФКЦ у Москві, нині він надає відвідувачам повний спектр традиційних культурних «послуг». Тут працюють медіатека, що поєднує в собі звичайну бібліотеку та аудіо-, відеотеку, відеосалон, є невеличкі експозиційні площі. Центр тісно співпрацює з українською організацією Альянс Франсез та місцевими відділеннями в областях. Саме Альянси проводять роботу з т.зв. масовим відвідувачем з організації курсів французької мови.

Активна культурно-мистецька діяльність Центру охоплює всі види і жанри сучасного мистецтва країни: це не лише презентація французького мистецтва в його стінах. Головний принцип усієї творчої концепції ФКЦ - зміцнення спілкування й співробітництва між митцями України і Франції. Як правило, він бере участь у найвагоміших культурно-мистецьких подіях, що відбуваються в Україні, наприклад: кінофестивалях «Молодість», «Пролог», фестивалях «Музика молодих», балету імені Сержа Лифаря тощо.

Останнім часом у Центрі виразно визначилася тенденція поширювати свою діяльність на культурно-мистецькі акції, що відбуваються поза столицею, зокрема ФКЦ постійно бере участь у проведенні вже традиційних джазових фестивалів «Дніпрогастроль» у Дніпропетровську, сучасної музики «Два дні, дві ночі нової музики» в Одесі тощо.

Прикладом ширшого співробітництва може слугувати організований у Чернівцях ФКЦ спільно з Гете-Інститутом та Посольством Австрії в Україні колоквиум, присвячений одному з найвидатніших німецькомовних поетів ХХ ст. Полю Селану (Паулю Целану), котрий народився у Чернівцях і тривалий час жив і працював у Парижі.

ФКЦ в Україні за понад сім років існування певним чином досягнув своєї мети - сьогодні він не потребує реклами, навколо нього згуртувалося досить широке коло прихильників. З ним активно співробітничать творчі спілки, керівники провідних закладів культури, директори концертних і виставкових залів, видатні діячі мистецтва, журналісти, мистецтвознавці, науковці, викладачі французької мови. Бюро лінгвістичного та освітнього співробітництва, яке працює при Центрі, щорічно організовує понад 100 стажувань у Франції, в т.ч. для творчих працівників.

Основний девіз ФКЦ в Україні «вільний діалог і співробітництво» реалізується в його повсякденні, переважно через культурно-мистецькі й освітні програми, хоча за останні два роки помітно визначилася тенденція до активізації бібліотечно-інформаційної діяльності.

Головним офіційним представником Великої Британії з питань культурних зв'язків за кордоном є Британська Рада (The British Council) (далі - Рада), заснована в 1934 р. Королевською хартією як добродійна організація, що має на меті допомагати розумінню та позитивному сприйняттю досягнень країни в світі. Завдання Ради полягає у встановленні довгострокового й найширшого співробітництва з іншими державами та у зміцненні міжнародного взаєморозуміння.

Її робота зводиться до певних видів діяльності в галузі мистецтва і літератури, освіти та підвищення кваліфікації, до професійних, академічних і наукових обмінів, підтримки країн, що розвиваються. Ця програма забезпечується широкою мережею бібліотек, навчальних центрів та інформаційних служб.

Одним із важливих, хоча й не головних напрямів діяльності Ради є організація і підтримка британських мистецьких заходів за кордоном. Щорічно відбувається понад 1400 акцій, які відбивають культурну гаму сучасної Британії та, створюючи інтелектуальну спільність між митцями й глядачами, поширюють досвід і британських,

і зарубіжних акторів, художників, музикантів, кінематографістів та літераторів. Це й гастролі драматичних, танцювальних і музичних колективів та виконавців, виставки живопису, скульптури й фотографії, покази фільмів та кінофестивалі, лекції і семінари для письменників та критиків.

Мистецькі програми також включають елементи співробітництва. Музиканти дають майстер-класи, актори, художники і танцюристи організують творчі майстерні, письменники проводять семінари та беруть участь у дискусіях. Рада співробітничала з британськими і з місцевими мистецькими агенціями, щоб забезпечити участь тих митців та колективів, які найбільше відповідають особливостям країни.

Міжнародні зв'язки Рада налагоджує різними шляхами. Програми візитів, спільних досліджень, студентські обміни та співробітництво, семінари і конференції для професіоналів - усе це сприяє розкриттю британського досвіду, стимулює взаєморозуміння та довгострокову співпрацю між спеціалістами споріднених галузей.

Одна з найважливіших тем, обговорення якої постійно підтримує Рада, - це майбутня структура Європи, специфіка та шляхи розвитку цієї структури, роль європейських національних і регіональних інституцій у розбудові спільного завтра.

У галузях прикладних та фундаментальних наук, медицини й сільського господарства прогрес, значною мірою, залежить від концентрації зусиль учених різних країн і роботи єдиними командами. Підтримка міжнародної кооперації в науці й технології належить до пріоритетних напрямів діяльності, який включає і взаємні візити співробітників та студентів університетів, спільні наукові видання, конференції, обговорення і спеціальні курси (численні літні семінари з англійської мови, державного управління, медицини, фінансів, дипломатії, прав людини тощо).

Сьогодні англійська мова є майже універсальною в науковому, інформаційному та бізнесовому спілкуванні. Саме тому навчання їй бажаючих є одним з найважливіших і наймасовіших видів діяльності Ради.

Курси англійської мови відкрито в 47 країнах у 94 навчальних центрах¹, які охоплюють понад 120 тис. слухачів одночасно.

Бібліотеки та навчальні центри Британської Ради забезпечують доступ до ключових джерел

¹ Рада брала участь в організації 40 навчальних центрів у Центральній та Східній Європі, забезпечивши їх підручниками, аудіо-візуальними засобами, методичними матеріалами для викладачів і студентів. У них постійно навчаються місцеві викладачі англійської мови. Щорічно понад півмільйона осіб, котрі опановують англійську, відвідують Британію, щоб удосконалити свої знання на мовних курсах.

інформації щодо науки, технології, економіки, політичних та управлінських проблем. Водночас вони постачають підручники і інші матеріали для підтримки освітніх та навчальних програм.

Бібліотеки і навчальні центри організують свою інформаційну роботу, виходячи з місцевих потреб (у Центральній та Східній Європі - це переважно англійське навчання), але всі вони дають можливість широкого вибору літератури та періодичних видань з тих напрямів, за якими працює Рада. Бібліотеки забезпечені аудіо- і відеоматеріалами, мають сучасні комп'ютерні засоби зв'язку, що забезпечують доступ до британських та європейських засобів надання інформації й баз даних.

Крім обслуговування відвідувачів, бібліотеки надають серію додаткових послуг - готують спеціальну інформацію для урядових структур країни перебування та місцевих бібліотек, влаштовують виставки нової літератури і періодики, беруть участь у численних книжкових ярмарках та конференціях з питань книговидавництва й бібліотечної справи.

Представництво Британської Ради в Україні працює з 1992 р. Доступ до британських досягнень та досвіду в галузі освіти і перепідготовки, науки та культури Рада здійснює через свої осередки й центри англійської мови в Києві, Донецьку, Львові, Харкові та Одесі. Ці заклади пропонують спектр інформації про освіту, науку і культуру у Великій Британії, консультують викладачів англійської мови, керують проектами технічної допомоги від імені міжнародних фінансових організацій.

Спеціальний випуск «Британського вісника» був присвячений п'ятиріччю перебування Ради в Україні і, певною мірою, узагальнив результати її функціонування в нашій державі. Протягом цього часу постійна підтримка процесів реформування і розвитку в провідних галузях діяльності управлінського апарату знаходилася серед найважливіших цілей Ради. Існуючи спочатку у формі партнерства щодо надання інформаційної та консультативної допомоги в таких галузях, як державне управління і реформа державної служби, співробітництво далі перейшло до реформи юридичної та фінансової сфери, до запровадження міжнародних стандартів бухгалтерського обліку в банківському секторі.

Допомагаючи законотворчому процесу в Україні, Рада консультувала наших експертів у царинах цивільного, комерційного й адміністративного права, надавала тексти законодавчих актів Великої Британії у таких ділянках, як пенітенціарна система, законодавство в сфері інтелектуальної власності та прав дітей, координувала проекти Фонду «Know How» стосовно державного управління.

У 1995 р. Рада спільно з британською компанією «International Book Development» ініціювала програму навчання і надання допомоги представ-

никам українського книговидавництва. Завдяки фінансуванню від Європейського Союзу, британського посольства в Україні та власним ресурсам Рада провела сім інтенсивних курсів, які відвідали 180 старших управлінців і фахівців видавничої справи. У Києві та Харкові було організовано дві великі книжкові виставки й семінари за темами: «Книготоргівля у Британії сьогодні», «Як отримати британські книжки» та «Операції з закордонними авторськими правами». Після закриття експозицій книжки було передано українським бібліотекам безкоштовно.

Один з нових проектів Ради в Україні - «Інформаційне суспільство», сконцентрований на бібліотечних проблемах. На початку реалізації цього проекту в Інформаційному центрі Ради було проведено круглий стіл «Бібліотеки в інформаційному суспільстві» за участю керівників регіонального відділення Ради, представників міжнародних організацій в Україні, керівників українських бібліотек, бібліотечної громадськості.

Директор у справах Центральної та Східної Європи Британської Ради Енн Возенкрафт, її директор в Україні Макл Берд відзначили, що Рада приділяє особливу увагу розвитку ініціатив світового інформаційного суспільства, розв'язує проблеми підвищення ролі бібліотек в інформаційному суспільстві через підтримку професійного зростання, співробітництва з національними бібліотеками та розвитку професійних об'єднань бібліотечних працівників.

Учасники мали можливість ознайомитися з дослідженнями й програмами Європейського Союзу, котрі опікуються роллю бібліотек у новому інформаційному суспільстві. Моніка Сегберт, експерт Європейської Комісії з програми «Телематика для бібліотек», розповіла про розвиток бібліотек у країнах Європейського Союзу, їхні досягнення у використанні інформаційних технологій, наданні нових послуг, у процесі взаємообміну ресурсами.

Джон Міллер, регіональний інформаційний координатор Ради по Східній Європі, наголосив, що в інформаційній сфері Британія завоювала надзвичайно сильні позиції. Існує добре розвинена інфраструктура інформаційних послуг, котра включає такі всесвітньо визнані установи, як Британська бібліотека, потужні наукові та спеціалізовані бібліотечні мережі, а ще функціонують поважні організації, що займаються консультаціями та навчанням у галузі інформації².

² Велика Британія посідає провідні позиції в розвитку й використанні електронних інформаційних мереж та баз даних у найрізноманітніших сферах. Серед завдань Ради - забезпечити використання найкращої британської інформаційної продукції у наданні інформаційних послуг, повністю задіяти потенціал нових електронних та мультимедійних технологій для того, щоб продемонструвати передову роль своєї країни в цьому секторі.

Застосовуючи техніку SWOT (сильні й слабкі сторони, можливості та небезпеки), учасники круглого столу проаналізували ситуацію, в якій сьогодні опинились бібліотеки України. До слабких сторін бібліотечного комплексу було віднесено: психологічну неготовність і практичну непідготовленість бібліотекарів до нововведень, споживацьке ставлення держави й суспільства до бібліотек, що призводить до браку належної матеріальної бази та підриває їх імідж; не налагоджено партнерство й скоординованість роботи бібліотек. Серед позитивних сторін було відзначено традиції, сильний кадровий потенціал, прагнення до прогресивних змін, доступність і відкритість бібліотек. Учасники дискусії дійшли висновку, що можливості подальшого розвитку бібліотечної сфери полягають в інтенсивнішому і цілеспрямованішому професійному розвитку, утворенні мережі, яка б забезпечила доступ до нагромаджених ресурсів, у вивченні та обміні досвідом із колегами, розвитку ініціативи бібліотечних працівників.

Отже, питання підтримки і розвитку бібліотечної справи стає сьогодні одним з найголовніших у пріоритетах діяльності Британської Ради в Україні.

Інформаційну агенцію США (United States Information Agency) - USIA було утворено у 1953 р. як незалежну установу в структурі уряду з метою об'єднання здійснюваних за кордоном інформаційних програм та підвищення їх ефективності. До компетенції USIA було віднесено й керівництво радіостанцією «Голос Америки», але освітні та обмінні програми залишились у компетенції Державного департаменту США³.

Традиційним напрямом діяльності подібних

організацій USIA, але не головним, є підтримка та керівництво освітніми й культурними обмінними програмами, переговорами з цих питань⁴.

У рамках діяльності USIA представлені й культурно-мистецькі проекти, зокрема «Книжкова програма» та «Мистецька Америка». Понад 650 тис. прим. книжок, англійською та 15 іншими мовами надруковано і розповсюджено в світі останнім часом.

Діяльність Інформаційної служби Сполучених Штатів в Україні спрямована на розвиток демократичних засад та громадянської освіти, сприяння економічним реформам⁵.

Крім USIS, основною інституцією для реалізації культурно-інформаційної діяльності в Україні є America House - Американський дім, який поєднує в собі бібліотеку та інформаційний центр. Його завданням було створити зразок американської бібліотеки за системою, організацією доступу до інформації та обслуговування. На базі бібліотеки проводиться комплекс заходів для бібліотечних працівників, зокрема спрямованих на використання американського досвіду популяризації бібліотечної справи, запровадження новітніх інформаційних технологій. Діє тут і професійний «бібліотечний клуб» для працівників бібліотек Києва, які володіють англійською мовою.

Американський дім в Україні займається певною роботою з організації культурного співробітництва, хоча цей напрям діяльності явно не є пріоритетним. Це насамперед співробітництво з музеями та влаштування виставок, підтримка спільних проектів у музейно-виставковій сфері. За видавничою програмою, Американським домом здійснено переклади близько 40 книжок з різних галузей знань. З допомогою USIS готується

³ У 1961 р. Конгрес США прийняв т. зв. Акт Фулбрайта про освітні та культурні взаємообміни, який об'єднав різноманітні види зовнішньої культурної й освітньої діяльності, культурні і спортивні обміни, переклади книжок та періодики, представництво США в міжнародних виставках і ярмарках. Цим актом було започатковано створення культурно-інформаційних центрів США за кордоном. У 1977 р. USIA було об'єднано з Комітетом з освіти та культури Державного департаменту. На USIA покладено завдання інформувати американців про історію, культуру, проблеми інших країн і народів, щоб сприяти подальшому взаєморозумінню. Відділення USIA за кордоном відомі як Інформаційні Служби Сполучених Штатів (USIS).

Головне завдання USIA сформульовано як показ американських цінностей, підтримка демократії у всьому світі та забезпечення поширення об'єктивних новин й інформації. Серед основних функцій можна окреслити створення та підтримку особистих і міжорганізаційних зв'язків між США й іншими країнами з метою підвищення взаєморозуміння та зміцнення міжнародної стабільності, роз'яснення політики Сполучених Штатів серед різних кіл населення в зарубіжних країнах, показ американського суспільства у всій його складності. Важливою специфічною функцією USIA є інформування президента, державного секретаря, членів Ради Безпеки та інших офіційних осіб установ США щодо зарубіжної громадської думки стосовно політики Сполучених Штатів.

⁴ Швидкі та помітні події й зміни, що відбулися у світі протягом минулого десятиріччя, засвідчили привабливість демократичних засад державного устрою та ринкової економіки. Напевне, саме цей фактор вплинув на те, що сприяння розвитку демократії та ринкової економіки стало пріоритетним напрямом діяльності USIA в країнах постсоціалістичного табору.

На запрошення закордонних представництв USIA щорічно направляє близько 600 американських лекторів та експертів для реалізації короткотермінових лекційних програм, які є одним з механізмів вільного обговорення з зарубіжними аудиторіями основних проблем економіки, міжнародних стосунків, політичних і соціальних процесів, спорту, науки й технологій тощо. Одним з ефективних засобів народної дипломатії вважаються наукові, культурні та професійні обміни, які передбачають вільний обмін інформацією й ідеями між громадянами США та інших країн.

⁵ У рамках цієї діяльності щорічно в Україні реалізується досить широкий спектр програм, чільне місце серед яких належить програмам академічних обмінів. Серед них - гранти для українських учених, викладачів, аспірантів, учителів, учнів та абітурієнтів. Гранти надаються на проведення досліджень або читання лекцій в університетах США, навчання та розробки матеріалів для викладачів, створення нових методик у галузях суспільних і гуманітарних наук, міжнародних відносин, правознавства, економіки та бізнесу, педагогіки, соціальної сфери.

передача «Вікно в Америку», яка виходить в ефір на першому національному каналі Українського телебачення.

Важливим напрямом роботи Американського дому в Україні, як й інших культурно-інформаційних центрів, є організація вивчення англійської мови та надання допомоги в її викладанні. У центрі з вивчення мови та ресурсному центрі для вчителів можна отримати нові підручники, допоміжні матеріали, в т.ч. аудіо та відео.

З 1998 р. бібліотеку Американського дому реорганізовано в інформаційно-ресурсний центр. Це створює можливість віднайти інформацію про головні напрями американського демократичного досвіду, якими є демократизація всіх сфер життя, верховенство права, відкритість уряду, ринкова економіка, незалежність засобів масової інформації тощо. Серед інших пріоритетів інформаційно-ресурсного центру - політика США стосовно американських та європейських структур безпеки, роль громадськості в американських політичних дебатах, роль громадянської освіти в демократичному суспільстві, громадська обізнаність і політична діяльність у галузі коригування проблем навколишнього середовища.

Отже, робота USIS в Україні акцентується на інформаційному забезпеченні, яке адресується передусім владним, академічним та бізнесовим структурам. За роки існування служби намітилась тенденція до розбудови бібліотечної сфери, насамперед її інформаційної функції.

Німеччина реалізує культурно-інформаційну діяльність за кордоном через мережу культурно-освітніх центрів, що мають назву Гете-Інститут (Німецький культурний центр). Вони засновані в 1951 р., представлені 168 установами у 73 країнах. За дорученням уряду ФРН, Гете-Інститут виконує широкомасштабні завдання в галузі культурної політики в світі, опікуючись розвитком німецької мови за кордоном, сприяючи міжнародному співробітництву в сфері культури.

Гете-Інститут тісно співробітничав зі школами, університетами, спілками вчителів німецької мови та центрами освіти для дорослих і надає допомогу вчителям німецької мови в поліпшенні методів викладання, зокрема проводяться семінари з підвищення кваліфікації з методики та дидактики викладання іноземної мови, надаються навчальні матеріали, стипендії та гранти, пропонуються мовні курси для певних груп фахівців, для дітей та юнацтва під час канікул. Усі мовні курси функціонують під гаслом «Вивчаючи німецьку мову - знайомимося з Німеччиною». При Гете-Інституті, як і при більшості культурно-інформаційних центрів інших країн, можна скласти іспити, що визнаються на міжнародному рівні.

Разом з партнерами в країнах перебування Гете-

Інститут організовує та сприяє різноманітним заходам, зокрема конференціям, лекціям, семінарам з питань науки, культури й мистецтва, авторським читанням, теле- та радіосемінарам, влаштуванню вистав і концертів тощо. До сфери діяльності Гете-Інститутів належить спектр заходів для керівних кадрів та фахівців, організація їх навчання і стажування у ФРН.

Основною ланкою Гете-Інституту в Україні є бібліотека з найпотужнішим серед усіх зарубіжних культурно-інформаційних представництв в Україні фондом літератури, аудіо- та відеозаписів. Її фонди складаються з понад 4000 книжок, трьох щоденних газет, 38 тижневих і спеціалізованих журналів, близько 350 відеокaset, понад 500 компакт-дисків та аудіокaset, 30 CD-ROMів для швидкого й зручного пошуку інформації. Приблизно такі ж фонди мають філії Гете-Інституту - Німецькі читальні зали у Львові та Харкові.

Отже, перевага віддається розвитку бібліотечної справи як провідному засобу міжнародного гуманістичного спілкування, проектам, що тим чи іншим чином пов'язані з обміном інформацією, книжковою справою, популяризацією літератури та новітніх технологій.

Досвід показує: потреба в інформації про Німеччину в Україні досить велика і охоплює різні напрями. Бібліотека Гете-Інституту надає інформацію та літературу з таких галузей: філософія, психологія, економіка і менеджмент, право, екологія, мистецтво, архітектура й дизайн, кіно, театр, музика, німецькомовна література, історія, географія тощо. Важливою складовою фонду є фахова література з бібліотекознавства, оскільки одним із завдань Гете-Інституту є ознайомлення бібліотекарів України з ноу-хау на прикладі німецьких бібліотек. На відміну від Американського дому, робота Гете-Інституту значно більше адресована широкому загалу користувачів.

За часів соціалістичного табору питаннями поширення німецької мови, історії та культури на теренах СРСР опікувалась Німецька Демократична Республіка. З політичних міркувань відбувалося певне «дозування» інформації й ідеологічне забарвлення цієї роботи. З цих причин в українських бібліотеках була відсутня значна кількість видань німецькою мовою, особливо це стосувалося австрійської культурної спадщини.

Після 1989 р. Міністерство закордонних справ **Австрії** розпочало досить амбіційну програму щодо заснування австрійських бібліотек. Відтоді створено понад 35 таких закладів у різних країнах постсоціалістичного простору. В Україні відкрито чотири австрійські бібліотеки - в Києві, Львові, Чернівцях і Харкові.

Австрійську бібліотеку в столиці України створено у 1992 р. (Київ, пр. 40-річчя Жовтня, 3,

НБУВ). Її фонд становить близько п'яти тис. од. - книги, газети, журнали, в т.ч. приблизно 30 найменувань періодичних видань, нетрадиційні носії інформації - мікрофіші, аудіо- та відеокасети. Бібліотека забезпечує інформацією не лише відвідувачів, а й різні установи міста, в т.ч. органи державної влади. Партнерами бібліотеки є понад 30 організацій в Австрії, серед них бібліотека Австрійської Академії наук, Австрійська національна бібліотека, Бібліотека Австрійського інституту Східної та Південно-Східної Європи, Відділ культури магістрату Відня.

Діяльність Австрійської бібліотеки в Києві засвідчила пріоритетність тенденції наукового співробітництва в гуманітарній сфері, зокрема філософії, літератури й літературознавства, теорії та історії культури, книговидавничої справи. Це зумовлено структурою книжкового фонду, спрямованістю інтересів користувачів, певними історичними традиціями українсько-австрійських зв'язків.

За час існування Австрійська бібліотека в Києві реалізувала декілька цікавих і змістовних проєктів, зокрема пройшли спільний українсько-австрійський симпозіум «Українська література в Австрії, австрійська - в Україні», міжнародні семінари «Діалектика національної свідомості» (до 1000-річчя Австрії) та «Відень і розвиток слов'янських культур XIX - XX ст.», круглий стіл з питань перекладу та видання австрійської літератури в Україні, семінар австрійських бібліотек у нашій державі. За участю бібліотеки й Посольства Австрії в Україні видано ряд тематичних випусків журналу «Ковчег», де відбито українсько-австрійські культурні і літературні зв'язки, три номери журналу «Вікно в світ», присвячені австрійській літературі.

Тут постійно відбуваються книжкові виставки, презентації творів австрійських авторів, перекладених українськими літераторами та випущені видавництвами «Основи» (Вольфганг Краус «Нігілізм сьогодні», Людвіг Віттенштайн «Філософські дослідження», Крістоф Рансмайр «Останній світ», Карл Поппер «Відкрите суспільство та його вороги», Йозеф Шумпетер «Капіталізм, соціалізм і демократія») й ін.

Матеріали однієї з виставок «Шевченко та Австрія» продемонстрували вагомий внесок австрійських науковців у вивчення і популяризацію шевченківської творчості. Адже найповніше видання «Кобзаря», де вперше було надруковано чимало заборонених на той час творів, з'явилося через півтора десятиліття після смерті поета саме в межах тодішньої Австро-Угорщини. На виставці було представлено «Кобзар», виданий у Празі 1876 р. До революції 1905 р. багато публікацій у Росії були заборонені і доходили до українського читача саме

завдяки надрукованим в Австрії виданням. Так, коштом Товариства українських студентів у Відні «Січ» у тій же празькій друкарні було видано кілька книжок кишенькового формату з поемами «Сотник», «Марина», «Титарівна», «Княжна», «Варнак», «Петрусь», «Відьма», «Неофіти», «Марія». На виставці експонувались і ксерокопії з примірників, які зберігаються у відділі рідкісних книг Австрійської національної бібліотеки.

Чималий інтерес становлять знайдені у відділі рукописів Віденської міської бібліотеки кілька автографів німецьких перекладів українських народних пісень і поезії Шевченка «Минули літа молодії», зроблені австрійським популяризатором Шевченка Карлом Емілем Францозом, та лист-подяка досліднику від товариства «Січ». З цими та багатьма іншими документами, присвяченими творчості поета, українські фахівці й громадськість мали можливість ознайомитися завдяки зусиллям Австрійської бібліотеки в Києві.

Функції культурно-інформаційної діяльності за кордоном держави Ізраїль покладено на спеціальний підрозділ Міністерства зовнішніх справ - управління культурних і наукових справ та на мережу культурних центрів, які є провідниками й реалізаторами виробленої цим підрозділом політики⁶.

Культурний центр та його бібліотека надають широкий спектр різноманітної інформації про Ізраїль. На відміну від культурно-інформаційних центрів інших країн, серед інформаційних матеріалів дуже значні обсяги туристично-рекламних матеріалів та інформація, адресована майбутнім репатріантам⁷.

Найактивніше Культурний центр Ізраїлю в Україні підтримує наукове й освітнє співробітництво. Сьогодні його партнерами є Київський національний університет імені Тараса Шевченка і Національний університет «Києво-Могилянська академія», Університет лінгвістики і права та Національний технічний університет «Київський

⁶ Управління складається з шести департаментів: літератури і мистецтва, культурних, наукових угод, академічних справ, інформації та публікацій, Іберійсько-Ізраїльський культурний інститут, департамент адміністрації й бюджету.

Структура управління власне і визначає основні напрями діяльності Культурних центрів за кордоном. Зокрема в Україні це - освітні та розвиваючі програми для дітей і молоді, науково-гуманітарне співробітництво з вищими навчальними закладами, академічними та громадськими науковими установами, організація свят, фестивалів, інших культурних заходів, тісне співробітництво з єврейськими організаціями в Україні.

⁷ Центр безкоштовно розповсюджує десятки видань, переважно видрукованих Міністерством абсорбції Ізраїлю, які містять вичерпну інформацію про всі аспекти сучасного життя в Ізраїлі - від державного устрою, системи освіти, працевлаштування, порядку отримання житла та субсидій до правил поведінки, традицій, процедури запису до лікарської каси й отримання посвідчення водія, назв документів тощо.

політехнічний інститут», Університет культури і мистецтв та Соломонів університет, інститути філософії та сходознавства НАН України, Інститут іудаїки тощо. Такий розвиток наукової співпраці пояснюється тим, що бібліотека Центру має велику кількість матеріалів, раніше недоступних українським науковцям через політичні та ідеологічні причини. Зокрема, це література з історії релігії, філософії, єврейського мислення й історії єврейського народу, держави Ізраїль, традицій і свят, які мають тисячолітнє коріння, найтісніше пов'язані з розвитком дохристиянської цивілізації і містять в основі глибокий метафізичний і філософський смисл. Більшість цих матеріалів видрукувані в Ізраїлі, США, Росії переважно англійською, російською мовами та мовою іврит. На жаль, практично відсутня література українською мовою.

Бібліотека Центру надає велику кількість довідкової і методичної літератури, відеоматеріалів та інформації для викладачів мови. Центр має свою сторінку в Internet й через E-mail щотижня отримує дайджест ізраїльської преси, видає газету «Ізраїльський бюлетень», яка містить оперативну інформацію про новини Ізраїлю, діяльність Культурного центру Ізраїлю в Україні та його філій у Харкові, Дніпропетровську, Одесі⁸.

Досвід провідних зарубіжних країн засвідчує посилення ролі бібліотек у розвитку демократії та місцевого самоврядування, ринкової економіки, соціальної сфери, міжнародних зв'язків. Еволюція місії бібліотек відбувається за рахунок розвитку їх інформаційних функцій, акумулювання сторонніх і створення власних інформаційних ресурсів, надання доступу до національних та світових інформаційних мереж.

Разом з цим за останні три роки в ряді європейських країн на найвищому рівні на основі проведених досліджень почали вироблятися і поширюватися рекомендації, що в підсумку впливають на формування концепції розвитку інформаційного суспільства, яка ставить у центр уваги людину.

Це опосередковано позначилося і на діяльності культурно-інформаційних центрів (КІЦ) зарубіжних країн в Україні через посилення уваги до програм міжособистого спілкування та міжнарод-

них обмінів, реформування бібліотечної сфери. Так, на початку 1998 р. з метою активнішого використання передових бібліотечних технологій, інформаційних ресурсів розвинутих країн представники КІЦ зарубіжних країн та міжнародних організацій, що працюють в Україні, створили при Національній парламентській бібліотеці спеціальний консультативно-дорадчий орган.

Отже, питання інформаційного обміну, розвитку бібліотечно-інформаційних технологій набувають значення пріоритетних у діяльності більшості культурно-інформаційних установ зарубіжних країн, які працюють в Україні.

1. Аналітичний огляд міжнародних культурних зв'язків України у 1996 р. / Поточний архів Укр. центру культурних досліджень.
2. Здіорук С.І., Парахонський Б.О., Валевський О.П. Стратегічні аспекти національно-культурної політики України, вип. 48, 1995. / Укр. ін-т стратег. досліджень.
3. Культурная политика Европейского Союза в 1995 году // Панорама культурной жизни зарубежных стран: Информ. сб. - М., 1996. - Вып. 8-9. - С.3-13.
4. Мартинов А.Ю. Українсько-німецькі зв'язки у контексті європейської інтеграції: Автореф. дис. ... канд. іст. наук / НАН України, Ін-т історії України НАН України. - К., 1997. - 23 с.
5. Микієвич М.М. Міжнародно-правові аспекти співробітництва Європейського Союзу з третіми країнами: Дис. ... канд. юр. наук / Львів. держ. ун-т ім. І.Франка. - Львів, 1996. - 180 с.
6. Caron R. L'Etat et la culture. - Paris: Economica, 1989. - 125 p.
7. Cultural Centres in Central and Eastern Europe: Culterlink. Special issue. - Institut for International Relations. - Zagreb, Croatia, 1994.
8. Europe: Horizon Culture. Cinq ans apres la chute du Mur. Rencontres internationales 5 et 6 Novembre 1994. Syntèse des travaux. - Ministère de la Culture et de Francophonie, France.
9. International Visitor Program. - United States Information Agency, number 5, Spring 1996.
10. L'action internationale du Ministère de la culture et de la Francophonie: 80 actions «phares». - Paris: Groupe trente deux, s.a. - 71 p.
11. Professional Communication: The Social Perspective/ ed. by N.R. Blyer, C.Thralls. - London: Sage Publication, 1993. - 292 p.
12. Public libraries and the information society: Study/ Ed. by J.Thorhauge. - Luxemburg: Office for Official Publications on the European Communities (1997). - 8 p.
13. Resolution on the Information society, culture and education (Morgan Report) - with amendments / The European Parliament. Committee on Culture, Youth, Education and the Media.
14. The British Council. Worldwide. - The British Council, 1995, Press and Public Relations Department.
15. USIA. Telling America's story to the world. The office of Public Liason USIA.
16. U.S. Government International Exchanges Programs: An Overview/ Gerald A.Buhi. - USIA World, Wolum 15, number 1, 1996.

⁸ Звичайно, одним з пріоритетних напрямів роботи Центру є спілкування з представниками єврейської діаспори в Україні - організація курсів з вивчення мови, семінари для викладачів єврейських шкіл, зустрічі з візитерами з Ізраїлю, освітні, культурно-мистецькі, просвітницькі й розважальні програми, працюють молодіжний клуб «Шимшон», клуб знавців івриту, любителів поезії, постійно проводяться турніри з брейн-рингу та вікторини на краще знання історії й культури Ізраїлю.

Центр постійно наголошує, що його заходи і матеріали відкриті й доступні для людей усіх національностей, які цікавляться історією та сучасним життям Ізраїлю, бажають брати участь у програмах Центру.

Федір Стоян,

пошукач Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського НАН України

АРХЕОГРАФІЯ АКТОВИХ ДОКУМЕНТІВ ТА БІБЛІОГРАФІЯ РУКОПИСНИХ КНИГ ЯК КАМЕРАЛЬНІ МЕТОДИ В ХІХ - 30-Х РОКАХ ХХ СТ.

У статті проаналізовано шляхи розвитку камеральних методів опису документальних пам'яток українськими археографічними комісіями, що діяли в Україні у другій половині ХІХ - 30-х роках ХХ ст.: Київською археографічною комісією (Тимчасовою комісією для розбору давніх актів, 1843-1921); Археографічною комісією Наукового товариства ім. Т.Шевченка у Львові (1894-1913); Археографічною комісією ВУАН (1919-1934); Археографічною комісією Центрального архівного управління УСРР (1928-1934).

На сьогодні одним з найважливіших методологічних постулатів науки є те, що історія і теорія будь-якої науки, будь-якого предмета пізнання не лише існують в органічній єдності, а й не можуть розглядатися окремо, оскільки без історії не можна окреслити межі предмета, а без теорії – його змісту. Тому вивчення шляхів становлення бібліографії та археографії як камеральних методик опису рукописного й архівного документа неможливо відмежувати від вивчення історії їхнього становлення як окремих дисциплін.

Протостадію бібліографії та археографії як методу реєстрації й опису бібліотечних і архівних джерел, документів та рукописних книг можна віднести до раннього писемного періоду історії людства. Бібліографію звичайно починають від списків «істинних та ложних книг», а археографію – від перших обліково-реєстраційних записів, що існували в Александрійській бібліотеці, та реєстрів у феодальних архівах. Для середньовіччя ж характерна синтезованість наукового знання й низький рівень розвитку комунікативних властивостей суспільства, зокрема в галузі обміну інформацією про документи. У зв'язку із низьким рівнем обміну інформацією методи опису документів упродовж століть змінювалися дуже повільно. Лише винахід друкування сприяв бурливому розвитку видавничої справи та породив, поряд з інвентаризацією, каталогізацію як

метод опису джерел, а бібліографію як форму довідника.

У період Просвітництва, коли гуманізується суспільство, розвивається світське знання, широко розгортається літературний процес і видавнича справа, з'являються приватні та університетські великі бібліотеки, виникає гостра суспільна потреба підготовки спеціальних довідників по фондах, каталогів видавництва і аукціонів. Зростаюча необхідність у науковому знанні та гуманістичній белетристичній літературі активізує сферу камеральної діяльності щодо книг і документів. Бібліографічна діяльність набуває соціально значущої функції в процесі обігу книжкової продукції та інформації про бібліотечні фонди.

Наприкінці ХVІІІ ст. необхідність в окремій сфері знань, що охоплюється книгознавчою діяльністю, осмислення її специфічності формує підґрунтя для розуміння бібліографії як науки про книгу в найширшому її сенсі. Таке розуміння бібліографії характерне для всіх перших теоретиків бібліографії кінця ХVІІІ – першої чверті ХІХ ст. [1]. На нашу думку, воно було законним етапом становлення науки про книгу, коли метод пізнання книги як об'єкта дослідження існував на первинному описовому рівні, описання окремої книги - інструментом пізнання окремого, а систематизація в бібліографії – пізнання загального.

Бібліотека та архів як соціальні інституції, що

зберігають документи, опинилися в різних умовах. Книга містила актуалізоване знання, тобто те, що вже було створено на вимогу суспільства і орієнтувалося на сучасний попит. У XVIII ст., коли основний вектор видавничої діяльності був спрямований на масове використання, це, значною мірою, й викликало появу бібліографії як методу. Книга як основний бібліотечний об'єкт являла собою об'єкт, інформаційно визначений для описання у зв'язку з наявністю вихідних даних, анотацій та передмов, допоміжного апарату.

В архівній справі описання тривалий час існувало як прийом, а не як метод. Архіви створювалися з орієнтуванням на збереження документів для реалізації державно-правових завдань й виконували меморіальну функцію.

Археографічні методи опису документальних джерел розвивалися паралельно з бібліографічними, хоча й дещо відставали в науково-практичному оформленні, у системі практичних прийомів та методів. Подокументний опис, прийнятий у бібліографії як основний, в археографії не був поширеним. Хоча поняття каталогізації та бібліографічного опису розмежувалися в бібліографії дуже швидко, в археографії впродовж тривалого часу існував синкретичний метод опису документів.

Достатньою мірою це визначалося величезними обсягами архівних документів, що зберігалися в різних канцеляріях за принципом надходження документів, і лише з виникненням державних архівів вони стали об'єктом каталогізації; тоді й почалося створення науково-довідкового апарату до них.

Наприкінці XVIII ст. в архівній справі основним методом описування документальних фондів був метод реєстраційно-охоронного опису. Він характерний для періоду зберігання книг у відомчих архівах при земських і гродських канцеляріях. Залежно від потреб канцелярій склалися внутрішні описи на документи окремих книг; до окремих документів групи чи багатьох книг збірки; списки, реєстри чи переліки всіх книг архіву. Ці «сумарії» документів мали функції посібників, що дозволяли орієнтуватися в змісті документів та склалися за хронологічною, або іменно-хронологічною ознакою. Документи обліковувалися за «інвентарним описом» (т. зв. «книги записні»).

Переведення документів з канцелярій до державних архівів поставило питання про створення уніфікованих систем опису архівних фондів, а оскільки масово це здійснювалося в кінці XVII – у XVIII ст., то оформлення методів археографічного опису документів почалося лише в XVIII ст.

Каталогізація як метод з'являється в Україні

наприкінці XVIII ст. Найдавніші подокументні описи виникають у нас в архіві Генеральної військової канцелярії в 70-х роках XVIII ст. Перший в Україні науково-довідковий апарат, що може характеризуватися як археографічний довідник, – це каталог Львівської збірки судово-адміністративних книг (1787-1800) [2].

Про становлення археографії та бібліографії як системи наукових знань щодо рукописної спадщини й актової документації можна говорити лише з XIX ст. Тоді, в період зацікавленості документальною історичною спадщиною, виникає термін «археографія» на означення спеціальної дисципліни; він розвивається у тісному зв'язку з науково-практичною діяльністю з пошуку, опрацювання та видання історичних нарративних і актових джерел. Найбільшого поширення цей термін набуває на початку XX ст. в колі істориків-архівістів та джерелознавців.

Однак мало хто з дослідників-археографів і джерелознавців звернув увагу на зв'язок цього терміна із терміном «бібліографія». Він виникає одночасно із зародженням та становленням бібліографії як спеціальної камеральної дисципліни в період, коли формувалися методи реєстраційного опису історико-культурної спадщини, актових документів та рукописних книг і стародруків.

Водночас бібліографи зберегли рудименти початкової спорідненості зазначених дисциплін, яка характеризувала практичну стадію наукового оформлення цих наук. У колі бібліографознавців і сьогодні існує впевненість у тому, що археографія є частиною бібліографії.

Термін «археографія» виникає за аналогією з термінами «бібліографія» і «палеографія», але проголошує відокремлення методик опису та публікації архівних і рукописних документів від дослідження рукописних пам'яток за почерками й від складання описів друкованої продукції.

В історіографії, джерелознавстві та архівістиці на походженні терміна «археографія» й досі зіткаються спірні погляди. Якщо порівняти застосування цього терміна різними спеціалістами, котрі працювали із джерелами, то побачимо різні підходи. Привертає увагу різне використання поняття «археографія» та надання йому досить суперечливого змісту.

Найдавніше застосування терміна «археографія» пов'язане з традицією описання та вивчення рукописних слов'янських пам'яток давньої писемності (зокрема, й конфесійних пам'яток).

Уперше походження терміна як спеціальний предмет дослідження історика-архівіста розглядається в статті російського дослідника С.В. Чиркова на початку 80-х років XX ст. [3].

Історія «термінологічного становлення» та формування української археографії у загальних

писах уже простежувалася в працях Г.В.Боряка, де аналізуються тенденції розвитку археографії як дисципліни, що вивчає все коло питань, пов'язаних із введенням ретроспективного архівного та рукописного джерела в науковий обіг: пошук, опрацювання, наукове описування, складання описів, підготовка публікацій документів [4].

Г.В.Боряк вважає, що термін «археографія» з'явився, «значною мірою, стихійно під час загальних дезінтеграційних процесів, що характеризували історичну науку ХІХ ст., зокрема в ході відокремлення й розмежування спеціальних історичних дисциплін, але його зміст не визначався однозначно». Дослідник доводить, що навіть на початку ХХ ст., коли диференціація історичного знання вже визначила коло спеціальних наук, таких, як палеографія, архівістика, джерелознавство, – археографії надавали різного значення і трактували її в контексті дипломатики, архівістики, бібліографії, археології, віддаючи їй функції або пошуку і публікації, або «критичного описування» на стадії, що передувала історичному аналізу джерел [5].

Виникнення такого багатоаспектного поняття в цей період абсолютно закономірне й пояснювалося тим, що в умовах діяльності архівів другої половини ХІХ - початку ХХ ст. архівні матеріали практично не були зручно організовані та описані, а відкладалися значною мірою стихійно. Пошукові можливості в умовах недосконалих описів або їхньої відсутності були вкрай обмеженими. Розвиток науки та просвітництва, вищої школи того часу потребував проведення цілісного комплексу робіт, що дозволили б залучити архівні документи до науки та культури. Спорадичні публікації окремих писемних пам'яток й актового матеріалу кінця ХVІІІ - першої половини ХІХ ст., здійснювані Імператорською академією наук у Санкт-Петербурзі та окремими ентузіастами, не могли задовольнити наукових потреб в архівній інформації. У середині ХІХ ст. спочатку в Петербурзі, а потім у Києві виникають археографічні комісії. В Україні створюються Київський центральний архів давніх актів (1852) та Історичний архів Харківського історико-філологічного товариства (1880).

Термін «археографія» спочатку застосовувався дуже широко - для описування, вивчення, підготовки до видання на основі спеціальних методик передачі тексту документів та проведення наукових досліджень на базі цих джерел. Власне так трактувалося завдання Тимчасової комісії для розбору давніх актів при Київському, Подільському і Волинському генерал-губернаторові, яка існувала впродовж 1843–1921 рр. й отримала назву Київської археографічної комісії [6]. Підготовлений Ф.Г. Лебединцевим до 25-річного юві-

лею Комісії огляд її наукової діяльності свідчить про те, що вона була спрямована на завдання розшуку та публікації архівних документів [7].

Методи камерального опису актового матеріалу в ХІХ ст. концентрувалися в методиці складання заголовків. Перші питання про методи описування та уніфікацію заголовків пам'яток виникли під час підготовки подокументних публікацій актів адміністративно-судових установ України в серії «Памятники, издаваемые Временной комиссией по разбору древних актов» [8]. У розробці методик взяли участь видатні археографи, професори Київського університету, які готували різні томи серії, зокрема М.Д. Іванишев, В.Ф. Домбровський, Ф.Г. Лебединцев, М.О. Максимович, М.Й. Судієнко, М.В. Стороженко, М.Ф. Владимирський-Буданов, І.М. Каманін, М.В. Довнар-Запольський, М.Н. Ясинський та інші члени й головні редактори Комісії, котрі працювали в ній у різні роки.

Заголовок розглядався як камеральний елемент едиційної археографії, що відбиває в концентрованому й узагальненому вигляді інформацію документа, котрий публікується. Стосовно актових джерел, як і рукописних книг, едиційна археографія ХІХ ст. не виробила чітких засад складання заголовків до публікацій, оскільки публікатори звертали увагу передусім на зміст документа та його формуляр, і заголовок складався досить довільно [9].

Підвалини класичного сучасного вигляду заголовка в публікаціях архівних актових документів закладені російським ученим О.С. Лаппо-Данилевським на початку ХХ ст. Під час підготовки видання «Сборник грамот Коллегии Экономии» з урахуванням здобутків західноєвропейських (німецьких, австрійських) археографів він коротко сформулював вимоги до заголовків у публікації: «кожний окремий документ повинен мати оглав, що складається: з назви акту, нумера, дати, позначення від кого й кому акт дано та його зміст» [10].

Спочатку питання про методи описування джерел і публікацію описів, інвентарів та описувань актових джерел не ставилося як окреме завдання. Це пояснювалося тим, що Комісія працювала на матеріалах створеного за сприяння її членів при Університеті св. Володимира в 1852 р. Київського центрального архіву давніх актів, де було зібрано близько шести тис. гродських, земських і міських актових книг та 460 тис. окремих документів Київської, Подільської і Волинської губерній, починаючи від ХVІ ст. Це відбилося на другому значному видавничому проєкті - «Архиве Юго-Западной России». Колосальна нерозроблена джерельна база вражала, й інтереси публікації документів були на той час важливі-

шими, ніж завдання їхнього справжнього опису.

Спроби уніфікувати заголовки як ранні форми камеральних археографічних методик відобразилися у виданнях «Памятников», де було репрезентовано документи з історії православних братств, соціально-економічні та політичні документи [11]. Це дало змогу відпрацювати перші підходи до формування заголовків за предметно-видовими ознаками документів. На жаль, багато проектів не здійснилося за браком коштів, через дублювання з виданнями Петербурзької археографічної комісії, яка здійснювала видання «Актов, относящихся к истории Западной России» [12].

Вимога поєднання публікації документів, монографічного дослідження та науково-довідкового апарату є цікавою особливістю перших археографічних видань не лише Київської комісії, а й усіх подібних інституцій, передусім Петербурзької археографічної комісії. На нашу думку, це є органічною особливістю розвитку археографії як науки, коли на першому етапі для неї, як і для методів історичного пізнання XIX ст. в цілому, характерні синкретичні методики, які з часом, у міру розвитку науки, спеціалізувалися й оформилися в окремі методи історичного дослідження, а також у види наукової продукції. Таким, наприклад, був проект М.Д.Іванишева щодо вже згаданого «Архива Юго-Западной России», реалізованого в 35 томах по восьми тематичних частинах у 1859–1914 рр. Цілком закономірно, що в перші роки підготовки публікацій документів археографи переважно звертали увагу на принципи передачі тексту документів. Такий підхід дав змогу на першому етапі розвитку археографії не тільки задовольняти зростаючі потреби історичної науки в комплексах джерел, а й стимулювати дослідження та дискусії з проблем історії України [13].

Слід зазначити, що надалі під час реальної роботи з окремими томами «Архива ЮЗР» упорядники відмовилися від принципу поєднання монографічного дослідження з публікацією архівного матеріалу. Монографічне дослідження перетворюється на наукову передмову або коротку за обсягом вступну статтю. Після понад 50 років діяльності Комісії за пропозицією М.Ф.Владимирського-Буданова [14] виникає спеціальний вид видання Комісії - «Сборник статей и материалов по истории Юго-Западной России, издаваемый Комиссией для разбора древних актов» (К., 1911. - Вип. 1; К., 1916. - Вип. 2), де публікувалися звіти Комісії (т.зв. «Летопись занятий Комиссии»), розгорнуті дослідження й короткі розвідки, джерела з історії України, суміш, де певне місце мала займати історична бібліографія [15].

Лише на початку XX ст., поширюючи свої

завдання, разом з актовим матеріалом, Комісія звернула увагу на наративні та картографічні джерела. Виникають проекти С.Т.Голубева («Летопись Ф.Софоновича», «Памятники литературной полемики православных южноруссов с протестантами и латино-униатами в Юго-Западной Руси за XVI-XVII ст.»), В.О.Кордта («Материалы по истории русской картографии»), О.І.Левицького («Южнорусские летописи»: Львівський літопис, літопис І.Єрлича, літопис С.Величка), А.С.Криловського («Собрание сочинений Мелетия Смотрицкого») [16]. Ці проекти, хоча й були розпочаті, на жаль, у ті часи не були завершені [17]. Втім, за визнанням сучасних істориків, розроблені київськими вченими, едиційні методики значно вплинули на формування вітчизняної археографічної практики другої половини XIX – початку XX ст. Не можна ігнорувати й внесок цих учених у створення камеральних методів описування та дослідження пам'яток, розвитку методів окремих спеціальних дисциплін, зокрема палеографії, дипломатики, текстології, картографії тощо, які передували публікації актових та наративних джерел. Власне, в ті часи сформувалася київська школа археографів.

Археографічна комісія НТШ у Львові, діяльність якої значно активізувалася після очолення М.С.Грушевським історико-філологічної секції, набагато ширше підходила до розуміння завдань археографії. М. Грушевському належить концепція поєднання історичних та філологічних студій і видань «пам'яток літописних, правних, історико-культурних, історико-статистичних і історико-етнографічних, до історії церкви, освіти, матеріальної культури etc., з усієї території і древньої минувшини українсько-руського народу», яка висловлена в передмові до першого тому фундаментального видання АК НТШ «Жерела до історії України-Руси» (Львів, 1895).

Ці підходи сформували комплексний напрям в археографії пам'яток історії, літератури, мови. Разом з актовим матеріалом з історії України XV-XVIII ст. різних українських земель та збірниками ілюстрацій пропонується підготовка наративних джерел: пам'яток давнього українського письменства (XI-XV ст.), літописців різних періодів історії України (русько-литовський, Кройнік Феодосія Софоновича, Літописець Волині та України), пам'яток полемічної літератури, віршованого письменства, духовних і світських пісень, українських драматичних творів, матеріали творчості окремих осіб (листування Пилипа Орлика, щоденник Якова Марковича), інвентарів XVII-XVIII ст., збірки стародруків XVI-XVII ст. (Стефан та Лаврентій Зизанії) [18]. Іван Франко видає фундаментальну серію новозавітних, старозавітних апокрифів, апокрифів про святих,

планує видати «Патерик» Йосифа Тризни, збірку легенд тощо. Систематичне збирання та публікація джерел з різних проблем, періодів і явищ української історії (Хмельниччини, Козаччини, Гетьманщини) було основним завданням АК. Археографічні експедиції передбачали збирання та копіювання матеріалів в інших сховищах [19].

Найбільш показовою ознакою комплексного підходу до поняття археографії, що розвивалася в науковій школі НТШ, є не лише підготовка тематичних збірників документів, а й наративних джерел XV-XVIII ст., в тому числі мемуарної прози, посібників, літературних джерел.

На відміну від актової археографії, камеральні методи описання рукописних книг та складання заголовків при публікації пам'яток історіографії, літератури й мови, які тісніше були пов'язані з бібліографією, на початок XX ст. мали сталі традиції і свою методику опису, що набула значення базової на багато десятків років наперед. Ці методи відпрацьовувалися при масовій каталогізації рукописних книг, при складанні описів та переліків рукописних книг, під час каталогізації в рукописних підрозділах бібліотек та архівах. Практичні основи опису наративних джерел й рукописних книг в Україні розробляли І.М.Каманін, Є.Ф.Карський, І.Я.Франко, І.С.Свенціцький, М.І.Петров, Ф.І.Тітов, В.Березін, А.Дмитрієвський, Д.І.Абрамович, Г.Крижанівський, О.О.Лебедев, С.О.Щеглова, М.М.Сперанський, Є.Є.Голубинський [20] та інші вчені.

У XIX ст. основні принципи опису книг, якими керувалися археографи і бібліографи рукописних джерел, не були чітко визначені й залежали від багатьох причин та обставин, починаючи від загальної ерудиції археографа (від академіків до аматорів) до особистого наукового інтересу дослідника. Системам опису властивий методичний еkleктизм: від одного рядка в каталозі (лише із зазначенням автора, назви, загальної дати і кількості аркушів), до найдетальнішого опису почерків, історії надходження до колекції або збірки, великий постатейний розпис окремих джерел зі вказівкою на особливості мов та діалектів, з цитуванням окремих частин тексту тощо.

Бібліографія рукописів мала альтернативну назву «археологія рукописних пам'яток», що відбивало нерозвиненість термінів, а проблеми опису рукописної спадщини переважно розглядали численні археологічні з'їзди та зібрання. Наприкінці XIX - на початку XX ст. після виокремлення археографії в самостійний історико-філологічний напрям пошуку, опису й публікації пам'яток історії та літератури практичний опис рукописних пам'яток у бібліотеках і музеях впроваджувався як різновид бібліографічної роботи для створення охоронних та пошукових каталогів.

Початковий період камеральної археографії не розділяв описів пам'ятки писемності і рукописної книги. За одиницю опису приймався будь-який рукопис, незалежно від того, був він книжкової форми, чи існував у вигляді окремого документа, фрагмента чи уривка тексту. Принципово важливим для філолога та історика, насамперед, було виявити й облікувати писемні джерела, а реєстраційно-каталогізаційний підхід набував значення прийому описання книг для описів [21].

Бібліографія рукописної книги на початок XX ст. нагромадила значно більший досвід у галузі опису рукописних наративних пам'яток, аніж архівного документа. Особливої ваги набувають методичні засади опису рукописів, закладені В.М.Перетцем, який відмовився від реєстраційно-каталогізаційного підходу до опису книг і порушив питання про необхідність подальшого розвитку методу дослідження джерел, уніфікації наукового опису книг, визначення основних атрибутів рукописів для складання методики археографічного аналізу. Щоправда, В.М.Перетц, як і попередники, вважав його різновидом «археології» як науки про опис давніх пам'яток, незалежно від того, були вони писемними чи ні.

Чотирнадцять основних пунктів (чи рубрик) опису містили: 1) шифр або номер опису та номери, під якими цей рукопис був попередньо відомий; 2) назву рукопису та його склад, якщо це збірник; а також однорідність походження; 3) формат; 4) кількість аркушів; 5) матеріал письма (пергамент чи папір), філіграні; 6) дата складання рукопису; 7) палеографічні особливості; 8) особливості мови; 9) передачу записів про дату та місце написання рукопису; цін на книгу, власницькі записи; 10) постатейний опис змісту рукопису з вказівкою на оригінальність рукопису, редакції та ізводи; 11) оздоблення та прикраси рукопису; характеристику художнього стилю; 12) опис мініатюр; 13) опис оправи; 14) покажчики іменні до описів рукописів [22].

В.М.Перетц визначив основні правила (або основні принципи) опису рукописів на власних засадах, що відрізнялися і від бібліографічного, і від археографічного описання актових документів, та заклав підвалини цілої школи джерелознавчого й науково-інформаційного дослідження рукописної спадщини, створивши зразок класичного археографічного опису давнього рукопису, незалежно від його форми — книжної чи некнижної. Саме йому належить запровадження поняття «опису» рукопису як методу наукового пізнання писемного джерела та створення його універсальної інформаційної структури. Л.А.Дубровіна називає його кодикографічним. Вона вказує, що цей напрям сформувався на

початку ХХ ст. як різновид бібліографічної роботи зі створення охоронних і пошукових каталогів, але завершення знайшов у працях В.М.Перетца [23].

Подальший розвиток завдань та функцій актової археографії й бібліографії наративних джерел, які впливали на розвиток її як окремої допоміжної історичної дисципліни, пов'язаний із діяльністю Археографічної комісії ВУАН. У її проектах, разом з актами з історії Запорозької Січі, Генерального військового суду, історії «возз'єднання Русі», історії української церкви, літератури і мистецтва, зовнішньої історії, українського літописання, конфесійних пам'яток тощо, широко представлено описи актів, документів, джерел, архівів, карт – власне археографічних довідників [24]. Такими є: «Водяні знаки українських фабрик» (І.М.Каманін, О.І.Витвицька) [25]; «Опис актів збірки О.Лазаревського» (О.С.Грушевський, К.О.Лазаревська) [26]; «Опис книг Румянцевської ревізії», збірок документів М.Судієнка (О.С.Грушевський) [27]; «Родинна збірка Лазаревських», у тому числі й «Біобібліографічний покажчик праць О.М.Лазаревського» (К.О.Лазаревська) [28]; «Збірка передмов з слов'яно-руських стародруків XV-XVII вв.» (А.С.Криловський) [29]; «Опис українських стародруків» (В.О.Романовський) [30]; «Описи староств» (В.О.Романовський) [31]; «Перелік рукописів українського походження взагалі й зокрема тих, які містять у собі пам'ятки української літератури та мови» (В.М.Перетц) [32]; «Опис справ Малоросійської колегії»; «Огляд бібліографії церковно-слов'янських стародруків» (В.І.Барвінок) [33]; «Рукописи Церковно-археологического музея Киевской духовной академии. Т.2» (О.О.Лебедев) [34]; «Опис грамот та актів, що зберігалися в збірках колишньої Київської комісії для розбору давніх актів та АК» (В.О.Романовський) [35]; «Реєстр документів з історії України, надрукованих в різних виданнях» (О.М.Андріяшев) [36]. На жаль, абсолютну більшість проектів так і не було реалізовано в ті часи, а після реорганізації Академії діяльність Комісії зовсім припинилася.

Аналіз змісту діяльності, планів, кадрового складу АК ВУАН свідчить, що камеральні завдання актових документів внесли в діяльність АК переважно архівісти (передусім В.О.Романовський, О.М.Андріяшев), а бібліографічні методи – дослідники, котрі мали досвід роботи з архівними документами, стародруками та рідкісними виданнями й рукописними пам'ятками історії та культури (В.І.Барвінок, В.М.Перетц, О.О.Лебедев).

Для становлення української археографії 20-ті – початок 30-х років набули вирішального значення. Від цього періоду шляхи традиційного попереднього розвитку археографії та бібліографії

рукописної книги розгалужуються. Камеральні методи опису рукописних пам'яток повністю відмежувалися від бібліографії і залишилися за археографією, а камеральні методи опису архівних джерел перейшли до архівістики. Радянські архівісти почали розвивати свою теорію і практику археографії та архівістики. Поняття «археографія» як система опису поширюється не лише на давні акти, а й на документи, що зберігають архіви в цілому, в тому числі й на ті, котрі щойно надійшли з діючих установ і набули значення ретроспективних.

1. Коршунов О.П. Библиография: теория, методология, методика. – М., 1988. – С.7.
2. Боряк Г.В. Національна архівна спадщина України та Державний реєстр «Археографічна Україніка»: Архівні документальні ресурси та науково-інформаційні системи. – К., 1995. – С. 107–108.
3. Чирков С.В. О применении термина «археография» в начале XX в. // Археологический еженедельник за 1981 г. – М., 1982. – С. 21–25.
4. Боряк Г. В. Вказ. праця. – С. 80-103.
5. Там само. – С. 70-71.
6. Журба О.І. Київська археографічна комісія (1843-1921). – К., 1993.
7. Отчет из трудов Временной комиссии для разбора древних актов за 21 год ее существования. – Институт рукопису НБУВ. - Ф. X., спр. 10206.
8. Див.: Едиційна археографія в Україні у ХІХ – ХХ ст.: Плани, проекти, програми видань. – К., 1993. – Вип.1.
9. Порівн. критичні зауваження щодо заголовків видань ХІХ – початку ХХ ст., зокрема щодо неповного розкриття змісту документа, що публікується (Ватуля Б.С. Развитие археографии на Украине в ХІХ и начале ХХ веков. – К., 1952; Журба О.І. Київська археографічна комісія. 1843-1921: Нарис історії і діяльності. – К., 1993).
10. Цит. за: Романовський В. Нариси з архівознавства: Історія архівної справи на Україні та принципи порядкування в архівах. – Харків, 1927. – С.161; порівн.: Правила издания «Сборника грамот Коллегии Экономии». – 1922.
11. Памятники, издаваемые Временной комиссией для разбора древних актов. – К., 1845. – Т.1.
12. ІР НБУВ. - Ф.Х., спр. 10206, арк. 35–37; Центральний державний історичний архів України (Київ). - Ф. 442, оп. 152, спр. 232, ч. 1, арк. 161.
13. Едиційна археографія в Україні у ХІХ – ХХ ст.: Плани, проекти, програми видань. – С. 8.
14. ЦДІАУ. - Ф. 849, оп.1, спр.69, арк. 204 зв. (М.Ф.Владимирський-Буданов був головним редактором видання).
15. Едиційна археографія в Україні у ХІХ – ХХ ст.: Плани, проекти, програми видань. – С.44-45.
16. Там само. – С. 47–50.
17. Ульяновський В. Незнаний том «Архива Юго-Западной России» // Записки НТШ. – Львів, 1991. – Т. 222. – С.360-369.
18. Едиційна археографія в Україні у ХІХ – ХХ ст.: Плани, проекти, програми видань. – С.53-66.
19. Грушевський М.С. Про видання джерел до історії українсько-руської // Справозданє з діяльності відділу і секції Наукового товариства ім. Шевченка у Львові під

час загальних зборів дня 11 мая 1893 р. до 31 грудня 1894 р. — Львів, 1895.— С.12—16.

20. Методи опису рукописів розвивалися не лише під час описування рукописних збірок, а й у дослідженнях пам'яток та їх зовнішнього опису: *Абрамович Д.И.* Исследование о Киево-Печерском патерике как историко-литературном памятнике. — СПб., 1902; *Каманин И.М.* Главные моменты в истории развития южно-русского письма в XV—XVIII вв. // Палеографический сборник: Материалы по истории южно-русского письма в XV—XVIII вв. — К., 1899. — С.1—19; *Його ж.* Метрический метод в палеографии и результаты его приложения к изучению южно-русского устава и полуустава XVI—XVII вв. // Изв. XIII Археологического съезда. — Харьков, 1905. — №6. — С.44—46; Изв. Таврической ученой архивной комиссии. — Симферополь, 1906. — С.120; *Карский Е.Ф.* Славянская кирилловская палеография. — Л., 1928; (факсимільне перевидання. — М., 1979).
- Комплексні методи бібліографічного та археографічного аналізу використовують *Ф.Тітов* (Очерки по истории русского книгописания и книгопечатания: Русское книгописание XI—XVIII веков. — К., [1912]) та *М. Сперанський*

(Описание рукописей библиотеки историко-филологического института князя Безбородко в г. Нежине. — Москва; Нежин, 1901. — Т.1, кн.1—2).

21. *Дубровіна Л.А.* Кодикология та кодикографія української рукописної книги. — К., 1992. — С. 43—48.
22. Там само. — С. 59—62.
23. Там само. — С. 43—44, 62.
24. Едиційна археографія в Україні у XIX — XX ст.: Плани, проекти, програми видань. — С. 67-100.
25. ІР НБУВ. — Ф. X., спр. 10706, арк. 1-1 зв.
26. Там само. — Спр. 10714, арк. 1; спр. 10715, арк. 2 зв.
27. Там само. — Спр. 10714, арк. 1.
28. Там само. — Спр. 10758, арк. 1-2; спр. 10760, арк. 1-1 зв.; 10785, арк. 1 зв.
29. Там само. — Спр. 10724, арк. 2.
30. Там само. — Спр. 10729, арк. 1-2.
31. Там само. — Спр. 10723, арк. 2.
32. Там само. — Спр. 10729, арк. 1.
33. Там само. — Спр. 10744, арк. 1 зв.
34. Там само. — Спр. 10758, арк. 2.
35. Там само. — Спр. 10779, арк. 1 зв.; 10153.
36. Там само. — Спр. 10791, арк. 1 зв.

Рецензії. Огляди. Інформація

Сторінки літопису історичної науки України

Водотика С.Г. Нариси історії історичної науки УСРР 1920-х років. — К; Херсон: «Айлант», 1998. — 172 с.

Важливе значення в досягненні національною історичною наукою світового рівня має вивчення розвитку вітчизняної історіографії. В цьому зв'язку заслуговує на увагу монографія С.Г.Водотики «Нариси історії історичної науки УСРР 1920-х років».

У праці, де використано широку джерельну базу, проаналізовано організаційні та концептуальні основи розвитку української історичної науки 20-років. Автор охарактеризував складні умови, в яких діяли наукові школи академіків *М.Грушевського* і *М.Василенка* в Києві, *Д.Багалія* в Харкові та керованої *М.Слабченком* школи, котра склалася в Одесі. Це особливо важливо, бо через політичну заангажованість у радянській історіографії панувала думка, що в 20-ті роки взагалі ніяких історичних наукових шкіл не існувало. Водотика доводить тезу про спадковість між дореволюційною українською історіографією і наукою 20-х років. Саме ця наступність і була одним із вирішальних чинників значних досягнень істориків даного періоду.

Автор рецензованої монографії проаналізував проблематику досліджень вітчизняних істориків 20-х років. У цих розвідках помітне місце відводилося вивченню історії держави і права Гетьманщини, устрою Запорозької Січі та причин її ліквідації. Зокрема, в третій чверті ХУІІІ ст. на Запорозжі загострилися соціально-економічні протиріччя:

всередині січового товариства між старшиною і рядовим козацтвом та між січовиками і несічовою людністю. Тиск Російської імперії поглиблював внутрішні суперечності в Січі, що, в свою чергу, посилювало руйнівні наслідки цього наступу.

С.Г.Водотика змалював галерею портретів українських істориків. Серед них відомий археограф та архівіст *Віктор Романовський*, херсонський краєзнавець *Віктор Гошкевич*, найближчий співробітник академіка *М.Грушевського* *Кость Копержинський*, учений з трагічною долею *Микола Слабченко*.

Рецензована праця не позбавлена і певних недоліків. Зокрема, в її тексті іноді зустрічаються повтори. Вона б тільки виграла від того, коли б в ній було вміщено іменний покажчик. Проте ці зауваження не можуть суттєво вплинути на загальну позитивну оцінку монографії, яка є помітним явищем у сучасній українській історіографії. Праця може бути корисною для вчителів, студентів, науковців, усіх, хто цікавиться історією України.

Віктор Кондрашов,
к.і.н., доцент кафедри історії України
Миколаївського педінституту

© Кондрашов Віктор, Київ, 1999

Міжнародна наукова конференція «Львівському Апостолу - 425»

У Національній бібліотеці України імені В.І.Вернадського 25 - 26 травня 1999 р. відбулася міжнародна наукова конференція, приурочена до традиційних Днів слов'янської писемності в Україні - «Львівському Апостолу - 425». Організатори форуму: НАН України, НБУВ, Український комітет славистів (УКС), Рада директорів наукових бібліотек та інформаційних центрів академії наук - членів Міжнародної асоціації академії наук, Асоціація бібліотек України.

У конференції взяли участь: віцепрем'єр-міністр України, акад. НАН України Валерій Смолій, заступник міністра культури та мистецтв України Володимир Рожок, віце-президент НАН України, директор Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, акад. НАН України Іван Курас, голова УКС, акад. НАН України Віталій Русанівський, заввідділом історичного краєзнавства Інституту історії України НАН України, акад. НАН України Петро Тронько, ректор Української академії друкарства, д.і.н. Степан Гунько, директор Інституту української археографії та джерелознавства ім.М.С.Грушевського, чл.-кор. НАН України Павло Сохань та його заступник по Львівському відділенню Інституту, д.і.н. Ярослав Дашкевич, голова Української ономастичної комісії, заввідділом германських, балтійських і слов'янських мов Інституту мовознавства ім. О.О.Потебні НАН України чл.-кор. НАН України Анатолій Непокупний, представники близького зарубіжжя, зокрема радник Посольства Російської Федерації в Україні Гліб Вишинський, співробітники Бібліотеки Академії наук Росії; члени Британської Ради (Велика Британія), працівники Посольства США в Україні, університету Ватерлоо (Кана-

да); чимало провідних науковців академічних установ (інститутів - історії України, літератури ім.Т.Г.Шевченка, проблем матеріалознавства, мовознавства ім.О.О.Потебні, української мови, мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім.М.Т.Рильського, Українського мовно-інформаційного фонду, Українського державного інституту архівної справи і документознавства); музеїв України - Національного заповідника «Софія Київська», Національного музею (Львів), Національного музею літератури (Київ), Державного музею книги і друкарства України, Музею історії Києва; Центрального державного історичного архіву України (Київ), представники Міжнародного фонду «Відродження», Української бібліотечної асоціації,

Ольга Ахова, керівник - Наталія Захарова), демонструвалася електронна копія примірника львівського Апостола (ініціатор і виконавець ідеї - Центр бібліотечно-інформаційних технологій, керівник - к.т.н. Л.Костенко).

На конференцію було винесено такі питання: роль Івана Федоровича (Федорова) в розвитку друкарської справи в Україні, його першодруки, осередки книговидавання в Україні XVII - XVIII ст.; стародруки, зокрема кириличні, їх історія, опис та бібліографування, художнє оформлення, створення електронних каталогів стародруків, репертуар українських стародрукованих видань, реставрація та консервація давніх книжок, їх облік та збереження, традиції книгописання та стародрукованої книжності,

Зліва направо у першому ряду: чл.-кор. НАН України Павло Сохань, акад. НАН України Іван Курас, акад. НАН України Олексій Онищенко, акад. НАН України Валерій Смолій; у другому ряду: голова ГАУ Руслан Пиріг.

Правового центру Української наукової асоціації; провідних бібліотек України: НБУВ, Львівської наукової ім.В.Стефаніка НАН України, Національної парламентської, Одеської державної ім.М.Горького, Державної історичної, Центральної міської ім.Лесі Українки (Київ), Наукової бібліотеки Львівського державного університету ім. І.Франка, Державної наукової медичної, Наукової бібліотеки Чернівецького державного університету ім. Ю.Федьковича.

Усього було зареєстровано понад 230 учасників. Конференція працювала в пленарному та секційному режимах, відбувся семінар-практикум з питань ідентифікації та реставрації стародруків, експонувалася багата книжкова виставка, присвячена історії вітчизняного друкарства (виконавець - головний бібліотекар Культурно-просвітницького центру НБУВ

персоналії дослідників першодруків.

Працювали три секції: «Дослідження українських стародруків» (наукові керівники: к.ф.н. Вікторія Колосова та заввідділом стародруків і рідкісних видань НБУВ, к.і.н. Галина Ковальчук, учений секретар Наталія Бондар); «Традиції української книжності (від рукописів до сьогодення)» (наукові керівники: письменник, лауреат Державної премії ім.Т.Г.Шевченка та інших престижних премій В.Шевчук, зав.науково-видавничим відділом НБУВ, к.і.н. Наталія Солонська, учений секретар Оксана Боляк); «Колекції стародруків та їх введення в науковий і культурний обіг» (наукові керівники: директор Інституту української археографії та джерелознавства ім.М.С.Грушевського, чл.-кор. НАН України П.Сохань, заввідділом стародруків ЛНБ ім.В.Стефаніка, к.і.н. Ольга Коло-

совська, вчений секретар к. філос. н. П.Голобуцький).

Учасники форуму отримали робочий варіант «Рекомендацій конференції» з метою внесення своїх пропозицій. Фахівці зацікавлено та активно працювали на секціях і внесли ряд конструктивних пропозицій, більшість з яких враховано в підсумковому документі (друкується в цьому номері «Бібліотечного вісника» на другій сторінці обкладинки).

Конференцію «Львівському Апостолу - 425» проведено з ініціативи Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського. Підкреслимо, що нинішнє зібрання можна повною мірою вважати традиційним для нашої Бібліотеки. Річ у тім, що 10 червня 1963 р. Державна публічна бібліотека АН УРСР (так тоді називалася НБУВ) провела наукову конференцію з нагоди 400-річчя московського Апостола І.Федорова. Захід готувався за постановою бюро Секції суспільних наук АН УРСР від 9 травня 1963 р., в якій зазначалося, що ДПБ АН УРСР готує наукову сесію з участю провідних учених-книгознавців республіки.

Нині можна порівняти наповненість і масштабність заходів, простежити їх спільне та відмінне.

Конференція 1963 р. була доволі представницькою, оскільки в ній взяли участь співробітники багатьох установ АН УРСР, бібліотек, книговидавництв, книжкової торгівлі з різних міст СРСР. Спрямованість заходу була принципово іншою, ніж у 1999 р. І в цьому вбачається тенденція та прикмета нинішнього часу, часу незалежної України, націленість інтелігенції, передових кіл суспільства на піднесення і розвиток української книги.

36 років тому на конференції з доповідями виступили: чл.-кор. АН СРСР Олександр Сидоров (Москва), директор ДПБ АН УРСР Віктор Дончак, д.ф.н. Олексій Дей.

На жаль, виступи дослідників неопубліковані, а з цими матеріалами й сьогодні було б цікаво ознайомитися.

Конференція 1963 р. знаменна тим, що на ній відомий учений П.М.Попов запропонував створити в Києві Музей української книги, що було підтримано науковою громадськістю й урядом УРСР. Невдовзі ідею було втілено в життя.

Те, що через понад тридцять років наша Бібліотека знову звертається до постаті Івана Федоровича, нам видається вельми позитивною прикметою. Це свідчить про спадковість наукових ідей,

досліджень, взагалі про неперервність наукового процесу.

Особистості першодрукаря присвячено чимало наукової, популярної, навіть художньої літератури. Але кожне наступне покоління дослідників робить нові відкриття, здійснює нові розвідки, доходить нових висновків, залучаючи нові історичні документи. Інколи ці висновки на грані відкриттів. Отже, інтерес до періоду початку друкування не згасає.

Іван Огієнко підкреслював: «Докладне вивчення історії нашого друкарства має для нас, українців, велике значення, бо якраз воно особливо яскраво підкреслює стан нашої культури, якраз воно показує, якими культурними були ми в старовину. Стан нашого давнього друкарства давав нам тоді повну змогу не тільки займати почесне місце серед цілого слов'янського світу, але й дорівнюватися технікою своїх видань культурним народам Європи» (Історія українського друкарства. - К., 1994. - С. 34).

Винахід книгодрукування - не тільки новий виток цивілізації, не просто перехід від уже звичної рукописної книги до друкованої, це кардинальна зміна і політична, й економічна, й культурна, і духовна, зміна виробничої бази, перебудова людської психології.

Для таких земель, як Україна, це перетворення мало особливе значення, оскільки відкривало горизонт для піднесення національного процесу, створювало реальні можливості захисту рідної мови, а це - перспектива, тоді хоч і далекої, але державності.

Відлік московського книгодрукування ведеться від 1564 р., від першої точно датованої книги в Росії - Апостола, який І.Федоров та П.Мстиславець друкували від 19.III.1563 до 1.III.1564 р.

Протягом десятиріч у Росії, Білорусі, Україні використовувалася федорівська друкарська техніка.

Шрифт московського Апостола розроблено на підґрунті російського півуставу. Ретельно вивіреним текст відрізняється оригінальністю орнаментального оформлення. Книга розпочинається зображенням апостола Луки. У стародрукованому стилі виконано заставки та ініціали (на чорному тлі - білі окантовані гілки з плодами). Папір формату - F^o.

До сьогодні відомо понад 60 примірників московського Апостола, які зберігаються в різних бібліотеках світу. В Україні маємо: в НБУВ, у ЛНБ ім.В.Стефаника і львівському Музеї українського мистецтва.

У Москві І.Федоров та П.Мстиславець ще надрукували «Часовник» (існу-

вало два його видання). Одразу після завершення роботи над ним друкарі виїхали з Москви до Заблудова, де в 1567 - 1568 рр. Федоров закладає друкарню.

17 березня 1569 р. побачила світ їхня праця Євангеліє Учительное, а 23 березня 1570 р. - Псалтир.

І в заблудівському Євангелії, а пізніше у львівському Апостолі ми бачимо той самий московський шрифт. Напевне, друкарі вивезли з собою неважкі матриці, деякі дошки.

У 1572 р. Федорович відбуває до Львова, де на Підзамчі засновує друкарню. 25 лютого 1573 р. він починає друкувати Апостол, роботу над яким завершує 1574 р.

«При подібності шрифту, орнаменту, набору та верстання, - зауважував С.Маслов у праці «Українська друкована книга XVI - XVIII вв.», - львівське видання відрізняється від московського додатковими статтями з початку та в кінці книги. У виданні 1574 р. уміщено, між іншим, «Повість, откуда начася и како съвершился друкарня сія».

Вихід львівського Апостола мав історичне, доленосне значення для розвитку суспільно-політичного життя, культури, освіти українського народу.

Друга книга, яку Федорович надрукував у Львові, - навчальний «Буквар», відомий ще під назвою «Граматика». У післямові він звертається до українського народу, котрий прийняв його: «Возлюблений честний християнський рускій народе, греческаго закона».

Далі - острозький період діяльності Федоровича. З 1577 р. функціонує заснована ним друкарня, розпочинається складання Біблії.

Острозька друкарня під покровительством відомого українського мецената Костянтина Острозького проіснувала понад 36 років, випустивши більше 22 книжок, серед них - знамениту Острозьку Біблію (1580 - 1581).

«Українському народові випала велика честь і заслуга - дати слов'янству першу повну друковану Біблію, - підкреслював Іван Огієнко. - <...> Остріжська Біблія лягла в основу теї Біблії, якої вживає весь православний слов'янський світ» (Історія українського друкарства. - С.197).

У 1569 р. згідно з Люблінською унією, польський король Сігізмунд II Август приєднує своїм універсалом до новоствореної Речі Посполитої - Волинське, Київське і Брацлавське воєводства. Посилюється національне і соціальне гноблення, всі свої зусилля вер-

хівка спрямовує на полонізацію та окатоличення українського населення. Для цього свідомо використовується й реформа юліанського календаря. Запровадження його в Україні означало й святкування відповідних подій католицької церкви, що теж сприяло б прискоренню полонізації українців. І.Федоров, на протигагу цій політиці, видруковує календарний трактат А.Римші для слухачів Острозької школи. Це, нагадаємо, 12 двовіршів. У творі, написаному тодішньою літературною мовою, подано основні події християнської церкви у хронологічних межах літочислення (одна подія протягом місяця). Свою мету - відстояти прийняте літочислення від тиску католицизму - це видання цілком виконало.

У 1582 р. друкар повернувся до Львова. В триумфі слави, але в бідності й нерозумінні, без фінансової підтримки з боку місцевої влади, у відчаї закінчує свій життєвий шлях визначний діяч освіти й культури, редактор, чий доробок належить не тільки двом народам - російському й українському, а й усьому людству, - Іван Федорович. Його друкарню з обладнанням та 140 книгами було дешево продано І.Якубовичу.

Видання І.Федоровича створили могутню платформу для майбутнього розвитку української друкарської справи. Починання першодрукаря продовжило львівське братство, постали друкарні в Стратині, Крилосі, Почаєві, свою позитивну просвітницьку роль відіграли мандрівні друкарні.

Виникають друкарні в інших містах. Видаються вже не тільки книги для церковного вжитку. Дедалі більше з'являється світських видань.

Нова сторінка нашого вітчизняного книгодрукування пов'язана з Києвом. Тут, у друкарні Києво-Печерської лаври (1627) видається серед інших «Лексикон словеноросскій, и имен толькованіе» - словник, який мав непересічне значення для розвитку слов'янської лексикографії; 1659 р. побачила світ збірка промов «Ключ разумения» І.Галатовського; 1674 р. - видається «Синопис», що було свідченням розвитку історичної думки в Україні.

На зміну кириличному шрифту приходять графський. Тож історія українського книгодрукування - багата, цікава - потребує подальшого ретельного вивчення в кращих традиціях української історичної та книгознавчої школи.

Щира зацікавленість і надзвичайна активність учасників форуму «Львівському Апостолу - 425» підтвердили акту-

Виступає віце-прем'єр-міністр України, акад. НАН України Валерій Смолий

альність обраної для обговорення теми. Були запропоновані нові дослідження, цікаві думки, ідеї, пропозиції.

З ґрунтовними науковими доповідями виступили академіки НАН України Іван Курас - «Українські першодруки в дослідженнях вітчизняних учених» та Віталій Русанівський - «Четвероєвангеліє 1569 року і Крехівський Апостол 60-х років», чл.-кор. НАН України Павло Сохань - «Кирило-мефодіївські традиції та їх вплив на початок книгодрукування в Україні». Своєю актуальністю і проблемністю привернула увагу доповідь ректора Української академії друкарства Степана Гунька - «Доля українських рукописних і стародрукованих книг та можливість повернення їх в Україну». Науковою новизною та оригінальністю теми відрізнялася доповідь чл.-кор. НАН України, відомого спеціаліста в галузі романо-германського мовознавства Анатолія Непокупного «Київська Русь і назви книги в Балтії». Як завжди знайшов свій незвичний ракурс на проблему відомий український історик Ярослав Дашкевич - «За українським взірцем: вірменське книгодрукування у Львові в першій половині ХУІІІ ст.». К.ф.н. Вікторія Колосова розповіла про післямову Івана Федорова до львівського Апостола 1574 р. в аспекті кирило-мефодіївських традицій.

Радник з питань культури і преси при Посольстві США в Україні Мері Крюгер свою доповідь «Майбутнє книги та інформації: досвід США» читала гарною українською мовою.

«Інформаційний центр Посольства США в Україні», - підкреслила п.Мері, - із задоволенням поділиться своїм досвідом і співпрацюватиме з вами, українськими бібліотекарями, в справі приєднання до великого проекту ХХІ ст.: створен-

ня глобальної інформаційної інфраструктури».

У роботі першої секції взяло участь 12 осіб, виступило з доповідями шість.

Дискусію викликав виступ к.ф.н., с.н.с. Інституту української мови НАН України Інни Чепіги «Роль передмов та післямов до українських стародруків у виробленні української друкарської термінології». Дослідивши цілий ряд передмов і післямов вітчизняних стародрукованих видань, доповідачка на конкретних прикладах простежила походження й становлення друкарських термінів, підкресливши живий характер мови цих текстів, на відміну від канонічних основних текстів стародруків. З питаннями, доповненнями, пропозиціями виступили В.Колосова, А.Непокупний, М.Шамрай, В.Стасенко. Було запропоновано підготувати спільними зусиллями різних заінтересованих установ і наступного року провести книгознавчі читання, присвячені означеній темі, де будуть розглянуті не лише мовознавчі, а й інші аспекти таких винятково цікавих текстів, якими є передмови та післямови рукописів і стародруків.

Привернув увагу присутніх виступ н.с. Інституту української археографії та джерелознавства ім.М.С.Грушевського Маргарити Шамрай «Кириличні видання ХVІ-ХVІІ ст. як об'єкт джерелознавства». Дослідниця вже багато років вивчає маргінальні записи на українських стародруках, що зберігаються у відділі стародруків та рідкісних видань НБУВ. Інститутом археографії заплановане видання даного дослідження, де будуть опубліковані, за археографічними правилами, найцікавіші записи історичного, філософського, літературно-критичного змісту, котрі є цінним джерелом для дослідження різних галузей тогочасного життя. Серед авторів рукописних заміток на форзацах та берегах книжок такі відомі історичні постаті, як Лазар Баранович, Іоаникій Галатовський, Йов Борецький, Антоній Радивиловський та ін. Учасники засідання запропонували М.Шамрай, не чекаючи закінчення роботи над темою, публікувати частини своєї праці на сторінках профільних видань.

Представниця Росії, к.і.н., м.н.с. Бібліотеки Академії наук Росії Анастасія Романова виступила з доповіддю «Трактати з хронології в острозьких виданнях ХVІ ст.». Зупинившись на відбитті полеміки православних книжників проти введення нового календаря серед православного населення Речі Посполитої у таких виданнях острозької друкарні двох останніх десятиріч

XVI ст., як «Ключ царства небесного» Герасима Смотрицького (1587), «Правила живота християнського» з «Псалтирі з возслідованієм» (1588), «Книжиця» в шести розділах і «Книжиця» в десяти розділах (1598) та ін., дослідниця переконливо довела, що ці твори суттєво вплинули на рукописну традицію російських календарно-хронологічних збірників XVII ст.

У доповіді аспіранта Львівської академії мистецтва В.Стасенка «Гравюри галицьких кирилических друків XVII-XVIII ст.» йшлося про порівняння зображень сцен Різдва, Благовістя та Успіння Богородиці. Промовець зупинився на символіко-алегоричних мотивах зображень, показав вплив тогочасного західного мистецтва на вітчизняних граверів. Виступ супроводжувався демонстрацією копій ілюстрацій з українських стародруків.

На секції передбачалося заслухати блок доповідей про дослідників історії українського друкарства - Григорія Івановича Коляду, Амбросія Семеновича Криловського, Дмитра Івановича Яворницького, Якіма Прокоповича Запаса, дослідників діяльності Івана Федорова і стародруків на Львівщині та ін. Брак часу не дозволив ознайомитися з усіма підготовленими матеріалами, проте виступ у цьому контексті аспірантки Київського національного університету імені Тараса Шевченка Ірини Маги «Дослідження історії українського друкарства в творчому доробку В.О.Романовського» привернув увагу присутніх. Віктор Олександрович Романовський, як, власне, і Г.Коляда, А.Криловський, Д.Яворницький, не були істориками книги в класичному розумінні. Проте окремі їх праці безпосередньо стосувалися цих проблем.

І.Мага висвітлила якраз історико-книгознавчі праці відомого архівознавця В.Романовського - «Іван Федорович, його життя та діяльність», опубліковані в I томі «Трудів УНІК» і окремою відбиткою з них, а також статті у журналі «Бібліологічні вісті» - «Іван Федоров і друкарська справа на Волині в XVI ст.» (1924), «До історії папірень на Україні» (1926, № 2) тощо. Аспірантка виявила цікаві архівні матеріали стосовно життя та діяльності вченого, відповіла на численні питання присутніх щодо його біографії.

Останню доповідь «Особливості паперу львівського Апостола Івана Федорова» було проголошено к.т.н., завсектором технології консервації книг і рукописів НБУВ М.Омельченком. Виклавши історіографію питання, дослідник проаналізував розміри аркушів книги, їх

фізичний стан та склад паперової маси, з якої вони були виготовлені. Невеличку дискусію викликала характеристика доповідачем оправи примірників НБУВ та їх обрізів, точніше, висновків з цієї характеристики. У цілому виступ було сприйнято з інтересом.

Учасники секційного засідання обговорили та доповнили рекомендації конференції й схвально оцінили захід, підкресливши необхідність проведення в подальшому йому подібних.

На другій секції було зроблено вдалу спробу запровадити в її роботу т.зв. європейський варіант, коли після доповіді (вони були і наукові, і публіцистичні) або виступу проводиться широке обговорення, творча дискусія, задаються питання промовцю.

Особливий інтерес викликала доповідь Валерія Шевчука «Виховання української людини в другій половині XVI ст. (освітня система під впливом рукописної та друкованої книги)». Проблеми, порушені письменником, цілком переносяться на ґрунт нинішнього часу і є дороговказом для сучасних педагогів, гімназистів, ліцеїстів, школярів. Посилаючися на Юрія Рогатинця, В.Шевчук підкреслює: «Українці втратили державність через недостатнє впровадження саме національної системи освіти на православній основі». І доходить такого висновку: «Чужа школа знання дає, але української людини не виховує».

Думки знаменитого прозаїка де в чому співзвучні з висновками відомого українського історика к.і.н. Олени Дзюби, які вона висловила вже більше десяти років на сторінках «Українського історичного журналу» в статті «Передмови та післямови до стародруків як джерело вивчення історії освіти на Україні у другій половині XVI - першій половині XVII ст.». Так, вона звертається до слів Д.Наливайка, котрий підкреслював, що людина заслуговує на повагу не своїм походженням, а освітою та вихованням, вважав, що лише належне виховання та освіта молодого покоління можуть забезпечити спадкоємність духовних цінностей.

З доповіддю В.Шевчука, як і зі статтею О.Дзюби, бажано було б ознайомитися якомога ширшому колу і слухачів, і читачів. На жаль, на секції, крім заступника головного редактора журналу «Друкарство» А.Я.Слободяника, не було жодного представника ні радіо, ні засобів масової інформації, хоча порушувалися питання животрепетні для всього нашого суспільства: вони стосувалися загальних «хвороб» книгодрукування.

Заперечення з боку присутніх викли-

кало невіддале посилення Лесі Рєви на І.Огієнка, котрий, свого часу, закидав щодо обмалі досліджень і наукової літератури про І.Федорова, що ті, хто про нього писав, майже нічого нового про першодрукаря не додавали. Річ у тім, що Огієнко вже через кілька років опісля писав інше. А про велику кількість оригінальних досліджень свідчить, зокрема, журнал «Стара Україна» (1924, II - V), повністю присвячений творчості подвизника. Його авторами виступили видатні українські вчені, кожний з яких знайшов свій цікавий ракурс на постать Федоровича, та й сам Огієнко сказав нове слово про нього.

Може, занадто масштабно звучала тема доповіді В.П.Шерстюка - то більше пасує до великої монографії: «Діяльність Івана Федорова в контексті тисячоліття літописання та книжкової справи в Україні», однак інтерес викладача Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут», проф., д.х.н. до порушуваних на конференції проблем свідчить про щирий інтерес української інтелігенції до питань нашої і старої, і сучасної книги.

Порадували своєю ретельною науковою підготовкою, академічністю доповіді молодих науковців: О.Овчаренка - «Патерик Печерський 1661 р. в національній художній традиції» (Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського НАН України), аспірантів Української академії друкарства (Львів) Оксани Клименко - «Львівський Апостол і традиції національної букваристики», В.Дятлова - «Києво-Глинецький монастир у стародруках та рукописах XVI - XVIII ст. (з фондів Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського)». Ці доповіді викликали широке обговорення, перехресні запитання. Зокрема, конкретного визначення потребує поняття «букваристика». Який зміст вкладається в нього? Букваристика - нова наука чи вона як підгалузь входить в обсяг книгознавства, мовознавства, педагогіки? Отже, тут є тема для серйозних роздумів.

На жаль, з матеріальних причин (це гірка прикмета нашого часу) не змогла приїхати на конференцію н.с. відділу рукописів ЛНБ ім. В.Стефаніка Марія Кольбух і підготовлену нею доповідь «Життя Феодосія Печерського в українській книжній традиції XVI - XVIII ст.» зачитала її колега, відомий спеціаліст у галузі стародрукованої книги Віра Фрис.

Підкреслимо, частина пропозицій і доповнень до проекту «Рекомендацій» збігалася, і тому ми виділимо тільки

оригінальні. Так, на другій секції було запропоновано розпочати розшуки і реконструкцію бібліотеки Ярослава Мудрого, створити бібліографічний покажчик «Україна та І.Федорович».

На третій секції виступило вісім дослідників. Її прикмета - своєрідна камерність, оскільки в основі доповідей - тема розкриття та оприлюднення фондів власних установ. Присутні дізналися про зміст масиву стародруків у фондах ДІБ України - (Ганна Загородня); про слов'янські інкунабули та палеотипи у фонді ОДНБ ім. М.Горького - (Валентина Райко); колекцію кирилических стародруків у бібліотеці Народного Дому у Львові - (к.і.н. Ольга Колосовська); про українську колекцію гражданського друку відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ - (к.і.н. Євгенія Рукавіцина); щодо кирилических стародруків XVI - XVIII ст. у збірці ЦДІАУ; про буковинсько-молдавські оправи XVI - XVII ст. з колекції Національного музею у Львові йшлося в доповіді Світлани Зінченко. За матеріалами фонду Києво-Печерської лаври в ЦДІАУ побудовано розвідку Світлани Кагамлик «Книговидавничі зв'язки українських земель у XVIII ст.»; П.Голобуцький розповів про маловідомий панегірик І.Мазепи від 1690 р.

Підсумки роботи секції підбив чл.-кор. НАН України П.Сохань.

Семінар-практикум з питань ідентифікації та опису стародруків відбувся у відділі стародруків та рідкісних видань НБУВ 26 травня 1999 р.

У його роботі взяло участь 46 осіб, які представляли 14 установ України та Росії, серед них: НБУВ, НПБУ, ДІБ, ЛНБ ім. В.Стефаніка, Наукова бібліотека ЛДУ ім. І.Франка, Наукова бібліотека Чернівецького держуніверситету ім. Ю.Федьковича, ОДНБ ім. М.Горького, Національний університет «Києво-Могилянська Академія», Інститут української археології та джерелознавства ім. М.С.Грушевського, Національний музей у Львові, Українська академія друкарства, ЦДІАУ в м. Києві, Державний Києво-Печерський історико-культурний заповідник, БАН Росії (С.-Петербург).

Метою семінару був обмін досвідом та методичні поради співробітникам відділів стародрукованих видань бібліотек, музеїв, архівів, які займаються атрибуцією і науковим описом стародруків. Звідси і форма виступів, й численні запитання учасників та обмін думками мали практичний характер і проходили в демократичній обстановці.

Науковий співробітник ЛНБ ім. В.Стефаніка Віра Фрис на конкретних прикладах пояснювала специфічні момен-

Виступає професор університету Ватерлоо (Канада) Іван Яворський

ти при описі стародруків, скажімо, визначення аркушевої формули при різній пагінації та фоліації, сигнатури. Особливу увагу доповідачка приділила методиці атрибуції дефектних кирилических видань, детально пояснивши принципи цієї роботи за допомогою рекомендацій завідділом рідкісної книги Російської державної бібліотеки Олександри Гусєвої «Ідентифікація екземплярів українських видань кирилловського шрифту другої половини XVI-XVIII вв.» (М., 1997). Не всі бібліотеки, на жаль, мають це видання, як і каталог «Українские книги кирилловской печати XVI-XVIII вв.» того ж автора, випущений РДБ, що також допомагає ідентифікувати українські стародруки, тому доповідь В.Я.Фрис було вислухано з величезним зацікавленням. Зараз Віра Ярославівна працює над підготовкою другого, доповненого видання «Каталогу стародруків, виданих на Україні» (Я.П.Запаска та Я.Д.Ісаєвича). Учасники семінару схвально сприйняли це повідомлення, принципи роботи й пообіцяли всебічну підтримку в перевірці та доповненні каталогу українських стародруків. Серед тем дискусій, що виникли під час обговорення доповіді, були: створення відповідної програми для електронної версії каталогу, необхідність інформації про оправи окремих примірників в описах колекцій, що готуються у багатьох установах, та ін.

Наталія Швець, завідділом рукописних, стародрукованих і рідкісних книг ім. Ф.П.Максименка Наукової бібліотеки ЛДУ ім. І.Франка, детально прокоментувала міжнародний стандарт опису інкунабул та особливості їх попримірникового опису. Готуючи зведений каталог інкунабул львівських книгозбірень, Н.П.Швець побувала в Німеччині, де, як відомо, багато років випускається

всесвітній каталог інкунабул (Gesamtkatalog). Прийнятий в усьому світі стандарт по опису інкунабул п. Наталія переклала українською мовою й запропонувала для ознайомлення і використання учасникам семінару. Кожен елемент опису має коментар, що пояснює особливості, нюанси чи двозначності, можливі при опрацюванні окремих примірників. Запитання та зауваження слухачів стосувалися уніфікації описів при створенні електронної бази даних.

Досвідом роботи зі стародруками в іноземних бібліотеках й архівах поділилася з присутніми д.і.н., проф. НУКМА Ю.Мицик.

Про мету, доцільність і практичне виконання описів до колекцій стародруків розповіла н.с. відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ Ірина Римарович. Суть проблеми полягає в тому, що велика кількість стародрукованих видань у книгозбірнях знаходиться в конволютах - власницьких зшитках під однією оправою. В каталогах, безперечно, описуються всі твори, але коли постають питання з обліком, виникають непорозуміння: у книзі сумарного обліку рахується кількість назв творів та їх примірників, а на полицях зовсім інша кількість одиниць збереження. Саме тому, згідно з архівними правилами опису колекцій, у відділі стародруків та рідкісних видань НБУВ було прийнято рішення зробити описи колекцій, які зможуть дати інформацію по всіх параметрах тої чи іншої колекції. Розпочати вирішили з найдавніших стародруків - інкунабул. Адаптувавши форму опису колекцій Головного архівного управління для книжкових колекцій стародруків, І.Римарович запропонувала до уваги учасників семінару зразок опису колекції інкунабул. Слухачі з розумінням поставилися до такої форми обліку.

Завідділом стародруків та рідкісних видань НБУВ, доц., к.і.н. Галина Ковальчук розповіла про знайдений нею в архіві С.І.Маслова рукопис інструкції по опису видань, що вийшли на території України в XVI-XVIII ст. Рукопис датується 1937 р., за кілька днів до звільнення Сергія Івановича з посади завідділом стародруків БАН УРСР. Дослідникам відомі схеми опису українських стародруків, розроблені та опубліковані С.І.Масловим у 1925 і 1928 рр. Порівняння текстів переконує, що книгознавець не випадково звернувся знов до спроби інструкції, оскільки обсяги кирилических стародруків відділу, які належало закаталогізувати і ввести у науковий обіг, потребували скороченого опису,

ніж це передбачалося його ж інструкціями 20-х років. На жаль, цього варіанта інструкції так і не було опубліковано. Зважаючи на те, що роботи С.Маслова з опису стародруків на сьогодні є не в кожній бібліотеці, а його підходи до опису практично не застаріли, учасники семінару запропонували видати друком знайдену неопубліковану інструкцію.

Дві доповіді було присвячено питанням реставрації стародруків, насамперед видань І.Федорова. Завідділом реставрації ЛНБ ім. В.Стефаника Людмила Розумна розповіла про реставрацію заблудівського Євангелія 1569 р., філіграні паперу федорівських видань тощо.

Завідділом реставрації Центру консервації та реставрації НБУВ Лариса Сорокіна і художник-реставратор вищої категорії того ж Центру Любов Бабутіна зупинилися на процесі відновлення стародруків, запровадженні нових матеріалів та хімікатів при реставрації стародрукованих видань, наголосили на труднощах, з якими стикаються реставратори в цій роботі.

Предметом обговорення стали досягнення та перепони в справі реставрації стародрукованих видань.

Учасники семінару визнали доцільність і корисність такої форми обговорення практичних проблем й висловилися за проведення подібного заходу регулярно, 1-2 рази на рік.

Для учасників і гостей було організовано екскурсію по відділу стародруків та рідкісних видань, а також по виставці видань Івана Федоровича з фондів відділу, продемонстровано CD-ROM з електронної копії примірника Апостола 1574 р.

Для створення зібрань електронних копій цінних книжкових колекцій використовуються різноманітні види носіїв інформації. Можливість комфортного доступу до них через світові комп'ютерні мережі значно підвищують ефективність роботи з бібліотечними фондами, що дає змогу активізувати міжнародну наукову співпрацю та налагодити

Під час роботи конференції

систематичний обмін інформаційними ресурсами. Це необхідно як фахівцям бібліотек, так і дослідникам у різних галузях діяльності, студентам і всім, хто прагне долучитися до духовної спадщини людства. Найбільші книгозбірні світу працюють над розв'язанням цих важливих проблем. Уже набуто цікавий практичний досвід оцифровки документів та відпрацьовано різні технології створення електронних архівів і бібліотек.

Питання збереження, зручного використання та презентації через Internet національної культурної й історичної спадщини України вирішуються і в НБУВ. Фахівці Центру комп'ютерних технологій у співдружності з працівниками відділу стародруків та рідкісних видань спробували застосувати технологію створення електронної копії старовинної друкованої книги. Цьому сприяло покращення технічного оснащення Центру. Завдяки спонсорській підтримці Міжнародного фонду «Відродження» було придбано мультимедійне автоматизоване робоче місце для наповнення Web-сайту НБУВ графічними зображеннями. Це в часі збіглося з підготовкою до міжнародної наукової конференції «Львівському Апостолу - 425».

Було створено електронну копію одного з чотирьох примірників львівського Апостола 1574 р., що зберігаються у відділі стародруків та рідкісних видань НБУВ. На сьогодні відомо понад 100 примірників цього раритету. Вони, як правило, дефектні. Тому практичний інтерес становить отримання електронної копії хоча б одного екземпляра цього видання. Можливість сільового доступу до нього або придбання CD-

ROM з оцифрованим раритетом збільшує потенційні можливості дослідників, котрі працюють зі стародруками.

Для оцифровки львівського Апостола 1574 р. було обрано примірник (шифр КР 575) зі збірки М.Михайловського з вкладним записом К.І.Вишневецької 1575 р. Видання відреставроване в 1993-1994 р. Примірник дефектний – бракує 7 аркушів - 2 початкових та 5 кінцевих, відсутні

гравюри з гербом Г.Хоткевича та друкарською маркою І.Федорова.

Оцифровку примірника книги здійснено скануванням. При цьому було використано мультимедійний АРМ з конфігурацією:

– комп'ютер Pentium II Celeron 300 MHz, RAM 32 MB, HDD 4,3 GB;

– планшетний TWAIN-сумісний сканер Mustek Scan Express 12000 SP з розміром області сканування 210x296 (формат А4); як операційну систему застосовано Windows 95. Робота з отриманими графічними зображеннями здійснювалася за допомогою редакторів Microsoft Photo Editor 3.0 та Adobe Photoshop 4.0. Для запису електронної копії на оптичний диск (CD-ROM) використовувався двошвидкісний пристрій SONY CD-R CDU928E з програмним забезпеченням для запису одноразового CD-ROM Easy-CD Pro 2.11.

Електронні зображення аркушів Апостола збережено у форматі JPEG. Графічний формат JPEG широко відомий тому, що показує зображення оригіналу в досить достовірному вигляді, зберігає всі кольори та ефективно зменшує графіку до розмірів, прийнятних для Web-сторінок Internet. При скануванні були встановлені роздільна здатність 100 dpi, насиченість кольору 24 біт. Такі параметри сканування і обраний формат збереження файлів виявилися оптимальними для оцифровки даної книги. Сторінки «репродукувались» доволі якісно. Учасники конференції, яким було продемонстровано електронну копію львівського Апостола, відзначили високу відповідність відображення друкованих

символів на екрані їх оригіналам.

На жаль, передача кольору виявилась недостатньо коректною: примірник Апостола при оцифровці не розширився і це порушило технологію сканування та погіршило якість передачі кольорів.

Отримані графічні зображення аркушів Апостола мають такі розміри, що переглядання їх на екрані з роздільною здатністю 800x600 потребує лише вертикального скролінгу (наявні смуги прокрутки для перегляду зображення, яке не вміщується на екрані). До того ж лінійний розмір «електронного аркуша» на такому екрані візуально практично відповідає розміру оригіналу.

Кожний JPEG-файл із графічним зображенням аркуша Апостола має об'єм 100-120 KB, що дозволяє швидко завантажити та переглянути його браузером Internet або графічним редактором. У цілому об'єм електронної копії книги сягнув 60 MB (приблизно десята частина об'єму CD-ROM).

Електронну копію львівського Апостола оформлено в т.зв. Web-варіанті, тобто у вигляді пакета HTML-файлів (або HTML-сторінок). Таке оформлення з використанням гіперпосилань дає можливість створити зручний інтерфейс для користувача. Це дуже важливо для перегляду інформації великих об'ємів. Львівський Апостол складається з 273 арк. Тому електронна версія включає 546 HTML-сторінок, які підключають стільки ж JPEG-файлів з графічними зображеннями аркушів Апостола (лицевих та зворотніх). Кожний з HTML-файлів містить: номер аркуша; гіперпосилання на початок перегляду (де надано таблицю вибору діапазону сторінок — пакети по 10 арк., тобто по 20 файлів), на всі сторінки кожного діапазону, на наступний та попередній діапазони HTML-сторінок.

Передмову електронної копії Апостола ілюстровано фотографіями зовнішнього вигляду книги.

Електронну копію адаптовано для найпоширеніших браузерів Internet — Netscape Navigator та Internet Explorer. Для вільного доступу всіх бажаючих вона виставлена на Web-сайті НБУВ (<http://www.nbuv.gov.ua/rarity/apostol/index.html>) та записана на CD-ROM, який і було продемонстровано учасникам конференції, а в подальшому зберігатиметься у відділі стародруків та рідкісних видань НБУВ.

Але праця над оформленням електронної копії львівського Апостола продовжується. Учасники конференції рекомендували зробити детальніший опис

оригіналу й створити гіперпосилання на сторінки з окремими графічними елементами, вкладними записами, на художньо оформлені аркуші тощо. До передмови буде підключено конвертований в електронну форму відеосюжет компанії ICTV про урочисте відкриття форуму.

Таким чином, одержано перший досвід оцифрування національного раритету в НБУВ. Висновки цієї роботи дадуть змогу надалі запобігти помилок та скоротити час на створення електронних копій інших цінних документів.

До проекту «Рекомендацій конференції» було внесено доповнення, які потім було узагальнено та враховано разом з іншими: створити координаційний центр по документації всіх стародруків України; в машиночитаній формі - загальний каталог стародруків усіх бібліотек України.

Наголосимо ще раз: обсяг нових досліджень, наукової літератури, присвяченої діяльності Федорова, першодрукам - дуже великий. Наведемо деякі з них: Матеріали для історії книжної справи на Україні в XVI - XVII вв.: Всезбірка передмов до українських стародруків *Хв. Титова* (К., 1924); Начало книгопечатания в Москве и на Украине *А.С.Зворнова* (М., 1947); Письменницька діяльність Івана Борецького на Волині та у Львові *М.В.Возняка* (Львів, 1954); Джерела з історії української культури доби феодалізму XVI - XVIII ст. (К., 1972) та Першодрукар Іван Федоров і виникнення друкарства на Україні *Я.Д.Ісаєвича* (Львів, 1975); Русские старопечатные послесловия второй половины XVIII в. *А.С.Демин* // Тематика и стилистика предисловий и послесловий (М., 1981); Иван Федоров *Е.А.Немировского* (М., 1985); Преємники першопечатника *Я.Д.Ісаєвича* тощо.

Своїми назвами зазначені праці підкреслюють деякі напрями досліджень. Ці напрями, звичайно, розвиватимуться новими поколіннями дослідників, але ще скільки важливих тем залишається нерозробленими, особливо в тій частині, де це стосується значення стародруків у сучасному культурному житті суспільства. Тим і зумовлені пропозиції Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського, внесені нею у «Рекомендації», зокрема:

- видати серію бібліографічних довідників, розробити концепцію підготовки «Енциклопедії стародруків» (координацію покласти на Асоціацію бібліотек України та НБУВ); організувати постійно діючий науковий семінар з питань

роботи зі стародруками; провести спільне засідання редколегій і редакцій гуманітарних профільних журналів з метою розробки під егідою АБУ, як координуючого центру, концепції висвітлення питань, пов'язаних з проблемами не тільки стародрукованої, рукописної, а й взагалі української книги;

- відкрити в гуманітарних журналах спеціальні рубрики, що дасть можливість привернути увагу широкого кола науковців, інтелігенції, громадськості, на решті тих, від кого залежить фінансове вирішення піднесення і розвитку книгодрукування в Україні; взяти безпосередню участь у створенні словника стародруків і визначити для цього конкретні завдання чи ділянки;

- провести з проблем стародруків круглий стіл під егідою Ради директорів наукових бібліотек та інформаційних центрів - членів МААН та АБУ;

- підготувати друге, доповнене видання національного реєстру стародруків, видати друкований і створити електронний його варіанти, залучити до цієї роботи фахівців різних спрямувань: джерелознавців, мовознавців, лінгвістів-програмістів, істориків книги, бібліотекознавців, бібліографознавців, книгознавців та ін.;

- виставити електронні копії стародруків на WWW-сервері НБУВ й інших великих бібліотек країни;

- оскільки в НБУВ зберігаються стародруки різними мовами народів, чия культура історично й органічно вросла в українську, то необхідно забезпечити організаційне їх зберігання, забезпечити блок страхових копій (існує загроза зникнення і об'єктивна, і суб'єктивна);

- зважаючи на проблему забезпечення масового доступу до стародруків, - розв'язати проблему бібліографування, копіювання, перекладу на сучасну мову, перевидання, відбиття в Internet;

- з огляду на те, що рукописи та стародруки виготовлені багато років тому, а тим часом перебігає об'єктивний негативний процес, що загрожує їм фізичною руйнацією, до того ж, незважаючи на численні захисні дії, тією чи іншою мірою, існує загроза викрадення безцінних друків, розробити комплексну програму збереження рукописів і стародруків; провідним бібліотекам у кооперації підготувати копії найпріоритетніших стародруків і виставити їх не тільки на CD-ROM, а й на DVD-дисках;

- створити спеціальне громадське об'єднання і покласти на АБУ організуючі функції з метою розробки загальнодержавної програми зі збереження ста-

родруків з виходом на розробку міжнародної програми і поданням конкретних пропозицій до ЮНЕСКО*.

Масштабні, далекоглядні пропозиції провідного інформаційно-бібліотечного центру держави, яким є Національна бібліотека України, свідчать про значні потенційні наукові та творчі сили і можливості НБУВ свідомо і з повною відповідальністю взяти на себе глобальні, загальнодержавної ваги завдання.

Один з найвизначніших мислителів ХІХ - початку ХХ ст. І.Франко писав: «В історії людства бачимо два великі факти, що дивують нас своєю незвичною штучністю і одночасно так надзвичайно важливі для поступу, як, мабуть, жодні інші. Цими фактами є: винайдення письма і винайдення друку. Обидва ці факти стоять, як велетенські верстові стовпи, на межах великих історичних епох».

Ми зараз теж знову перебуваємо на межі двох великих історичних епох.

*Наталія Солонська,
к.і.н., зав. науково-видавничим
відділом;*

*Галина Ковальчук,
к.і.н., заввідділом стародруків та
рідкісних видань;*

*Ольга Баркова,
н.с. Відділу електронного
каталогу НБУВ*

Інституту держави і права ім. В.М.Корецького НАН України - 50

У Національній бібліотеці України імені В.І.Вернадського в травні поточного року було влаштовано виставку наукових праць, виданих Інститутом-ювіляром, і приурочену до дати створення установи. Презентація проходила в урочистій, дружній обстановці.

До присутніх звернувся генеральний директор НБУВ, акад. НАН України Олексій Онищенко. Директор Інституту держави і права ім.В.М.Корецького, акад. НАН України Юрій Шемшученко висвітлив основні етапи творчого шляху установи, яка скромно розпочинала своє функціонування з невеличкого сектору. Ю.С.Шемшученко підкреслено розмежував діяльність Інституту на два принципово різні періоди: до 1991 р. і після. Одержання Україною незалежності мало кардинальне значення для концепції та напряму розгортання наукових досліджень колективу.

На 20-30-ті роки, т. зв. добу українського відродження, припадає «золотий вік» розвитку українського права, поглинутий «чорним віком сталінських репресій». Особливими успіхами, звичайно, не відрізнялися і повоєнні роки.

Тільки з 1991 р. відновлюються і

постають нові наукові школи українського права та державотворення. Одна з них, якої раніше не могло і бути в Україні, - Конституційного права, швидко дала могутні теоретичні та практичні плоди. З кола охоплюваних проблем уже написано десятки монографій.

Співробітники Інституту взяли найактивнішу участь у розробці проекту Конституції України. Напрацювання і узагальнення досвіду цієї роботи відбито в серії брошур. Готується до друку двотомний підручник з конституційного права України.

Динамічно функціонують школи: міжнародного права, започаткованої видатним вітчизняним ученим В.Корецьким; міжнародного морського права під керівництвом В.Денисова; унікальна школа космічного права, яку очолює Ю.Шемшученко, та ін.

Творчий доробок Інституту лише за 10 останніх років, його інтелектуальний потенціал вражає: 400 монографій, понад вісім тисяч статей, сто підручників, більше трьох тисяч аналітично-прогностичних записок тощо.

Звичайно, велика виставка, організована у НБУВ, не могла показати весь цей масив, але навіть те, що було представлено, викликало приємне здивування не тільки кількістю, а й високоякісним поліграфічним оформленням.

Про творчу співпрацю з Інститутом розповів В.Ковальський, президент видавництва «Юрінком Інтер», де друкується більшість робіт установи (у середньому щорічно - 45 (!) назв). Вийшов з друку перший том шеститомної «Юридичної енциклопедії України», яку справедливо можна вважати громадським подвигом українських учених-юристів, котрих, на жаль, не оминають проблеми сучасних негараздів.

До 1991 р. в Україні, по суті, не

На відкритті виставки: Ярославна Шевченко, В.Нагребельний, О.Онищенко, Ю.Шемшученко, А.Бровкін, В.Погорілко

* Матеріали конференції будуть надруковані в спеціальному збірнику праць НБУВ.

© Солонська Наталія Гаврилівна, Київ, 1999
© Ковальчук Галина Іванівна, Київ, 1999
© Баркова Ольга Валентинівна, Київ, 1999

розвивався такий важливий напрям, як цивільне право. Цією дисципліною в Інституті займалося всього два співробітники, зараз - 13, які розробляють проблеми прав власності, захисту майнових прав людини тощо. Країні, нарешті, стали потрібні знання і величезний досвід з цих питань.

Про свої творчі плани розповіли кадрові співробітники установи Ярослава Шевченко та В.Погорілко. Завсектором відділу систематизації НБУВ Клавдія Кравченко підкреслила специфічність стосунків між Бібліотекою та Інститутом. Лінія їх спілкування проходить через відділ систематизації, де відбувається наукова класифікація всіх нових надходжень у книгозбірню. Через систему бібліотечних каталогів читач одержує інформацію про наявність у фондах літератури, в тому числі й юридичної. Репертуар каталогів залежить від наповнення фондів, кількості та якості нових надходжень. Тому дуже важливо, щоб у НБУВ були всі нові видання Інституту держави і права. В каталогах відбувається те переломлення, завдяки якому інформація від ученого та законодавця надходить до читача. Робота систематизатора особливо складна тим, що він має правильно визначити місце книги в системі наук. Тому вкрай необхідний довідковий матеріал, котрий допоміг би бібліотечному працівникові правильно орієнтуватися в безлічі нових понять. Працівники Бібліотеки з радістю вітають нові довідкові видання Інституту й, особливо, Юридичну енциклопедію. Чекають наступних томів.

У комплексі бібліотечних каталогів важливе значення для читача-спеціаліста має традиційний систематичний каталог, що дає змогу найповніше відбити та виділити все нове, що нагромаджено в науці, завдячуючи новим рубрикам та ЕК, котрий дозволяє розширити й поглибити пошук, а також дає змогу поєднувати систематичний і предметний пошук. У цьому сенсі ЕК НБУВ перебуває в стадії становлення. Бібліотечним працівникам надзвичайно необхідні тезауруси, словники ключових слів по всіх науках, у тому числі й юридичних. Їх створення можливе тільки за допомогою вчених Інституту держави і права та інших провідних фахівців країни, при тісному науковому співробітництві з НБУВ.

*Клавдія Кравченко,
завсектором відділу систематизації
НБУВ*

На честь ювілею «Юрінком Інтер» - дарунок Бібліотеці

Видавництву правничої літератури «Юрінком Інтер» виповнилося два роки. До цієї дати в червні 1999 р. в Національній бібліотеці України імені В.І.Вернадського було влаштовано виставку творчої продукції установи (приблизно 150 кн. одиниць).

З вітальним словом до присутніх (крім працівників НБУВ, були керівники вищих навчальних закладів України, працівники бібліотек цих вузів) звернувся заступник генерального директора НБУВ к.і.н. А.Г.Бровкін.

Серед співзасновників видавництва - видавнична група PWN Publishing Group, утворена на базі польського видавництва PWN (Польське видавництво наукове). Концепція «Юрінком Інтер» - забезпечення юридичною літературою та правовою інформацією широкого загалу професіоналів-юристів і тих, хто за родом своєї виробничої діяльності зіткнувся з правовими проблемами.

Нині видавництво є найбільшим в Україні в галузі правової літератури. Загальний тираж видань «Юрінком Інтер» становить близько двох мільйонів примірників, щорічно випускається приблизно сорок найменувань праць. Вагомою продукцією є монографії «Зобов'язальне право. Теорія і практика», «Державне управління. Теорія і практика», «Ринок цінних паперів в Україні», «Правова охорона культурних цінностей», збірки «Кодекс законів про працю України з постатейними матеріалами», «Відшкодування матеріальної та моральної шкоди», добірки всіх кодексів України, коментарі до кримінального та кримінально-процесуального кодексів тощо.

Розгорнуто реалізацію програми видання юридичних підручників, яких поки що в державі випускається недостатньо: «Основи конституційного права України», «Загальна теорія держави та права», «Історія політичних вчень», «Аграрне право України», «Кримінальне право України» (загальна та особливі частини), «Право пенсійного забезпечення», «Екологічне та земельне право

України». Створено серію для початківців: «Правознавство», «Хрестоматія з правознавства», «Правнича термінологія. Довідник», «Словник юридичних термінів (російсько-українських)», «Дидактичні матеріали з правознавства». Це дуже важливо для набуття юридичної освіти. Нагадаємо, в 160 вузах країни є юридичні факультети.

Авторський колектив - близько ста фахівців, провідних українських політиків, вітчизняних учених, викладачів вузів, керівників правоохоронних і судових органів та ін.

«Юрінком Інтер» - невеликий колектив із 42 спеціалістів своєї справи. У підготовці видань широко використовуються комп'ютерні технології. Діє власна система розповсюдження, випускаються професійні передплатні видання, зокрема щомісячник «Юридичний вісник України». Видається «Вісник Конституційного суду України» (спільно з Конституційним судом України).

Перед учасниками акції виступили представники видавництва, а також президент Української асоціації видавців Леонід Лазебний, заступник декана юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка В.Молдаван, головний редактор «Юридичного вісника України» С.Теньков та ін.

Генеральний директор «Юрінком Інтер» Людмила Ковальська наголосила на бажанні видавництва тісніше співпрацювати з бібліотеками, зокрема з НБУВ. Провідним книгозбірням надсилається обов'язковий примірник. Інколи книжки пропонуються бібліотекам навіть у кредит.

Знаючи, що в НБУВ чимало читачів, яких цікавить юридична галузь, п.Ковальська повідомила, що всі книги з виставки після її завершення будуть подаровані Національній бібліотеці України.

Від імені НБУВ Анатолій Григорович Бровкін подякував ювілярам за щедрий подарунок.

Наш кор.

Україна - Китай: енергія спілкування

У червні поточного року Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського приймала почесних гостей з Китайської Народної Республіки: Надзвичайного і Повноважного Посла Китайської Народної Республіки в Україні Чжоу Сяо Пея, аташе по культурі Посольства КНР в Україні Юй Сіньї, директора Пекінського інституту порівняльних досліджень Ван Шун Чжу, співробітника інституту Бао Су Хун.

Ідея теми зустрічі належала китайській стороні. Два роки тому представники Китайської академії наук під час відвідин НБУВ відзначили, що в Бібліотеці мало сучасної довідкової літератури по Китаю, хоча попит на неї зростає. Найбільший інтерес становить, звичайно, довідкова література, енциклопедичні видання, навчальні посібники, словники, насамперед перекладні, самовчителі з китайської мови.

Інтерес до китайської науки, зокрема медицини, промислових технологій, культури завжди був значним, а нині, з огляду на непересічні й безперечні досягнення країни, визнані в усьому світі, в пріоритетних галузях інтелектуальної діяльності, більшає з кожним днем. Бажають розгортання контактів і китайські науковці та промисловики.

Враховуючи ситуацію, китайська сторона подарувала НБУВ партію літератури, що складалася з 20 назв книжок, досконало і вишукано виконаних на високому поліграфічному рівні (це давня традиція Китаю).

Але розширенню співпраці суттєво заважає незнання обома сторонами мов: китайської - українцями і навпаки. Отже, подальше налагодження зв'язків треба починати саме з вивчення мов, а для цього, насамперед, необхідна спеціальна література. Якщо китайські політики, урядовці та науковці зробили перший крок, то відповідний крок повинна зробити й українська сторона, що й підкреслив генеральний директор НБУВ, акад. НАН України О.С.Онищенко.

Він запропонував конструктивну і конкретну ідею: заснувати при Націо-

нальній бібліотеці України Китайську бібліотеку, організувати при ній постійно діючі курси китайської мови.

У цьому вбачається перспективна політика Бібліотеки, яка виходить з ініціативою створення при НБУВ цілого ряду бібліотек провідних країн світу. Важливість цієї пропозиції має загальнодержавне значення. Однак постає глобальне питання, вирішенню якого може допомогти тільки урядова підтримка, на що ми дуже сподіваємося, адже йдеться про значне розширення площ НБУВ. Отже, має бути розроблена державна програма розбудови Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського, площ якої вже зараз не вистачає як для обслуговування всіх бажаючих, так і для виконання Бібліотекою її місії - інтелектуального флагмана України, як назвав Національну бібліотеку України імені В.І.Вернадського Президент України Леонід Кучма.

А щодо вивчення української мови в Китаї, то сподіватимемося, що китайська сторона теж вживе відповідні заходи. Це впливало і з виступів почесних гостей з КНР.

Так, проф. Ван Шун Чжу підкреслив спільні риси, що об'єднують український і китайський народи. Це - працелюбство та мудрість.

- Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського, - зазначив він, - уособлення, символ мудрості країни.

Надзвичайний і Повноважний Посол Китаю в Україні Чжоу Сяо Пей виголосив свою дружню, теплу, емоційну промову гарною російською мовою. Він підкреслив, що з задоволенням прийняв запрошення в акції передачі літератури НБУВ.

Пан Посол побажав Національній бібліотеці України подальших успіхів у творчій роботі й зауважив, що Посольство Китаю сприятиме поповненню фондів НБУВ китайською видавничою продукцією.

У зв'язку з 50-річчям КНР проводиться вікторина по знанням Китаю. До участі в ній були запрошені всі бажаючі.

НБУВ готує спеціальну книжкову виставку до цього ювілею.

Перед присутніми, а зал Ученої ради Бібліотеки був переповнений, виступили також віце-президент НАН України, директор Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, акад. НАН України І.Ф.Курас, директор Інституту українсько-російських відносин С.І.Пирожков, директор Інституту стратегічних досліджень О.Ф.Бєлов, які підкреслили важливість наукової співпраці й творчих контактів між Україною та

Китаєм, книгообміну між країнами, який має дедалі розвиватися.

Підбиваючи підсумки зустрічі, О.С.Онищенко зауважив:

- Нам дуже приємно приймати в себе визначних китайських діячів. Сподіваємося на подальший інтенсивний розвиток інформаційного обміну, що позитивно вплине не тільки на стосунки між двома країнами, а й на розвиток у них освіти, науки, культури.

Ци, китайською, енергія. Тож нехай енергія духовності, взаєморозуміння, взаємодія більшає, зміцнюється, передається через кордони.

*Анатолій Бровкін,
к.і.н., заступник генерального
директора НБУВ*

Українська історична думка на порозі ХХІ ст.

Реєнт О.П. У робітнях історичної науки (Передмова акад. П.Т.Тронька). - К.: Вид. центр «Просвіта», 1999. - 352 с.: іл.

Ця наукова праця досить незвична за побудовою, архітектонікою викладу матеріалу. Під одним заголовком у ній об'єднано фундаментальну монографію «Українські визвольні змагання (поч. ХХ ст. - 1921 рік). Події на східних теренах національних територій» (274 с.) та дискусійну статтю «Українська історична думка на порозі ХХІ століття: проблеми пошуку». Історія української революції, що докорінно змінила долю нашого народу в перші десятиріччя ХХ ст., події, які безпосередньо були пов'язані з Першою світовою війною, отримали національне забарвлення. Тож у праці Олександра Реєнта, що базується на широкому колі історичних джерел, досягненнях новітньої історичної думки, йдеться саме про добу українських визвольних змагань.

Автор веде оповідь від стислої характеристики українського визвольного руху початку ХХ ст. Саме стрімке піднесення цього руху, який став визначальною рисою розвитку боротьби і, за влучним виразом В.Винниченка, - «відродженням нації», яскраво втілюється у створення небаченого доти в історії України демократичного правління - Центральної Ради. Зрештою динаміка історичного процесу привела до проголошення незалежної держави й створення Української Народної Республіки в січні 1918 р.

Автор аналізує калейдоскопічне хитросплетіння подій в Україні, розглядає таке явище в українській дипломатії, як Брестський мир. Прихід на наші землі австро-німецького війська з його загарбницькими намірами негативно вплинув на всі верстви суспільства, що вже встигло розколотися на ворогуючі табори й під різними знаменами та гаслами домагалася у свій

спосіб реалізувати накреслені окремими партіями програми виходу з кризового стану.

Гетьманський переворот, Українська держава на чолі з гетьманом П.Скоропадським, згодом, через 7,5 місяців, - повалення Гетьманату й утворення Директорії УНР, антиукраїнська діяльність місцевих більшовицьких осередків та відверто імперські настрої їх московських патронів і, зрештою, поразка українських визвольних змагань як наслідок слабкості й внутрішніх суперечностей у національному політичному таборі - все це подано в книзі в контексті тогочасних численних драматичних міжнародних подій, коли після Першої світової війни різко змінилася політична карта Європи.

Книга насичена подіями та фактами. О.П.Реєнт зумів так побудувати своє дослідження, що кожний з параграфів розділів - то цілком завершена праця, з актуальних питань української революції, які потребували переосмислення, з огляду на сучасну доступність потужного комплексу джерел. І, як наслідок, ми маємо підручник з історії визвольних змагань.

Звичайно, в одній, навіть такій фундаментальній, праці автор був невзможі зосередитися на всіх складових вищезазначеної проблеми. Тому тільки побіжно в книзі сказано про національну символіку, про спроби запровадити національну валюту, визначитись із нагородною системою. Ці питання достатньо глибоко розкрито в ряді фундаментальних досліджень останніх років, а тому науковцю можна було б тільки дати посилання на ряд книг, які знадобляться при поглибленішому вивченні теми. Однак О.П.Реєнт чомусь взагалі в монографії обійшовся без посторінкових посилань. Можливо, то вимога видавців, які адресували книгу масовому читачеві. Та все ж сьогоднішні споживачі такої літератури - люди досить освічені і, принаймні, хоча б список використаних праць з проблеми та джерел тут не завадило б дати, як й іменний покажчик. У довідкових главах, під назвою «Література», автор чомусь зовсім обійшов такі книги, як «Гроші в Україні: факти і документи» (К., 1998) та «Нагороди України: історія, факти, документи» (К., 1996), які є фундаментальними виданнями з питань, не розглянутих у монографії.

Другий розділ «Історія - жива наука» - містить досить своєрідний масив інформації. Вона для нашого чита-

ча досить незвична, бо то - європейського типу дані про автора книги, які становлять кілька самостійних блоків джерел. Дещо «випадає» із загального плану побудови розділу дискусійна стаття «Українська історична наука на порозі ХХІ ст.». Це - плід роздумів автора над проблемами розвитку історичної думки в Україні й безпосередньо до наступних матеріалів відношення не має.

Дана стаття - то спроба критично оглянути стан сучасних історичних досліджень в Україні. Розглянуто актуальні проблеми джерелознавства, понятійний апарат історії. Автор взяв на себе сміливість проаналізувати герменевтичний та лінгвістичний підходи щодо критики мови науки.

Приділено в книзі увагу й деяким концепціям історичної евристики: синергетиці, окремим, відносно новим напрямом методологічних пошуків українських істориків. Учений переконливо мотивує необхідність посиленої уваги до історичної науки, акцентуючи не тільки на актуальності розробки ряду проблем, а й на тих чинниках, що опосередковано впливають на гуманітаризацію науки, історичної зокрема.

Довідковий матеріал цього розділу розкриває особистість заслуженого діяча науки і техніки України, д.і.н. О.Реєнта як науковця. Подано його коротку біографію, основні дати життя та діяльності, список наукових праць і рецензій на книги, літературу про дослідника. Ми звикли, що така інформація в нас дається винятково про вчених, котрі скінчили свій шлях у науці. А тут, як це прийнято в цивілізованих країнах, маємо чудовий зразок оцінки діяльності вченого, котрий переступив тільки п'ятидесятирічний рубіж життя, і який має право підсумувати зроблене без огляду на молодість ювілею.

*Ярослава Іщенко,
аспірантка Інституту історії
України НАН України*

Удосконалюємо науково-технічну мову

Войналович О., Моргунок В. Російсько-український словник наукової і технічної мови: Термінологія процесових понять. - К.: Вирій, 1997. - 256 с.

В Україні науковий стиль має свої давні здобутки. Він реалізувався у наукових працях ще в середньовіччі, а в наш час його концепції узагальнені в працях А.Коваль, М.Пещак, Н.Непийводи та ін. Вихід «Російсько-українського словника наукової і технічної мови» О.Войналовича та В.Моргунока свідчить про опрацювання науково-технічної термінології, прагнення її вдосконалити.

Програмним є підзаголовок книги - «Термінологія процесових понять». У передмові зазначено: «Цього словника укладено не тільки для того, щоб допомогти науковим і технічним працівникам перекладати російські тексти, а й щоб ознайомити їх з потенційними можливостями української мови й допомогти оволодіти її виражальними та словотворчими засобами». Автори самокритично наголошують, що не все в праці є довершеним і остаточним, словник не претендує на нормативність (теоретично вони її не торкаються), тобто йдеться не про орфографічну норму, а про унормованість наукової термінології. В роботі фактично не зустрічається відходів від норм чинного в Україні правопису, крім написання закінчення *-и*, замість *-і* в родовому відмінку іменників жіночого роду на м'який приголосний.

У передмові детально проаналізоване все, що стосується передачі дії віддієслівними прикметниками, віддієслівними іменниками, самими дієсловами, дієприкметниками. Автори намагаються довести, що українська мова має значно багатші засоби, ніж інші мови, щоб передати поняття, які виражають фізичні та технічні процеси, особливо коли передається загальне поняття дії, її назва, наслідок, дійові властивості об'єктів і суб'єктів, перебування в стані дії, найменування її учасників, російські дієприкметники на *-ий*, *-щийся*, *-мый*. Звичайно, тут доводиться брати до уваги вияви активної, пасивної чи перехідної дії.

Автори переважно дають правильні відповідники української мови згідно з наявними правописними нормами, тобто поняття, які вказують чи пов'язані з процесуальністю, викладаються українською мовою: іменниками, дієсловами, дієприкметниками, підрядними конструкціями. Широко використано супровідні позначення, що вказують на призначення виконувати активну дію, здатність її виконувати, здатність виконувати пасивну дію та ін., які в словникових статтях виражаються відповідними скороченими позначками на зразок (здатн. акт.), (здатн. пас.) тощо.

Отже, О.Войналович, В.Моргунок хочуть переконати читачів у доцільності й потребі своїх експериментів, які часто зводяться до того, щоб найточніше передати російське слово, що відбиває певний процес, котрий виражається іменником, дієприкметником. І саме тоді появляються слова, які не завжди фіксує український словник. Хоча багато таких слів з погляду словотворчих засобів і не видаються протизаконними, все ж виникає питання, чи маємо ми право пропонувати користувачам настільки велику кількість незвичних, невживаних слів. Візьмемо російське *старейший*, коли здатність виконувати неперехідну дію передається формою *старкий*, *старівний*, як і в *снижающийся* здатність виконувати пасивну дію передається *знижний*, *зменшний*, *зменшений*. Подібних прикладів можна навести чимало.

Але привабливими є утворення іменників, що вказують на дії. Та чи не забагато з'явиться отих «привабливих» слів у технічній термінології, яких сучасні працівники науково-технічної мови не знають, тим більше, коли ці утворення стосуються не лише слів власне українського походження, а й тих, що мають чужомовні корені. Є *поле деформації*, але пропонується ще один варіант *здеформин*, чи *поле напруги* пропонується назвати *полем напружин*, *поле перемістів* - *полем перемістин*. Чи доцільно так переважувати інтелект науково-технічних працівників іменниками нового зразка? Це стосується не лише утворень із конкретними суфіксами, а й з т. зв. нульовим суфіксом. Автори дуже люблять цей спосіб утворення варіантів і пропонують низку відповідників: *перетвір*, *запобіг*, *привар*, *пошвид*, *прискора*.

Обережно слід поводитися і з наголосами. У словах *прискорина*, *напружина* подано два наголоси. Це також можна вважати надмірністю, бо забагато наголосів на слові не сприятиме полегшенню їх запам'ятовування.

При перекладі певного процесуального поняття у словникові подається по кілька його українських варіантів. Чи не трапляється тут надзахоплення багатством нашої мови на шкоду науково-технічному опрацюванню тек-

сту? Наприклад, для передачі величини до слова *напряжение* наводиться *напружина*, *напруг*, *напружжя*, а в статті *ускорение* - *прискорина*, *пошвид*, *прискора*, *пришвидшина*. Навіть абстрагуючися від того, що словотворчі компоненти таких слів мають різні функціональні особливості, сам факт надмірності варіантів може створювати труднощі їх вибору, а отже - унормування.

Можна сперечатися щодо використання суфіксальних морфем при творенні термінів. Пасивний об'єкт дії передається як *коливанець* (с.71), а активний - *коливач*, *коливник* (там само). Невже тут відчуваються ці нюанси? Намагання нібито надвишукано подати тонкощі деяких семантичних нюансів призводять до зайвих утворень. Так, у слові *колонка* дається варіант *стовбочка*, коли тут же подано *стовпець*, а в українській мові ще відоме *стовпчик*. Не завжди наявна й точність викладу відомих слів. *Колесико* передано як *коліща*, коли останнє швидше стосується до *колесо*, а перше слід перекласти як *коліщатко*.

При перекладі чужих наукових текстів буде важко використати цю надмірність варіантів і, напевне, їх слід спрощувати та зменшувати. Автори створюють їх ніби для експерименту, а в словникових гніздах не застосовують. У словниковій статті *напряжение* запропоновано сім відповідників, деякі з них навіть однофункціональні, еквіваленти мають три, а в словниковому гнізді у 87 складних термінах використовуються тільки два - *напруга* і *напружина*. У словниковій статті *уравнение* з чотирьох використовується лише одне. Навіть у передмові трапляються такі терміни, як *значаина*, *похідник*, *твірник*, *обріб*. Ці терміни треба окреслити.

Або навіщо, наприклад, у значенні «виріб» до слів *подвес* і *подвеска* додавати *підчип*, *підчипина*, *підчипок*, *підчипка*, адже з основою *підвіс* до цих російських слів є чотири українські. Чи матиме таке добре бажання сенс, чи не спричиниться до образливих емоцій, а то й до насмішок? Дискусійне й твердження про те, що передчасно говорити про унормованість української наукової мови. Треба дбати про це постійно.

І разом з тим появу такої книжки треба вітати.

Як філолог, я цілком схвалюю порив упорядників і вірю, що їхня праця залишить певний слід у процесі творення української наукової мови.

Левко Полюга,
д.ф.н., проф., пров. наук. працівник
Інституту українознавства
ім. І.Крип'якевича НАН України

Академік Володимир Іконников: життєпис та наукова творчість

Войцехівська І. Академік Володимир Іконников: Життєпис та бібліографія. - К., 1998. - 132 с.

Через століття, завдяки невтомній праці визначних дослідників історії, передаються наступним поколінням досвід, знання, ціннісні пріоритети, зокрема імена тих представників української інтелігенції, хто своїм інтелектом, енергією, самовідданою працею, виборюючи право на самовизначення в царині духовності, зробили внесок у розвиток вітчизняної науки.

Праця Ірини Войцехівської, присвячена дослідженню життя й творчості академіка Володимира Іконникова, слугує саме справі вивчення наукового доробку одного з видатних представників наукової еліти Києва кінця XIX — початку XX ст. Вчений, котрий входив до когорти, яку представляли В.Антонович, М.Владимирський-Буданов, О.Котляревський, П.Лебединцев, Ф.Терновський, разом із ними зніціював створення в Києві Історичного товариства Нестора-літописця, відкритого 14 січня 1873 р., тобто 126 років тому. Показовим є те, що двічі за час його існування Товариство очолював відомий київський професор, історик-джерелознавець, архівіст, історіограф, бібліолог В.С.Іконников. Уже тільки цей факт міг би стати предметом спеціального дослідження, та І.Н.Войцехівська йде далі, розширюючи дослідницьке завдання, охоплюючи все коло проблем, пов'язаних з діяльністю вченого на освітянській та науковій ниві.

У вступі-передмові, написаній д.і.н., теперішнім президентом відновленого Історичного товариства Нестора-літописця Ярославом Дашкевичем, відзначено, що авторка рецензованої праці, яка є вченим секретарем Товариства, сприятиме пізнанню творчої особистості В.Іконникова і дасть поштовх до нових студій, присвячених лицарям науки — історикам.

Науковій спадщині вченого судилася нелегка доля. Хоча його доробок становить понад 700 праць, але В.Іконников залишився чи не єдиною постаттю серед своїх сучасників, академіків УАН, професорів з енциклопедичним кругозором, про кого досі немає жодного монографічного дослідження чи, бодай, аналітичних розробок, де постать вченого була б висвітлена в усій повноті та багатогранності. Як не прикро констатувати, однак понад тисячу сторінок його рукописів, серед яких третій том «Опыта русской историографии», ще й нині не залучені до наукового обігу й перебувають у архівосховищах.

Ірина Войцехівська зробила першу спробу ліквідувати прикро прогалину. Її книга, як наукове видання, написана на великому фактичному матеріалі, стисло подає не тільки життєпис, а й наукову біографію вченого. Авторка в шести розділах праці простежила життєвий і творчий шлях вченого, склала хронологічний та алфавітний покажчик його праць, подала список літератури про життя і творчість вченого, зробила бібліометричний аналіз творчості. Саме на цьому розділі, на нашу думку, потрібно зупинитися особливо.

Про науковий авторитет вченого, вагомість внеску в обрану галузь науки засвідчує популярність його серед колег, цитованість його праць у виданнях, наявність посилання на різні типи публікацій тощо. На перший погляд може здатися, що цей статистичний матеріал особливого навантаження не несе. Однак творчість учених високого рангу — професорів та академіків гуманітарного профілю — характеризують саме такі фактори, які визначаються бібліометричними й науковими індикаторами та показниками. Чимало сутєвих факторів впливають на активність вченого, спонукають до написання наукових праць. Тому в біографічному нарисі автори завжди показують, що їх поява стала можливою після певної поставленої мети: написання кандидатської чи докторської дисертації, опрацювання великих архівних комплексів тощо. І.Войцехівська, аналізуючи творчий доробок Іконникова по різних параметрах, доходить висновку, що за 53 роки активного творчого життя він видав 716 праць, загальним обсягом 15,5 тис. стор. У середньому за рік учений писав 300 стор. тексту, публікував понад 13 робіт. При аналізі динаміки виходу в світ наукової продукції В.Іконникова вимальовується

«некласична» картина, з огляду на порівняння середніх нормативних показників з особистими показниками творчості Іконникова.

Вважаю, що дані автором розрахунки — досить рідкісне й доволі цікаве явище для праць з цієї тематики останнього періоду. Виникає цілком закономірне питання: чи не варто при оцінці праць, наукового доробку сучасних учених вдаватися до визначення через цифри коефіцієнта їх продуктивності?

Загалом дослідження І.Войцехівської досить змістовне. Це — оригінальне видання, яке заслуговує на те, щоб його прочитав кожний, хто займається розробкою біографічного жанру. Безперечно, воно буде неодноразово використане як взірць дбайливого дослідження життєпису вченого.

Оскільки І.Войцехівська вивчає спадщину вченого комплексно, то саме її ми бачимо серед тих, хто візьметься за цю нелегку, але таку почесну справу.

*Марія Дмитрієнко,
д.і.н., засл. діяч науки і техніки
України*

З 1999 р. Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського (НБУВ) спільно з Інститутом проблем реєстрації інформації НАН України (ІПРІ) розпочали видання оновленого за змістом та структурою Українського реферативного журналу «Джерело». Він виходить у трьох серіях і охоплює наукові видання, що вийшли друком в Україні, з усіх галузей знань:

Сер. 1 - Природничі науки. Медицина

Сер. 2 - Техніка. Промисловість.

Сільське господарство

Сер. 3 - Соціальні та гуманітарні науки. Мистецтво

Крім публікацій з періодичних видань, в УРЖ «Джерело» відображаються монографії, збірники наукових праць, матеріали наукових конференцій, автореферати дисертацій, видання, що продовжуються.

Усі три серії включено в каталог передплатних періодичних видань України на 1999 р. Передплатні індекси:

Сер. 1 - 74622

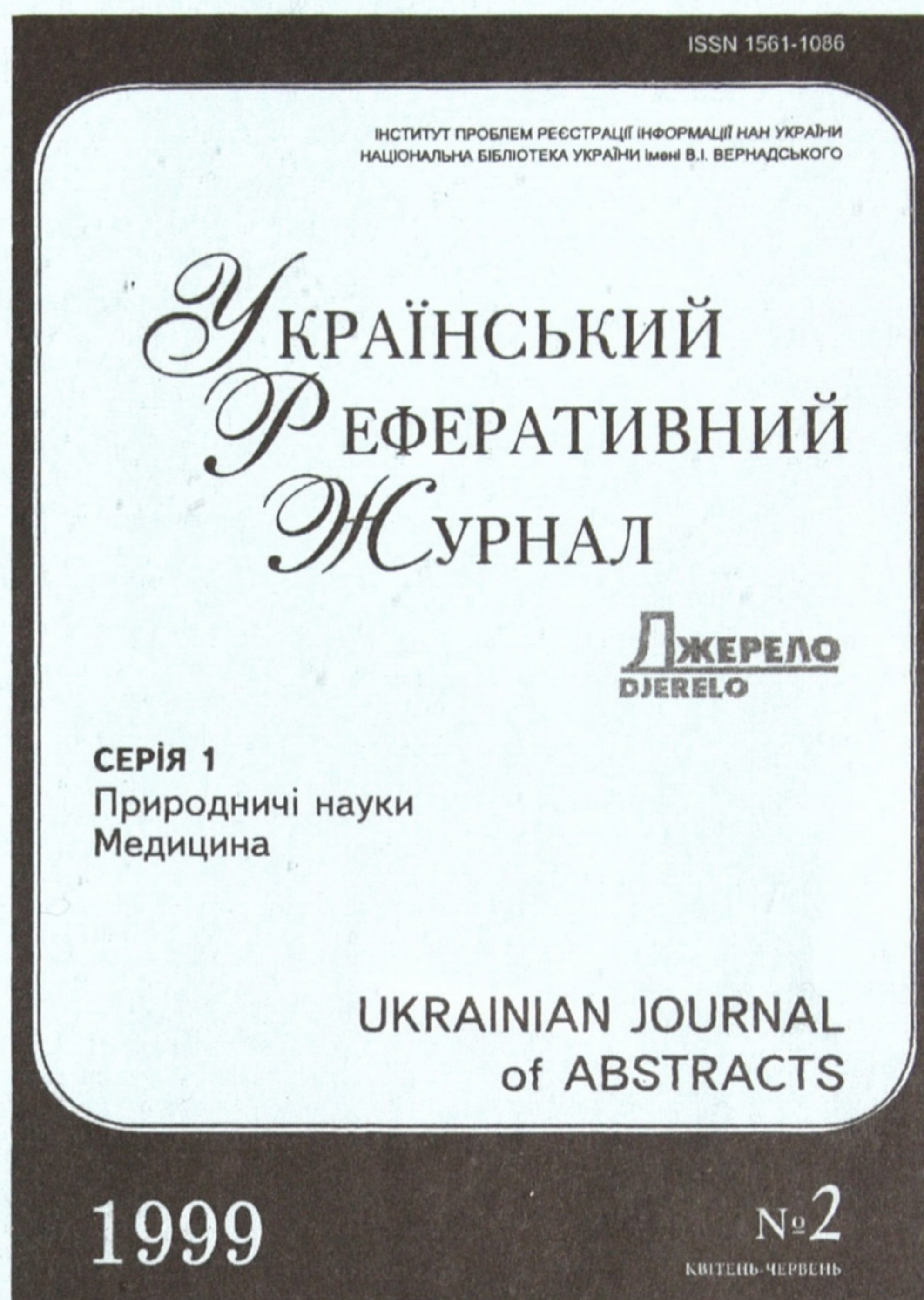
Сер. 2 - 22411

Сер. 3 - 22412

У роздрібну торгівлю РЖ «Джерело» не надходитиме.
Довідки за телефонами:

ІПРІ - 441-21-97

НБУВ - 264-31-16

617/42